

VAASAN YLIOPISTO

Filosofinen tiedekunta

Britt Eskola

Puolipidätteestä piruettiin

Kouluratsastustermistöä *Dressyr med Kyra* -kirjassa ja sen suomennoksessa

Nykysuomen (modern finska) pro gradu -tutkielma

Vaasa 2011

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ	5
1 JOHDANTO	7
1.1 Kouluratsastuksen taustaa ja alan aikaista kirjallisuutta	7
1.2 Tutkielman lähtökohta ja tavoite	11
1.3 Aineisto	12
1.3.1 Lähdeteos ja sen suomennos	14
1.3.2 Sekundaariaineisto	15
1.4 Menetelmät	16
2 TUTKIELMAN TEOREETTINEN TAUSTA	17
2.1 Terminologia	17
2.1.1 Käsite	18
2.1.2 Käsitejärjestelmä	20
2.1.3 Määritelmä	21
2.1.4 Termi	23
2.2 Sanan- ja terminmuodostustapoja	25
2.2.1 Johdokset	26
2.2.2 Yhdyssanat ja sanaliitot	28
2.2.3 Lainasanat	29
2.2.4 Käännöslainat	32
2.2.5 Termien muodostus	33
3 KOULURATSASTUKSEN TERMIEN ANALYYSI	35
3.1 Yleiskielisiä termejä	36
3.1.1. Apuja ja niiden käyttötapaa tarkoittavat termit	36
3.1.2 Liikkeitä ja liikkeiden osia tarkoittavat termit	37
3.2 Yhdyssanat termeinä	42
3.2.1 Itsenäisistä sanoista muodostetut yhdyssanat	42
3.2.1.1 Apuja ja niiden tarkennuksia tarkoittavat yhdyssanatermit	43

3.2.1.2 Liikkeitä ja niiden osia tarkoittavat yhdyssanatermit	46
3.2.2 Prefiksimäisen yhdysosan avulla muodostetut termit	50
3.2.2.1 Apuja ja niiden tarkennuksia tarkoittavat termit	50
3.2.2.2 Liikkeitä ja niiden osia tarkoittavat termit	52
3.4 Sanaliitot termeinä	55
3.4.1 Apuja tarkoittavat sanaliitot	55
3.4.2 Liikkeitä tarkoittavat sanaliitot	57
3.5 Lainasanat	60
3.5.1 Apuja tarkoittavat lainasanat	60
3.5.2 Liikkeitä tarkoittavat lainasanat	63
3.6 Muut termit ja uutta terminmuodostusta	66
3.8. Käsitejärjestelmät	68
3.9 Analyysin kvantitatiivinen tarkastelu	73
4 PÄÄTELMIÄ JA KESKUSTELUA	76
LÄHTEET	79
TAULUKOT	
Taulukko 1. Yleiskieliset apuja tarkoittavat termit	37
Taulukko 2. Yleiskieliset liikkeitä tarkoittavat termit	38
Taulukko 3. Apuja tarkoittavat yhdyssanatermit	44
Taulukko 4. Liikkeitä tarkoittavat yhdyssanatermit	48
Taulukko 5. Prefiksimäisen yhdysosan avulla muodostetut apuja tarkoittavat termit	51
Taulukko 6. Prefiksimäisen yhdysosan avulla muodostetut liikkeitä tarkoittavat termit	53
Taulukko 7. Apuja tarkoittavat sanaliitot	56
Taulukko 8. Liikkeitä tarkoittavat sanaliitot	59
Taulukko 9. Apuja tarkoittavat lainasanat	61
Taulukko 10. Liikkeitä tarkoittavat lainasanat	64
Taulukko 11. Uutta terminmuodostusta	66
Taulukko 12. Suomen- ja ruotsinkieliset termit muodostustavan mukaan	73

Taulukko 13. Sanojen alkuperä	74
-------------------------------	----

KUVIOT

Kuvio 1. Lähdeaineiston ja käännösten syntyjärjestys	13
Kuvio 2. Käsitteen, tarkoitteen ja termin suhde	19
Kuvio 3. Apujen käyttö	69
Kuvio 4. Kouluratsastuksen perusaskellajit	70
Kuvio 5. Liikkeiden osia ja harjoitteita tarkoittavat termit	71
Kuvio 6. Kouluratsastuskilpailuissa esitettäviä liikkeitä	72

VAASAN YLIOPISTO**Filosofinen tiedekunta****Tekijä:**

Britt Eskola

Pro gradu -tutkielma:

Puolipidätteestä piruettiin

Kouluratsastustermistöä *Dressyr med Kyra* -kirjassa ja sen suomennoksessa**Tutkinto:**

Filosofian maisteri

Oppiaine:

Nykysuomi (modern finska)

Valmistumisvuosi:

2011

Työn ohjaaja:Gun-Viol Vik-Tuovinen

TIIVISTELMÄ:

Avsikten med avhandlingen är att kontrastera termer och termbildning på finska och svenska inom området dressyrridning utgående från termer i boken *Dressyr med Kyra* och dess översättning till finska. Materialet består av 131 termer som betecknar hjälper och rörelser inom dressyrridning.

Avhandlingen baserar sig teoretiskt på grundläggande teorier inom terminologi, ordbildning. Terminologiskt sett är avhandlingen deskriptiv och den kan även betecknas som historisk-kontrastiv. Alla termer presenteras i tabellform med den finska och den svenska termen jämsides. En del av termerna presenteras dessutom i enkla begreppssystem, där relationerna mellan termerna framgår. Genom kortfattade etymologiska beskrivningar har jag försökt ge en bild av hur termerna uppkommit. I den kontrastiva analysen har jag jämfört de finska och de svenska termerna för att få reda på hur stor del av dem som direkt motsvarar varandra, hur stor del av dem som skiljer sig från varandra, och i sådana fall hur och på vilket sätt de avviker från varandra.

Analysen visade att både det finska och det svenska materialet bestod av en ungefär lika stor andel egna ord och lånord. Termerna består av ett enskilt ord, sammansatta ord och ordfogningar. Andelen ordfogningar var störst i båda språken, men i det svenska materialet var den andelen större. Knappt hälften av de finska termerna var översättningslån, och de motsvarade de svenska termerna till nästan hundra procent.

Termerna inom dressyridningen har uppstått under en lång tid, eftersom dressyrridning förekommit i århundraden. De moderna finska termer som är lånord har lånats in från svenska eller tyska, medan de svenska lånorden härstammar från tyska och franska. De moderna, internationella termer som används i båda språken innehåller franska och engelska ord. Om och när nya termer bildas, tenderar de att vara lånord eller översättningslån från engelska.

AVAINSANAT: dressyr, fackspråk, lånord, ordbildning, termer

1 JOHDANTO

1.1 Kouluratsastuksen taustaa ja alan aikaista kirjallisuutta

Kouluratsastusta on harrastettu jo antiikin Kreikan aikana, ja hevosia on kautta aikojen koulutettu ratsuväen tarpeita varten. Ateenalainen Ksenofon (n. 430-354 eKr.), joka on paremmin tunnettu sotapäällikkönä ja kirjailijana, kirjoitti vanhimman länsimaisen kokonaisuudessaan säilyneen ratsastuksen ohjekirjan, ja nykyinenkin kouluratsastus perustuu paljolti hänen tietoihinsa. (Kyrklund & Lemkow 2008: 28, Ksenofon, [suom.] 2003: 7643.)

Wienissä sijaitsevan Espanjalaisen ratsastuskoulun entisen johtajan Alois Podhajskyn mukaan tämä antiikin korkeatasoinen ratsastustaito rappeutui ja unohtui vähitellen Kreikan valtakunnan sortumisen ja kansojenvaelluksien myötä. Ksenofonin teos, jossa ratsastusta kuvaillaan myös taito- ja taidelajina, löydettiin uudelleen vasta 1500-luvulla Italiassa. Siellä, missä antiikin taiteita ihailtiin, ratsastustaitoa kehitettiin edelleen niin kuin muitakin kauniita taiteita. (Podhajsky 2009: 1).

1700-luvulla ranskalainen Robichon de la Guérinière kirjassaan *École de Cavalerie* kiinnitti erityistä huomiota hevosen monipuoliseen voimisteluttamiseen. Kun hevonen on oikein ja tarpeeksi koulutettu ja sen lihaksisto oikein voimisteltu, se on kestävä eikä sen niveliin ja jänteisiin synny rasitusvammoja. Kirjassaan de la Guérinière kuvailee nykyään niin sanottua klassista kouluratsastustaitoa ja siihen kuuluvia koulutuksen tuloksena syntyviä näyttäviä liikkeitä. (Kyrklund & Lemkow 2008: 30.)

Suomen Hevosurheilumuseon (Hippolis 2009) mukaan Suomessa nykyaikainen ratsastuskulttuuri on saanut alkunsa 1900-luvun alussa, kun 44 suomalaista ratsujääkäriä sai koulutuksensa Saksan Keisarillisessa Armeijassa vuosina 1915-1918. Sitä ennen nykyaikaista urheiluratsastusta harrastettiin kuitenkin venäläisessä Suomessa jo 1800-luvulla (Erola & Hallman 2010: 22). Vuonna 1918 perustettu Karjalan Ratsujääkärirykmentti sai toimintapaikan muuton takia 1919 nimen Hämeen Ratsurykmentti. Yngve Bützow,

eräs rykmentin useasta kuuluisasta kilparatsastajasta, kirjoitti laaja-alaisen oppaan *Ratsuhevosien ja ratsastajan koulutus* (1943). (Hippolis 2009).

Armeijan Ratsastuskoulun johtaja ja ratsumestari Bützow on 387-sivuisen kirjansa alussa listannut 26 kappaletta *Käsitteiden nimityksiä ja selityksiä* (Bützow 1943: 769), joista ainoastaan kolme ei ole enää käytössä. Vaikka tämä varsinainen lista on lyhyt, termejä on kirjassa tietenkin paljon enemmän. Niistä suurin osa on vielä käytössä, mutta muutama ei. Enää ei puhuta esimerkiksi *ratsautumisesta*, *laukanotosta* ja *peräyttämisestä* (emt. 48, 149 ja 214). Esipuheessaan Bützow mainitsee *Ratsastusohjesäännön* ainoana suomenkielisenä ratsastusta koskevana teoksena, ilmeisesti tarkoittaen *Armeijan Ratsastusohjesääntöä* vuodelta 1922. Ruotsissa on vastaava saksasta käännetty *Svenska arméns ridinstruktion* vuodelta 1897, ja uusia painoksia on ilmestynyt ainakin vuosina 1914, 1930 ja 1940. Näin ollen on aihetta olettaa, että ainakin osa termeistä *Ratsastusohjesäännössä* ja Bützowin teoksessa on käännetty saksasta suomeksi. Lisäksi joidenkin termien sotilaallinen sävy, sekä suomeksi että ruotsiksi, esimerkiksi *käsky* ja *halt*, selittyy historiallisista syistä.

Ruotsissa niin ikään armeijan ratsumestarina, kansainvälisenä kilparatsastajana ja myöhemmin Tukholman ratsastuskoulujen ratsastuksenopettajana toiminut Lars Lithander kirjoitti oman ratsastuksenoppaan *dressyrridning hoppning* (Lithander 1967: 9). Tämä teos, joka on hieman suppeampi kuin Bützowin kirja, ilmestyi 1949, ja kirjoittajan muokkaamana ja päivitettyinä uutena painoksena 1967. Se sisältää jo laajan hakemiston, jossa termejä on noin 300, ja Lithander viittaa usein edellä mainittuun teokseen *arméns ridinstruktion* vuodelta 1914. Myöhemmin ratsastuskirjoja ja oppaita on sekä suomennettu että ruotsinnettu muista kielistä, nykyään etenkin englannista. Esimerkiksi Kyra Kyrklundin (Kyrklund & Lemkow 2008: 189) öraamattunaanö mainitsema *Ridhandboken* on ruotsinno, jonka saksalainen lähde teos ilmestyi 1960-luvulla.

Kouluratsastus on suomenkielisen nimensä mukaisesti kilpalajin lisäksi myös tavallaan ratsastuksen öaakkosetö, josta jokaisen ratsastajan täytyy aloittaa. Autollahan ei kukaan lähde liikenteeseen ennen kuin hallitsee ainakin auton käynnistämisen, kääntämisen,

pysäyttämisen ja peruuttamisen. Hevosellakaan ei esimerkiksi kannata lähteä omin päin maastoon tai yrittää hypätä esteitä ennen kuin hallitsee edellä mainitut perusasiat. Hevonen ei kuitenkaan toimi konemaisesti. Täytyy ottaa huomioon, että kyseessä on elävä olento, joka liikkuu itsenäisesti ilman ratsastajaakin, joten ratsastajan täytyy oppia pysymään tasapainossa kaikissa askellajeissa. Ratsastuksen perusteita oppii parhaiten ratsastuskoulussa, ja siellä oppii myös kouluratsastuksen termistöä. Esimerkiksi *käynti*, *ravi*, *pysähdys* ja *peruutus* ovat kouluratsastuksen alkeiden perustermejä ja jokaisen ymmärrettävissä.

Ruotsin, tanskan ja saksan kielissä käytetään nykyään ranskalaista lainasanaa *dressyr*, *dressur* ja *Dressur*, kun suomenkielinen termi on yhdyssana, joka kuvailee toimintaa. Ruotsissa käytetään jonkun verran myös termiä *skolridning*, mutta se ei ole kilpalajin termi. Google-haulla 23.3.2011 *dressyrridning* sai 11 500 osumaa ja *skolridning* 3 300. *Skolridning*-termiä käytetään myös käsitteestä *akateeminen ratsastus*, jota voi kuvailla taito- ja taide- mutta ei kilpalajina.

Skolridning-termiä ei löydy SO:sta eikä NE:stä 1991, mutta sen sijaan hakuteoksesta Bonniers konversations lexikon vuodelta 1926. Taivutusväistöissä, eli luvussa 3.2.2.2 esitettävissä avotaivutuksissa ja sulkutaivutuksissa, hevosta ratsastetaan käynnissä, ravissa tai laukassa taivutettuna eri tavalla mm. selkälihasten vahvistamiseksi. Taivutusväistöjen ruotsinkielisellä vastineella skolor-termillä on historiallinen tausta. Vanhoissa, klassisissa 1500-1600 -luvuilla kukoistavissa ratsastusakatemoissa, joista jäljellä on enää Wienissä sijaitseva Espanjalainen ratsastuskoulu, käytettiin termejä *högre och lägre skolor*. *Högre skolor* ovat skolorna på marken sekä skolorna över marken, jotka ovat erilaisia hallittuja takajaloille nousuja ja hyppyjä (Bonniers konversations lexikon 1926: hakusanalla *Ridning*, alaotsikolla *Skolridning*).

Luvussa 3.2.2.2 esitettävät taivutusväistöjen ruotsinkieliset *öppna* (avotaivutus) ja *sluta* (sulkutaivutus) kuuluvat käsitteeseen *lägre skolor*. Käsitteeseen *högre skolorna på marken* kuuluvat mm. nykyään kansainvälisissä vaikeissa kilpailuluokissa ratsastettavat liikkeet *piaffe*, *passage* ja (laukka)piruetti. *Skolorna över marken* eivät kuulu nykyaikai-

seen kouluratsastukseen. Niistä liikkeistä osaa näkee nykyään lähinnä ns. akateemisen ratsastuksen (ks. esim. Branderup 2000) taiteellisissa ratsastusnäytöksissä ja sirkuksessa, jolloin hevonen esiintyy joko ratsastaja selässä tai ilman ratsastajaa. Edellä olevan perusteella oletan, että termipari kouluratsastus ó skolridning juontaa juurensa näistä ökouluistaö.

Aineistossani on toisaalta sekä hyvin tavallisia ja yleiskielisiä sanoja kuten käynti ja kiittäminen, että toisaalta ainoastaan ratsastuksen erikoiskieleen kuuluvia termejä, kuten esimerkiksi *pohkeenväistö*. Joskus yleiskielisistä sanoista, kuten *asetus* ja *taivutus*, on tehty ratsastuskielen termejä, jolloin niiden tarkoitus on aivan toinen kuin yleiskielessä.

Kattavaa ratsastuksen suomen- tai ruotsinkielistä erikoissanakirjaa tai -listaa ei tietääkseni ole olemassakaan, mutta Suomen ratsastajainliiton, josta jatkossa käytän sen virallista lyhennettä SRL, julkaisuista löytyy termien määritelmiä. Osa julkaisuista on myös käännetty ruotsiksi, ja niistä löytyy termien ruotsinkielisiä vastineita. Ruotsinkielisiä vastineita voisi myös etsiä esimerkiksi Ruotsin ratsastajainliiton kilpailusäännöistä. Raiisa Uusitupa on Tampereen yliopistolla pro gradu -tutkielmanaan 2006 tehnyt kolme ratsastusurheilun sanoista koostuvaa, leksikografista sanalista: ruotsinkielisen yksikielisen, ruotsi-suomi- sekä suomi-ruotsi-sanalistan. Niissä esiintyy pääosin konkreettisia hevostarvikkeita, mutta myös muutamia tässä työssä esiintyviä termejä. Internetissä on yksityishenkilöiden julkaisemia termilistoja, esimerkiksi hevosen värit monella kielellä (Tähkämö 2009).

Suomessa ratsastuksen kilpalajeja kouluratsastuksen lisäksi ovat esteratsastus, kenttäratsastus, vammaisratsastus, lännenratsastus ja matkaratsastus. Ratsastusta voivat kuitenkin kaikenikäiset harrastaa kilpailemattakin monipuolisena ja tehokkaana liikuntamuotona, jossa saa liikkua ulkona eläinten kanssa luonnossa, kentällä tai maneesissa. Vaikka lapsi tai nuori ei ratsastaisi kuin kerran viikossa, tallissa ja hevosten parissa riittää aina töitä, puuhastelua ja ystäviä sekä ratsastusseuran tai -kerhon järjestämää toimintaa. Näin ratsastus on monelle myös tärkeä osa kolmannen sektorin lapsi- ja nuorisotyötä.

Ratsastusta käytetään lääkinnällisenä kuntoutusmuotonaakin. Ratsastusterapiassa liikuntavammainen henkilö pääsee hevosen selässä vaikkapa metsäkävelylle. Hevos- ja ratsastusterapiaa käytetään myös esimerkiksi nuorten psykososiaalisessa kuntoutuksessa. Kun nuori oppii tulemaan toimeen hevosten kanssa olemalla itse rauhallinen, kuuntelemaan ohjeita ja kunnioittamaan hevosia, nämä taidot heijastuvat myös muille elämän aloille.

Ratsastuksen historia on pitkä, mutta kouluratsastus on myös kehittyvä ja kasvava urheilumuoto. Sen termistö on eri kielissä kehittynyt ja muuttunut vuosisatojen aikana, mutta termit kuuluvat nykyaikaankin, ja ovat tärkeitä kaikille lajin harrastajille.

1.2 Tutkielman lähtökohta ja tavoite

Olen aikaisemmin lukenut *Dressyr med Kyra* -kirjan ensimmäisen painoksen (1996) ruotsiksi. Muutamia sanoja ja sanonnat sekä termit tuntuivat ensi lukemalta oudoilta ruotsinruotsin ja suomenruotsin alueellisten variaatioiden takia. Kirjassa esiintyvät termit ovat kuitenkin melko vakiintuneet sekä suomen kielessä että ruotsin kielessä. Näin ollen termien kääntämisestä ei ole paljon sanottavaa, enkä tutki käännöksen rakennetta käännösteoreettisesta näkökulmasta, mutta on mielenkiintoista tutkia mm. termien alkuperää.

Tutkin ruotsinkielisen kirjan ja sen suomennoksen kouluratsastusermistöä ja pyrin erityisesti vertaamaan suomen- ja ruotsinkielisten termien muodostusta toisiinsa. Pro gradu -tutkielmaani varten laajennan tutkittavaa käännösseminaarityöni aineistoa ja syvennän sen kontrastiivista tutkimista. Nuopposen (1994: 23) mukaan terminologinen tutkimus pyrkii systemoimaan ja kuvailemaan tietyn erikoisalan käsitteitä ja määrittelemään käsitteiden ja termien suhdetta. Terminologisesta näkökulmasta tämä tutkielma on kuitenkin lähinnä deskriptiivinen ja kontrastiivinen. Vehmas-Lehdon (2010a: 142) mukaan erikoiskielen termistön alkuperän, sananmuodostuksen ja kehityksen tutkimista voisi kutsua *historialliseksi terminologiaksi*, ja oma tutkielmani sijoittuu tähän kategoriaan. Tavoitteenani on kontrastiivisesti tutkia termien muodostusta ja niiden etymologista

taustaa. Pyrin esittämään monipuolista kuvaa termien muodostamistavoista tutkimalla miten termeiksi on lainattu sanoja yleiskielestä, muista kielistä sekä muista erikoiskielistä.

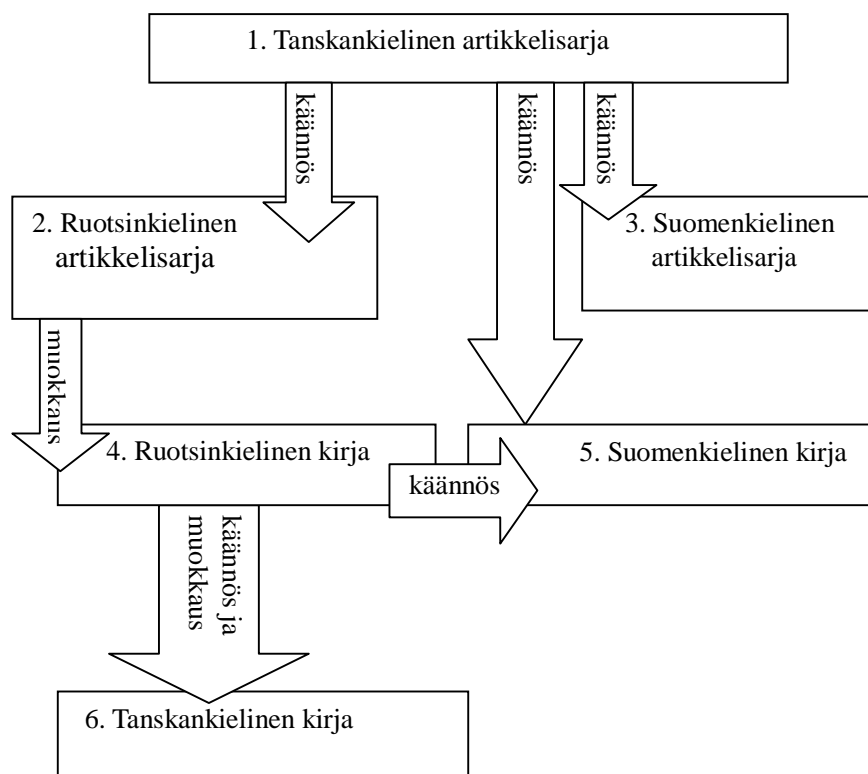
Koska nykyaikainen, urheilumuotoinen ratsastus on tullut Suomeen ja Ruotsiin muista kulttuureista oletan, että käänöslainoja on kummassakin kirjassa paljon, ja että osa niistä vastaa suoraan toisiaan. Oletan myös, että suomenkielisessä aineistossa on enemmän omaperäisiä sanoja ja yleislainoja, ja että ruotsinkielisessä aineistossa on enemmän vieraita sanoja. Lisäksi oletan, että sekä suomen- että ruotsinkieliset käänöslainat historiallisista syistä tulevat pääosin saksasta. Ruotsin kielessä tämä olisikin luonnollista, koska ruotsi ja saksa molemmat ovat germaanisiksi kieliä. Oletan, että suomenkieliset, saksasta peräisin olevat käänöslainat ovat tulleet joko suoraan tai ruotsin kautta, koska nykyinen suomalainen ratsastuskulttuuri on saanut vaikutteita etenkin Saksasta ja Ruotsista.

1.3 Aineisto

Tutkielmani aineistona on ruotsinkielinen kirja *Dressyr med Kyra. Rid med system, logik och konsekvens* (2008), kirjoittajina Kyra Kyrklund ja Jytte Lemkow, sekä sen suomenkielinen käännös *Kyra ja ratsastuksen taito. Järjestelmällisesti ja johdonmukaisesti* (2008). Lähde teos julkaistiin vuonna 1996, ja uusi, uudistettu ja laajennettu laitos ilmestyi sekä ruotsiksi että suomeksi 2008. Uudessa laitoksessa runsas valokuvamateriaali on melkein täysin uusittu, Kyra Kyrklundia esittelevää kappaletta on pidennetty, Jytte Lemkow on lisännyt 16-sivuisen luvun kouluratsastuksen arvostelemisesta tuomarin näkökulmasta, ja lopussa on uusi, kuvitettu luku Kyran hevosista. Koska Kyra Kyrklund kilpailee aktiivisesti korkealla tasolla, kirjankin teksti on kilpailupainotteinen.

Alkuperäinen materiaali on kirjoitettu tanskaksi, ja se on ilmestynyt aikaisemmin artikkelisarjana tanskankielisessä *Hippologisk tidsskrift* -lehdessä, ruotsinkielisessä *Rid-sport*-lehdessä sekä suomeksi *Satula*-lehdessä. Tanskankielisen tekstin on ruotsintanut Ann-Sofi Hjörn. Vuoden 2008 painokseen lisätyn kappaleen *Dressyrbedömning* on

kääntänyt Görel Swedrup. Lähdeaineiston ja sen pohjalta tehtyjen eri käännösten suhde selviää kuvioista 1.

Kuvio 1: Lähdeaineiston ja käännösten syntyjärjestys

Kirjan lähdemateriaali on siis tanskankielinen artikkelisarja, joka on ilmestynyt tanskalaisessa hevosaikakauslehdessä. Lähdemateriaali on ruotsinnettu ja suomennettu, ja julkaistu ruotsalaisessa sekä suomalaisessa aikakauslehdissä. Artikkelisarjojen pohjalta on myöhemmin julkaistu ruotsinkielinen kirja. Tämä kirja on suomennettu, ja sen käännöstyössä ovat myös tanskankieliset artikkelit olleet apuna. Tanskankielisen kirjan pohjana on taas ollut ruotsinnot, jota on muokattu ja osaksi käännetty ruotsista tanskaksi. Aineistona käytän kuviossa 1 näkyvää kirjamateriaalia, eli varsinaisena aineistona ruotsinkielistä ja suomenkielistä kirjaa. Sekundaariaineistona käytän tanskankielistä kirjaa, sekä saksannosta, jota ei näy kuviossa.

1.3.1 Lähdeteos ja sen suomennos

Kyra Kyrklund on Suomen kautta aikojen menestynein ja tunnetuin kouluratsastaja kansainvälisillä kilpakentillä. Näin ollen hänen sanottavansa ratsastuksen taidosta on mielenkiintoista luettavaa ja inspiraation lähde kaikille ja kaikentasoisille lajin harrastajille. Teoksen kohderyhmänä ovat kuitenkin ensisijaisesti tavoitteellisesti harjoittelevat sekä hevosia kouluttavat kilparatsastajat, ja lukijat enimmäkseen aikuisia. Kyra Kyrklund on kansainvälisestikin tunnettu siitä, että hän on itse kouluttanut kaikki kilparatsunsa GP- eli Grand Prix -tasolle asti. Hän myös valmentaa kilparatsastajia niin Englannissa, missä hän nykyään asuu, kuin Ruotsissa, Suomessa ja Portugalissakin, työkielinsä englanti, ruotsi, suomi ja saksa. Huomionarvoista on myös, että Kyra Kyrklundin kirja on käännetty mm. englanniksi ja saksaksi, kun valtaosa alan ruotsin- ja suomenkielisestä nykykirjallisuudesta on käännetty englannista.

Tanskalainen kirjoittaja Jytte Lemkow on ammatiltaan toimittaja ja mainospiirtäjä, hevosalan ammattilainen ja koulutuomari. Koulutuomarit arvostelevat kouluratsastuskilpailuissa esiintyvien ratsukoiden suorituksia, ja pisteyttävät mm. jokaista liikettä erikseen. Jytte Lemkow on tiiviissä yhteistyössä Kyra Kyrklundin kanssa suorittanut varsinaisen kirjoitustyön Kyrklundin kouluratsastusteorioista, hän on piirtänyt kaikki kirjan piirrokset, ja on myös kokeillut kaikkia kirjassa esiintyviä liikkeitä omalla hevosellaan pystyäkseen kuvailemaan niitä oikein.

Suomennos *Kyra ja ratsastuksen taito* on ilmestynyt 1998, ja laajennettuna ja ajantasaistettuna laitoksena 2008. Suomentajana on Ulla Lindgren Fagerholm, joka hänkin on ratsastusalan ammattilainen. Hän on Suomen Ratsastajainliiton jäsenlehden Hippoksen toimittaja, vastaa liiton käännöstöistä, raportoi korkean tason kansainvälisistä kilpailu- ja ratsastustapahtumista kirjoituksin ja valokuvin, sekä kirjoittaa suomeksi ja ruotsiksi ratsastustapahtumista myös muihin lehtiin. Kääntäjällä on ollut käytössään ruotsinkielisen kirjan lisäksi myös tanskankieliset artikkelit, joista ruotsinkielinen teksti on käännetty (ks. kuvio 1).

Ruotsinkielisestä lähtötekstistä huomaa tanskalaisen tai ehkä eteläruotsalaisen vaikutuksen, mikä ei näy ollenkaan suomenkielisessä käännöksessä. Käännöksessä esiintyy poisjättöjä, ehkä kustantamon vaatimuksesta, koska kirjassa on täsmälleen yhtä monta sivua kuin ruotsinkielisessä alkuperäisessä tekstissä. Esimerkiksi sivulta 100 puuttuu kaksi kappaletta, yhteensä yhdeksän riviä. Teksti on kuitenkin sujuvaa, eikä poisjättöjä huomaakaan, ennen kuin virke virkkeeltä vertaa kirjoja keskenään. Kaikki kuvat ja piirroset ovat mukana sekä samoissa paikoissa suomennoksessa että lähdeoksessa. Termien merkitystä Kyrklundin ja Lemkowin kirjassa ei yleensä selitetä, koska oletetaan, että ratsastuksen perusteet ja niiden termit ovat lukijalle tuttuja. Sen sijaan liikkeiden oikea suoritustapa voi olla hyvinkin yksityiskohtaisesti selitetty.

1.3.2 Sekundaariaineisto

Analyysissä käytän kirjan tanskannoksen (2008) ja saksannoksen (2003) termejä. Tanskalainen käännös *Dressur med Kyra* (2008) on sekin uusi ja laajennettu painos. Painoksesta sanotaan, että materiaali alun perin julkaistiin artikkelisarjana lehdessä *Hippologisk Tidsskrift* nimellä *Rid med system, logik och konsekvens*. Kirjana julkaistu materiaali on vahvasti laajennettu ja päivitetty. Kääntäjänä on Jytte Lemkow. Tämä tarkoittanee, että koska teksti ilmestyi kirjan muodossa ensiksi ruotsin kielellä, Jytte Lemkow on tarkistanut ja ehkä muokannut omia tekstejään tanskankielistä kirjaa varten (ks. kuvio 1). Käytössäni oleva saksannos ei vastaa täysin uutta lähdekielistä, suomen- tai tanskankielistä kirjaa, vaan se on käännös kirjan ensimmäisestä englanninkielisestä painoksesta ja ilmestynyt vuonna 2003. Luotan kuitenkin kääntäjän ammattitaitoon ja siihen, että saksannoksessa käytettyjä termejä on Saksassa yleisesti käytössä.

Sekundaariaineistoksi otan mukaan saksankieliset termit, koska oletan, että suuri osa suomen- ja ruotsinkielisistä termeistä on saksalaisia lainasanoja, ja tanskankieliset sen takia, että materiaali on alun perin kirjoitettu tanskaksi.

1.4 Menetelmät

Tutkielmani aineisto koostuu termeistä, jotka kerään edellä mainitusta lähdeteoksesta ja sen suomennoksesta. Aineisto koostuu sellaisista substantiivisista termeistä, jotka tarkoittavat liikkeitä sekä ratsastajan liikkeiden aikaansaamiseksi käyttämiä signaaleja, ökommunikointivälineitä, eli apuja ja apujen yhdistelmiä. Katson, että näitä yhdessä voidaan pitää tämän kirjan keskeisinä termeinä, ja niistä suurin osa on vakiintuneita. Kokoan termit ensin kirjan suomennoksesta ja sen jälkeen etsin niiden vastineet alkuperäisestä, ruotsinkielisestä kirjasta, sekä saksannoksesta ja tanskankielisestä kirjasta. Ensisijaisesti tutkin kuitenkin suomen- ja ruotsinkielisiä termejä. Kyrklund ja Lemkowi kirjasta harvoin löytyy termien määritelmiä, ja siitä syystä tarkistan joissakin tapauksissa määritelmät Suomen Ratsastajainliiton kilpailusäännöistä (SRL 2011 tai 2009) termien muodostamisen analyysissa. Käytän myös sanakirjoja ja tietosanakirjoja.

Tutkin ainoastaan mainituissa teoksissa esiintyviä termejä, ja näin ollen tutkielmani ei käsitä kaikkia mahdollisia kouluratsastustermejä. Tavoitteeni mukaan pyrin kuvailemaan suomen- ja ruotsinkieliset termit, sekä kontrastoimaan ne keskenään. Tutkin, miten termit on muodostettu, ja millä tavoin suomen- ja ruotsinkieliset termit eroavat toisistaan terminmuodostuksen näkökulmasta. Tarkastelen myös termien alkuperää sekä mahdollisia käänöslainoja ruotsista tai saksasta. Samat termit on voitu lainata saksasta sekä ruotsiin että suomeen, mutta eri aikaan ja eri tavoin. En tutki rakenteita virketasolla, enkä siten tarkastele käänöstä käänösteoreettisesta näkökulmasta, vaan keskityn termeihin. Analyysin tekstissä tukeudun myös omaan, yli 20 vuoden kokemukseeni ratsastuksen harrastajana, vaikkakin lähinnä tunti- ja sunnuntairatsastajana, ja enimmäkseen suomen kielellä.

2 TUTKIELMAN TEOREETTINEN TAUSTA

Tutkin alkuteoksen ja suomennoksen termejä terminologiaopin ja sananmuodostuksen kannalta. Luvussa 2.1 pyrin tutkimukseni perustaksi kuvailemaan terminologian peruskäsitteitä. Esimerkkeinä käytän pääosin aineistossani olevia termejä ja joskus yleiskieliisiä hevosaiheisia termejä. Suomen kielen sananmuodostustapoja ja erikseen termien muodostustapoja käsitelen luvussa 2.2, ja siinä käytän enimmäkseen lähteissä mainittuja esimerkkejä.

2.1 Terminologia

Sana *terminologiaa* käytetään yleiskielessä useassa eri merkityksessä: terminologia voi tarkoittaa jonkin yksilön tai ryhmän kielenkäyttöä, jonkun alan termistöä, nimikkeistöä tai tuoteluetteloa tai terminologiaoppia. Terminologian sanasto (2006: 30), jatkossa TS, kuitenkin suosittelee, että termillä terminologia tarkoitetaan nimenomaan terminologiaoppia, jota määritellään seuraavasti: öoppi *käsitteiden ja termistöjen* rakenteesta, muodostamisesta, kehityksestä, käytöstä ja käsittelystä eri *erikoisaloilla*. Käytän jatkossa sanaa terminologia tässä tarkoituksessa. Tietyn erikoiskieleen liittyvien nimitysten joukosta pitäisi suomen kielellä mieluummin käyttää nimitystä *termistö*. Ruotsin, englannin sekä ranskan kielellä käytetään kuitenkin siinäkin merkityksessä sanoja *terminologi*, *terminology* sekä *terminologie* (emt 30).

Terminologiaoppi on luotu, jotta voidaan tutkia erikoiskieliin liittyviä käsitteellisiä ja terminologisia asioita. Itävaltalainen insinööri ja esperanton kannattaja Eugen Wüster kehitti terminologiaopin 1930-luvulla, ja käytti sitä varten kielitieteellisiä, filosofisia, tieteenteoreettisia, semioottisia ja tietotekniikan teorioita, käsitteitä ja metodeja, joista hän loi yhtenäisen teorian. (Nuopponen & Pilke 2010: 13)

Suomessa Christer Laurén on pitänyt ensimmäisiä terminologian yliopiston luentoja Vaasan yliopistossa 1979, ja Anita Nuopponen on 1994 kirjoittanut ensimmäisen terminologian väitöskirjan samassa yliopistossa (Vehmas-Lehto 2010: 138). Terminolo-

giaoppia ovat edelleen kehittäneet mm. Vaasan yliopiston opettajat ja tutkijat Anita Nuopponen sekä Nina Pilke, joka on väitellyt terminologiasta vuonna 2000. He ovat yhdessä kirjoittaneet terminologian helppotajuisen oppikirjan *Ordning och reda. Terminologilära i teori och praktik* (Nuopponen & Pilke 2010).

Terminologiaa tarvitsevat kaikki, joiden täytyy ammatissaan analysoida erikois- tai tietealan tietoa, esimerkiksi terminologit, kääntäjät, tutkijat ja toimittajat. Järjestys ja järjestelmällisyys myötävaikuttavat tehokkuuden, kokonaiskuvan ja varmuuden saavuttamiseen. (Nuopponen & Pilke 2010: 15) Sinänsä hyvä käännös on pilalla ja käyttökelvoton, jos oikeita termejä ei ole osattu etsiä. Virheellisiä termejä sisältävä käännös voi joskus olla naurettava, joskus täysin käsittämätön sekä vaarallinenkin. Lisäksi se voi myös käydä kalliiksi, jos siihen joutuu moneen otteeseen korjaamaan termejä.

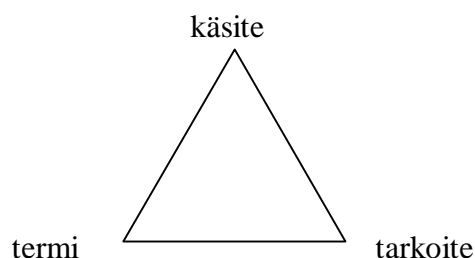
Terminologia voidaan osittain rinnastaa leksikografiaan. Ne erottuvat kuitenkin toisistaan siinä, että kun leksikografiassa lähtökohtana on sana ja sen merkitys tai merkitykset, terminologiassa lähdetään käsitteestä, käsitteen analyysistä eli käsiteanalyysistä, ja sitä kautta päästään termin määrittelyyn (Nuopponen & Pilke 2010: 17).

Ratsastuskieltä ja sen osa-alueena kouluratsastuskieltä voidaan pitää erikoiskielinä. Erikoiskielen tunnistaa mm. sen runsaasta terminkäytöstä (TS 2006: 30). Ratsastuskieleen kuuluvat esimerkiksi termit *avut* ja *siirtymiset*, jotka yleiskielessä eivät ole pluratiiveja, mutta ratsastuskielessä niitä useimmiten käytetään monikossa. Suomen Ratsastajainliiton kilpailusäännöissä (SRL 2011: 769) tärkeitä arvosteluperusteita ovat mm. juuri *siirtymiset* ja *apujenkäyttö*.

2.1.1 Käsite

Terminologian sanaston (2006: 10) ensimmäisenä terminä on *käsite*, jonka määritelmänä on ötiedon yksikkö, joka muodostuu *käsittepiirteiden* ainutkertaisesta yhdistelmästä. Terminologisessa analyysissä lähtökohtana on käsite, eikä sana, termi tai nimitys. Haa-

rala (1981: 19) kuvailee käsitteen, tarkoitteen ja termin suhdetta öns. Ogdenin ja Richardsinö kolmiolla (kuvio 2), vaikka käyttääkin termin sijasta sanaa nimitys.

Kuvio 2: Käsitteen, tarkoitteen ja termin suhde Ogden & Richardsin mukaan (Haarala 1981: 19)

Haaralan mukaan käsite on tarkoitetta vastaava abstrakti elementti, joka on ajattelun tuotetta. Nuopponen ja Pilke (2010: 18) määrittelevät käsitettä yksinkertaisesti mentaalisenä kuvana. Käsitteet muodostuvat käsitepiirteistä, jotka perustuvat tarkoitteen todettuihin ominaisuuksiin (Nuopponen & Pilke 2010: 25). Käsite voi olla *yksilökäsite*, esimerkiksi Kyra Kyrklundin kilpahevonen Max, jota voi kuvailla eri käsitepiirteiden avulla, kuten syntymävuosi, väri, kasvattaja, rotu, vanhemmat ja niin edespäin, ja jonka kielellinen nimitys on erisnimi *Max*. Käsite voi olla myös *yleiskäsite*, esimerkiksi *hevonenø* jonka tarkoite on kaikki maailman hevoset ja jota voi kuvailla vain yleisellä tasolla, yleisillä käsitepiirteillä, kuten esimerkiksi nisäkäs, kavioläin ja saaliseläin. Kielellisesti sitä edustaa termi, tai tässä tapauksessa yleiskielinenkin sana *hevonenø*

Käsitepiirre määritellään sanastossa (TS 2006: 11) *tarkoitteen* tai tarkoitejoukon ominaisuuden abstraktioksi. Määritelmän lisäinformaationa sanotaan, että käsitepiirteitä käytetään käsitteiden kuvaamisessa. Tarkoite puolestaan on *öolio*, joka voidaan osoittaa, käsittää tai kuvitella ja joka vastaa tiettyä käsitettä (TS 2006: 10).

Haaralan (1981: 20621) mukaan käsitepiirteiden tyyppiluokituksia on esitetty useanlaisia. Hän jakaa käsitepiirretyypit tavalla, joka lähinnä soveltuu aineellisten tarkoitteiden kuvaukseen sisäisiin ja ulkoisiin käsitepiirteisiin.

Sisäiset piirteet, jotka kuvaavat tarkoitteen sisäisiä ominaisuuksia: materiaali, rakenne- ja laatuominaisuudet, koko, määrä, olomuoto ja tila.

Ulkoiset piirteet, jotka kuvaavat tarkoitteen suhdetta ympäristöön ja toisiin tarkoitteisiin:

a) *suhdepiirteet*: sijainti, aika ja syysuhde

b) *funktiopiirteet*: tarkoitus, käyttö- tai toimintatapa sekä käyttöominaisuudet tai suorituskyky

c) *syntypiirteet*: keksijä, valmistaja, valmistustapa, valmistuspaikka ja valmistusaika.

Luettelo soveltuu hyvin esimerkiksi rakennusten, koneiden ja muiden tuotteiden kuvailamiseen, ja onkin tyyppillinen esimerkki siitä, että terminologiaoppi alun perin luotiin teknologian tarpeita silmällä pitäen. Elävien olentojen luonnehtimiseen tämä luettelo sopii huomattavasti huonommin eikä teoreettisiin käsitteisiin juuri ollenkaan. Nuopposen ja Pilkkeen (2010: 30) mukaan käsitepiirretyypit vaihtelevat paljon ammattialasta toiseen, ja karkea tyyppiluokitus harvoin soveltuu sellaisenaan jokaiselle erikoisalalle. Terminologian teorioita onkin alun perin sovellettu tekniikan alojen termien kehittelyn standardisoinnissa (Nuopponen 1994: 18619).

2.1.2 Käsitejärjestelmä

Käsiteanalyysi on terminologisen analyysin perustava vaihe. Käsitejärjestelmä voidaan muodostaa kun käsitepiirteet on luetteloitu ja analysoitu. Käsitejärjestelmään kuuluvat käsitteen lisäksi sen yläkäsite, alakäsitteet ja vieruskäsitteet; useimmiten siihen kuuluu myös muitakin käsitteitä. Nuopposen ja Pilkkeen mukaan (2010: 22624) käsitepiirre-analyysissa

- luodaan itselle alan yleiskuva
- jaetaan erikoisala osa-aloihin
- selvitetään käsitteiden sisältöä
- rajataan käsitteet niiden lähikäsitteistä

- selvittää käsitteiden suhteita toisiinsa
- jäsenellä alan käsitejärjestelmää tai -järjestelmiä
- luodaan analyysin tuloksista synteesi.

Kääntäjän kannalta näistä kohdista tärkeimmät ovat ensimmäinen, eli luodaan itselle alan yleiskuva. Tämä on tärkeää käännettäessä tekstejä itselleen vieraalta alalta. Kääntäjälle on myös tärkeää selvittää käsitteiden sisältö oikein ja rajata käsitteet niiden lähikäsitteistä. Vehmas-Lehdon (2010b: 370) mukaan tutustuminen käsitesuhteisiin ei ole kovin tietoista, koska kääntäjällä tuskin on aikaa täydelliseen käsitejärjestelmän analyysiin.

Käsittepiirteiden, käsitesuhteiden ja käsitejärjestelmien avulla pystytään jakamaan myös monimutkaisia käsitekokonaisuuksia pienempiin yksikköihin ja jakamaan niitä edelleen lähempää tutkimista varten. Vehmas-Lehdon (2006: 321) mukaan yhteys määritelmän ja käsitejärjestelmän välille syntyy ennen kaikkea yläkäsitettä ilmaisevan termin avulla. Esimerkiksi yläkäsitteen *sivuliikkeet* määritelmä on: *ö ó ó hevonen liikkuu kevyesti taivutettuna etu- ja takaosa kahdella eri uralla* (SRL 2011: 7), eli hevonen liikkuu samanaikaisesti eteen ja sivulle. Alakäsitteiden avo- sulku- ja vastataivutus määritelmissä kerrotaan minkälaisesta sivuliikkeestä on kyse. Nämä sivuliikkeet esitetään luvussa 3.2.2.2. Käsitejärjestelmä voidaan esittää graafisesti käsitejärjestelmäkaavion eli käsitekaavion avulla (TS 2006: 16), mutta Nuoposen (1994: 50) mukaan käytännössä graafinen esitys sanotaan *käsitejärjestelmäksi*. Jatkossa käytän vain viimeksi mainittua termiä.

2.1.3 Määritelmä

Määritelmä on TS:n (2006: 19) mukaan ökäsitteen kuvaus, jonka tulee erottaa käsite sen lähikäsitteistä. Haaran (1981: 41) mukaan määritelmän tulisi lisäksi antaa tietoja käsitteen sisällöstä tai alasta, luoda normit käsitteen käytölle sekä sitoa yhteen käsite ja sen nimitys, eli termi.

Terminologisen määritelmän rakenteen, muodon ja sisällön suhteen asetetaan tiukempia vaatimuksia kuin mitä esimerkiksi yleistietosanakirjalta odotetaan. Määritelmään kuuluu ihannetapauksessa yläkäsitteen termi, jos selvä yläkäsite on olemassa, sekä yksi tai useampi lausuma niistä käsitepiirteistä, jotka erottavat termin kaikista muista termeistä. (Nuopponen & Pilke 2010: 49651) Vehmas-Lehto (2006: 3296330) toteaa erikoisanakirjan toimittamisesta saatujen kokemustensa perusteella, että erityisesti pyrkimys sijoittaa määritelmään *lähin* yläkäsite tuo sanakirjaan loogisuutta ja selkeyttä. Kaikkiin määritelmiin hänen mukaansa ei kuitenkaan ole mahdollista löytää selkeää yläkäsitettä, jolloin osa määritelmistä jää ns. yleismääritelmiksi. Tällaiset määritelmät eivät ole enää terminologiaopin mukaisia määritelmiä, vaan tavallisen sanakirjan tasolla.

Esimerkiksi kansainvälisen termin *kür* yläkäsitteenä voisi olla *kouluratsastusluokka* ja sen määritelmä SRL:n (2009: 16) mukaan on "kouluratsastusluokka, jossa ratsastaja suunnittelee itse ohjelman ja sovittaa sen valitsemaansa musiikkiin. Suorituksen pitää sisältyä ohjelmassa kulloinkin vaaditut pakolliset liikkeet". Vieruskäsitteenä voisi olla ömäärätyn ohjelman mukaan ratsastettavat kouluratsastusluokatö, eli käytännössä kaikki muut kilpailuluokat. Yläkäsitteen *kouluratsastusluokka* käsitepiirteitä ovat mm. *urheilumuoto*, *kilparatsastus*, joka voi olla eri tasolla: *seurataso*, *aluetaso*, *kansallinen* tai *kansainvälinen taso*; *helppo*, *vaativa* tai *vaikea taso*. Muita käsitepiirteitä ovat *tuomarit*, *arviointi*, *rajoitus*, esimerkiksi *vain nuorille hevosille*, *vain junioreille* tai *avoin kaikille*.

Huono määritelmä voi olla esimerkiksi liian laaja, liian suppea, tarpeettomasti negatiivinen tai kehämääritelmä. Kehämääritelmä sisältää sisäisen kehän tai muodostaa ulkoisen kehän toisen määritelmän kanssa. (TS 2006: 19) Jos esimerkiksi termin *poni* määritelmänä olisi *øponikokoinen hevonen* määritelmä olisi liian suppea ja lisäksi kehämääritelmä. Määritelmänä ei olisi hyvä sekään, että lueteltaisiin muutama tai kaikki tiedossa olevat ponirodut. Oikeampi ja eksakti määritelmä olisi *pienikokoinen hevonen, jonka säkäkorkeus ei ylitä 148 cm:iä*. Tähän määritelmään sisältyy yläkäsite *øhevonen* ja aläkäsitteen lyhyt kuvaus. Vehmas-Lehton (2006: 3206321) mukaan määritelmien, palvelukseen kääntäjän tarpeita mahdollisimman hyvin, on oltava informatiivisia, selkeitä ja

mahdollisimman helposti hahmoteltavissa. Määritelmän tarkoituksena on muun muassa erottaa käsite muista lähikäsitteistä.

2.1.4 Termi

Termi tarkoittaa oppi- tai ammattisanaa tai jonkin erikoisalan käsitteen nimitystä. Jokin ilmaus voi kuulua joko yleiskieleen tai erikoiskieleen tai molempiin. (Haarala 1989: 265) Termejä käytetään ensisijaisesti erikoiskielissä. Kun yleiskielessä sanan merkitys usein saa merkityksensä vasta kontekstissa, termit eivät ole samalla tavalla riippuvaisia kontekstista. Termit ovat kuitenkin sidoksissa omaan erikoiskieleensä. (Nuopponen & Pilke 2010: 17, 70) Esimerkiksi termit *vastalaukka* ja *koottu laukka* kuuluvat vain kouluratsastuksen erikoiskieleen, ja niillä ei ole käyttöä yleiskielessä eikä muussa erikoiskielessäkään. Erikoiskielen termejä harvoin löytyy yleissanakirjasta, mutta erikoisanakirjat voivat olla hyödyksi (Ingo 1990: 234).

Jotkut termit esiintyvät ainoastaan monikossa (Nuopponen & Pilke 2010: 49650). Kouluratsastuskielessä esimerkiksi termit *avut* ja *siirtymiset* ovat yleensä monikossa. Termeistä suurin osa on substantiiveja, mutta termi voi olla myös verbi ja adjektiivi (Nuopponen & Pilke 2010: 62). Ratsastuskielessä esimerkiksi termit *helppo*, *vaativa* ja *vaikea* esiintyvät yksinään silloin kun puhutaan kilpailuluokista. Jos kouluratsastuksen kilpailuluokan nimi on esimerkiksi *Luokka 3. Helppo A:2 2009*, termi *helppo* tässä yhteydessä ei tarkoita sitä, että luokka olisi erityisen helppo, vaan että siihen kuuluvat tiettyä vaikeusastetta edustavat kouluratsastusliikkeet, jotka suoritetaan SRL:n Helppo A:2 2009 -nimisen ohjelman mukaisessa järjestyksessä.

Koska eri kielissä on eri rakenteita, termillä ja sen ekvivalentilla, eli vastineella toisissa kielissä ei välttämättä ole samaa rakennetta (Nuopponen & Pilke 2010: 63). Esimerkiksi termi *avotäivutus* on suomessa yhdyssana, jonka toinen osa on johdos, ruotsissa yksi sana *öppna*, joka tässä yhteydessä, yleiskielestä poiketen on substantiivi, ja englannissa kaksi sanaa *Shoulder in* (SRL 2009: 27). Hevosten väriä kuvaava termi *fox* ja sen suomenkieliset ekvivalentit *rautias* eli *raudikko* sekä termi *ruunikko* voidaan käyttää sekä

adjektiivisesti että substantiivisesti. Lauseessa *Suomenhevosten tavallisin väri on rautias* termi *rautias* on adjektiivi niin kuin myös termi *fox* ruotsin kielellä: *Den vanligaste färgen hos rasen finsk häst är fox*. Suomeksi sekä termiä *rautias* että *ruunikko* voi käyttää substantiivina esimerkiksi lauseessa *Hae laitumelta se ruunikko, rautiaat saavat vielä jäädä*. Ruotsiksi tämä ei onnistu, vaan täytyy sanoa esimerkiksi *Ta in den bruna hästen, foxarna får bli kvar tillsvidare*, tai vaihtoehtoisesti: *Ta in den bruna, foxarna får bli kvar tillsvidare*.

Termi voi kirjainten lisäksi tai yksinomaan sisältää numeroita, merkkejä tai symboleja, esimerkiksi kouluratsastuskilpaluokan nimitys *Helppo A:2 2009*. Rakenteeltaan termi voi olla yksi sana, joka voi olla perussana, johdos, yhdyssana tai lyhenne. Termi voi myös olla sanaliitto. (Nuopponen & Pilke 2010: 70) Uusia termejä voidaan kehittää lainaamalla sanoja yleiskielestä, ottamalla käyttöön muista kielistä lainasanoja, jolloin puhutaan yleislainoista, erikoislainoista ja sitaattilainoista, sekä murteista ja ammattislangista (emt. 71674). Terminmuodostusta käsittelem jäljempänä luvussa 2.2.

Hyvän termin tulisi olla lyhyt, erottua muista termeistä, sopia käsitejärjestelmään, olla omakielinen ja läpinäkyvä ja siitä pitäisi olla helppo muodostaa uusia termejä johdoksia ja yhdyssanoja käyttäen. Tällainen terminmuodostus olisi ihanne, mutta käytännössä on mahdotonta täyttää kaikkia näitä kriteereitä. (Nuopponen & Pilke 2010: 65669) Haaran (1989: 271) mukaan yleiskielen pitäisi olla ensisijainen terminlähde. Näin muodostetut termit ovat läpinäkyviä. Omakielinen termistö on aina helpommin omaksuttavissa ja ymmärrettävissä. Muun muassa suomessa, ranskassa, saksassa ja varsinkin islannissa eri alojen termistö on pitkälle ollut omapohjaista. (emt. 261.) Saksassa kuitenkin tietotekniikan termistö on nykyisin englanninkielinen, ja suomessakin englantia käytetään yhä enemmän esimerkiksi juuri tietotekniikan alalla.

Ratsastuksen ohjaajat, opettajat ja valmentajat keksivät toisinaan omia termejä, lainaavat tarvittaessa toisen kielen termejä sekä kehittelevät omaa kuvakieltä ja omia metaforia. Kyra Kyrklund käyttää kirjassaan esimerkiksi englanninkielistä *handcheck*- ja saksankielistä *Durchlässigkeit*-termiä. Ruotsin kielessä usein englannista saatua termiä käytetään

tetään sellaisenaan, kun taas suomessa uutta termiä mukautetaan enemmän tai vähemmän. Ingon mukaan (2000: 100) suomen erikoiskielet suvaitsevat yleensä enemmän lainasanoja kuin yleiskieli, mutta erikoiskieltenkin puolella suomi suosii omaperäisiä termejä suuremmassa määrin kuin monet muut kielet.

Suomenruotsalaisilla, kaksikielisillä tai suomenkielisillä paikkakunnilla ratsastavilla, tulee usein suomenkielinen termi ensimmäisenä mieleen, sitä tulee silloin tällöin puheessa käytettyäkin, ja vierasperäinen termi kuuluu näin ratsastuskielen ammattislangiin. Kaksikielisissä tilanteissa syntyy helposti myös ad-hoc -käännöksiä, joita käytetään jonkin aikaa ja unohdetaan kun oikea termi löytyy.

2.2 Sanan- ja terminmuodostustapoja

Häkkisen (1990: 83) mukaan *sana* on yleiskielinen, monitulkintainen ja epätarkka ilmaus. Kielitieteessä käytetään sen takia termiä *lekseemi* silloin kun sanaa ajatellaan sanaston tai sanakirjan yksikkönä. Rakenteensa nojalla lekseemit voidaan jakaa kolmeen päoryhmään: *jakamattomiin perussanoihin, johdoksiin ja yhdyssanoihin*. öPerussana on vartaloltaan yksimorfeeminen, jakamaton lekseemiö (VISK § 145). Perussanat muodostavat Häkkisen (1990: 86) mukaan sanaston rakenteellisen ytimen. Ne ovat ikivanhoja, eikä niiden alkuperää voi varsinaisesti selvittää. Ikivanhojen perussanojen tunnusmerkkejä on mm. se, että sanavartalot ovat kaksitavuisia ja vokaaliloppuisia, ja näin ollen esimerkiksi *kala, nimi* ja *pesä* voivat olla ikivanhoja, mutta *kalveta, naskali* ja *sammal* eivät (emt. 89).

Yksitavuiset pitkään vokaaliin tai diftongiin päättyvät sanat kuten *pää* ja *tie* ovat myös enimmäkseen omaperäisiä (VISK § 150). Enää ei suomessa yleensä muodosteta uusia omaperäisiä perussanoja (Haarala 1989: 259). Ikolan mukaan (1991: 78) suomessa on kaksi sananmuodostustapaa, johtaminen ja yhdistäminen, jotka molemmat ovat yleisiä.

2.2.1 Johdokset

Johdosten runsaus on suomen kielen luonteenomaisimpia piirteitä (Tuomi 1989: 35). Häkkisen mukaan (1990: 102) johdosten muodostaminen, eli sanojen johtaminen, muistuttaa ulkonaisesti taivuttamista, mutta näiden prosessien funktio on olennaisesti erilainen. Suomen kieli on typologiselta rakenteeltaan synteettinen, pitkiä ja monimorfeemisiä sanoja suosiva, ja tämä näkyy mm. siten, että johtaminen on kautta aikojen ollut keskeinen sananmuodostuskeino (emt. 137).

Jo olemassa olevista sanoista voidaan eri päätteillä johtaa uusia sanoja, ja niistä taas uusia. Uutta sanaa kutsutaan *johdokseksi* ja vanhaa sanaa, josta se on muodostettu, *kantasanaaksi*. Käytettyä päätettä sanotaan *johtimeksi*. Sekä kantasana että johdos voi olla nomini, verbi tai partikkeli. (Vesikansa 1978: 7) Kannaksi tai kantavartaloksi nimitetään sitä lekseemin perusosaa, joka jää jäljelle, kun kaikki mahdolliset johdinaffiksit on poistettu. Esimerkiksi *ajatella*-verbin kantasana on *ajattaa* ja kanta (vartalo) *aja-*. (Häkkinen 1990: 84)

Kantasana voi toimia niin perussana, johdos kuin yhdyssanakin. Johtaminen on VISK:n (§ 155) mukaan tavallisempaa omaperäisistä kuin lainasanoista. Leksikaalistumisen myötä sana voi muuttua johdoksesta perussanaaksi; näin ollen johdoksen ja johtamattoman perussanan ero aina ei ole jyrkkä. Esimerkiksi ainekset *-lainen* ja *-moinen* voidaan lukea johtimiin, mutta toisaalta ne liittyvät sanan genetiivimuotoon, ne eivät mukaudu vokaalisointuun ja ovat sikäli enemmänkin yhdysosan kaltaisia (VISK § 155). Vanhoja, leksikaalistuneita hevuskulttuuriin liittyviä johdoksia ovat esimerkiksi *kannus*, *päitset* ja *suitset*.

Johtamalla eli derivaatiolla voidaan muodostaa uusia sanoja usealla eri tavalla, esimerkiksi *affiksaatio* on johtamisen tavallisin laji uralilaisissa kielissä. Affiksit voidaan periaatteessa lisätä joko sananvartalon eteen (prefiksit), jälkeen (suffiksi) tai sisään (inifiksit). Näistä suomensukuiset kielet suosivat erityisesti suffiksaatiota; prefiksejä esiintyy harvoin ja inifiksejä ei ollenkaan. Kuitenkin Häkkisen (1990: 106) mukaan uralilaisissa

kielissä on omapohjaisia morfologisia tendenssejä, jotka saattavat johtaa eräänlaisen prefiksisysteemin syntymiseen. Tämänäköisiä prefiksiaineksia voivat olla esimerkiksi *epä-*, *yli-* ja *ali-*. VISK:n mukaan yhdyssanojen määräteosa voi olla ns. epäitsenäinen yhdysosa, joka ei voi esiintyä suomessa itsenäisenä sanana (VISK § 406). Osa näistä, esimerkiksi osat *avo-* ja *perus-* voidaan pitää myös prefiksimäisinä (VISK § 172).

Johdoksia voi lisäksi muodostaa affiksin poistolla. Uusi lekseemi voidaan muodostaa siten, että kielessä ennestään olevan sanan jokin osa tulkitaan affiksiksi ja poistetaan. Tällaisia takaperoisjohdoksia ovat esim. *rieha* (*riehua*, *riehaantua*) ja *tarra* (*tarrata*, *tarrautua*) (Häkkinen 1990: 107). Muita sananmuodostuskeinoja ovat Häkkisen mukaan (1990: 1106120) vartalonsisäinen äännevaihtelu. Esimerkiksi balttilaisperäisen tytär-sanana muunnelmia ovat mm. *tytti*, *tytty*, *tyti*, *tyty*, *tyyty* ja *tyttö*, joista viimeksi mainittu on vakiintunut itsenäisenä lekseemina suomen yleiskieleen vasta 1800-luvun kuluessa. Arkiselle puhekielelle ja slangille ominaiseen sanojen modifiointiin liittyy usein suffiksaatiota. Alkuperäisestä sanasta hyödynnetään vain muutama ensimmäinen äänne, ja loppu korvataan merkitykseltään epämääräisellä johtimen tapaisella aineksella. Nykysuomessa johdotukset lisääntyvät myös kielen yleisen lyhenemistendenssin ansiosta (Häkkinen 1990: 137). Esimerkiksi ratsastuskielen ammattislangissa pitkät, suomenkieliset sanat ja termit lyhentyvät, ja niin esimerkiksi *øäysiverisestø* hevosesta *ø* on tullut *tøykkøri*, *øsuomenhevosesta øsuokki* ja *øslanninhevosesta øissikka*.

Suomen kielen johdinten runsaus tarjoaa melkein rajattomat mahdollisuudet uusien sanojen muodostamiseen (Ikola 1991: 78). Häkkisen mukaan (1990: 1376138) mitä tahansa johdinta ei kuitenkaan voi liittää mihin tahansa vartaloon, vaan johtamiseen liittyy aina erilaisia rajoituksia. Tärkeä rajoittava tekijä on sanaluokkakajo; jotkut johtimet liittyvät vain nominivartaloihin, jotkut vain verbeihin.

Ingon mukaan (2000: 1056107) suomen sananjohto on niin säännönmukaista, monipuolista ja produktiivista, että kokematonkin suomen kielen käyttäjä pystyy muodostamaan ja käyttämään sellaisia sanoja joita hän ei ole itse koskaan kuullutkaan. Substantiivinjohtimia on eniten, ja niistä tavallisimmat ovat tekijän-, olennon- sekä teonnimiä, esi-

merkiksi *laula/ja* ja *partu/ri*; välineen- ym. nimiä, esimerkiksi. *ava/in* ja *vetu/ri* sekä teonnimiä, esimerkiksi *istu/nta* ja *käy/nti*. Viimeksi mainitut, teonnimet istunta ja käynti, kuuluvat ratsastuskielen termistöön.

2.2.2 Yhdyssanat ja sanaliitot

Häkkisen mukaan (1990: 144-145) yhdistäminen on nyky-suomen produktiivisin sananmuodostuskeino, ja kaikista Nykysuomen sanakirjan yhdyssanoista yhdyssubstantiiveja on lähes 90 prosenttia. Vesikansan mukaan (1989: 213) yhdyssanoja on Nykysuomen sanakirjan sanoista noin 65 %. Suomessa on vanhastaan lähinnä ruotsista tai ruotsin kautta omaksuttuja yhdyssanoja (Vesikansa 1989: 215). Ikolan mukaan (1991: 104) useimmat yhdyssanat sisältävät kaksi osaa, joista ensimmäinen määrittää toista. Yhdysosan ensimmäistä osaa sanotaan tällöin *määriteosaksi* (esim. *kirja* sanassa *kirjakauppa*) ja toista osaa *perusosaksi* (esim. *kauppa* sanassa *kirjakauppa*). Tällaisia yhdyssanoja sanotaan *determinatiivisiksi* (Häkkinen 1990: 150). Yhdyssanan rakenneosat voivat olla myös *rinnasteisia* (kopulatiivisia).

Uudempaa terminologiaa edustaa Tyysteri (2010: 357), jonka mukaan suomen kielen sanaston kuvauksissa esitellään yleisesti kaksi yhdyssanojen päätyyppiä *ó summayhdys-sanat* ja *määrittäsyhdys-sanat*. Niitä vastaavia termejä, eli edellä mainittuja rinnasteisia (kopulatiivisia) ja determinatiivisia yhdyssanoja, voitaneen pitää vanhentuneina, koska Tyysteri suluissa mainitsee, että vanhemmissa esityksissä käytetään myös muita nimityksiä. Yhdyssanoista rinnasteisten sanojen osuus on nyky-suomessa häviävän pieni, noin parisataa kappaletta Häkkisen mukaan, joka tässä yhteydessä viittaa Saukkoseen (1973). Rinnasteisia yhdyssanoja ovat esimerkiksi leksikaalistuneet sanat *kanttori-urkuri*, *maailma* ja *sinivalkoinen*. (Häkkinen 1990: 150).

Häkkisen (1990: 144) mukaan yhdistäminen on siinä mielessä yksinkertainen tapa tuottaa uusia sanoja, että yhdysosat esiintyvät useimmiten helposti tunnistettavina itsenäisinä lekseimeinä. Yhdyssanat kirjoitetaan suomessa ilman sananväliä, useimmiten yh-

dysosat välittömästi yhteen, mutta määrätapauksissa yhdysmerkkiä käyttäen (Ikola 1991: 104).

Uusia yhdyssanoja voi muodostaa monella eri tavalla. Yleisin yhdyssanamuodostuma on, että substantiivi liitetään toiseen substantiiviin. Alkuosan substantiivi voi tällöin olla nominatiivialkuinen, esimerkiksi *jokiranta*, tai genetiivialkuinen, esimerkiksi *järvenranta*. Yhdyssanoja on suomessa muodostettu kummallakin tavalla, ilman selvää logiikkaa, niin kuin esimerkeissä *jokiranta* ja *järvenranta*. Alkuosa voi myös olla adjektiivi, jolloin se yleensä taipuu jälkiosan mukaan, mutta tässäkin esiintyy horjuvuutta. Esimerkiksi sanassa *uudenvuodenaatto* alkuosat taipuvat, mutta sanoissa *isoisän* ja *hapankaali* eivät. (Ikola 1991: 108-109)

Yhdyssanan alkuosalla on joissakin tapauksissa erityinen yhdyssanamuoto, jota ei käytetä itsenäisenä sanana: esimerkiksi kaikista *-nen*-johtoisista sanoista käytetään yhdysanamuotona *s*-loppuista konsonanttivartaloa, kuten sanoissa *hevospaimen* ja *mehiläishoito*. (Ikola 1991: 113) Häkkisen (1990: 155) mukaan *s*-aineksia on käytetty myös sellaisissa yhdyssanamuodostumissa, jossa alkuosalla ei ole erityistä *s*-konsonanttivartaloa, vaan yhdyssanoja on muodostettu olemassa olevan mallin mukaan, esimerkiksi *rouvashenkilö* ja *tiiliskivi*.

Sanaliitto muistuttaa yhdyssanaa, mutta koostuu kahdesta tai useammasta eri sanasta, jotka kuuluvat yhteen. Ikolan (1991: 105) mukaan yhdyssanan ja sanaliiton välinen raja voi olla epämääräinen, ja hän suosittelee, että sanat kirjoitetaan tulkinnanvaraisissa tapauksissa erilleen. Yhteen kirjoitetaan vain sellaiset sanajonot, joissa se on täysin vaikiintunut tai ainoa perusteltavissa oleva tapa. Pitkäsananainen teksti vaikuttaa ikävältä ja raskaalta. Erilleen kirjoitetaan siis esimerkiksi *suomen kieli* ja *edellä oleva*.

2.2.3 Lainasanat

VISK:n (§ 150) mukaan osa kaksi- tai useampitavuisista perussanoista on muista kielistä lainattuja. Lainasanoja on hyvin eri-ikäisiä, niin dokumentoidun kun rekonstruoidun

historian aikana. Lainan ikä näkyy jossain määrin sen ulkoasusta: mitä vanhempi sitä mukautetumpi sana on suomen foneemi- ja sanarakenteeseen. Tärkeimpiä lainasanakerrostumia ovat germaanisiet, balttilaiset ja slaavilaiset lainat. Keskeinen germaanisten lainojen alaryhmä on ruotsista tai ruotsin kautta tulleet lainat, sekä uudempana ryhmänä englannista saadut lainat.

On tavallista, että sanoja lainataan kulttuurisesti läheisistä kielistä. Lainan antava tai välittävä kieli on tällöin usein jossain mielessä vahvempi tai kehittyneempi kuin lainaava kieli. Lainasanank merkitys muuttuu usein lainaamisen yhteydessä ó sen merkitys voi muuttua, laajentua tai supistua. (Sajavaara 1989: 65ó66)

Häkkisen (2004: 14) mukaan kantasuomalaisella kaudella ja sen jälkeen suurin osa lainoista on saatu germaanisista kielistä. Ns. vanhat germaanisiet lainat on saatu kantagermaanista tai kantaskandinaavista ennen 500 jKr. Myöhemmistä germaanisista lainoista suurin osa on saatu ruotsista. Alasaksank vaikutusta suomen kieleen ei ole tutkittu systemaattisesti, vaikka ensimmäisten suomalaisten kaupunkien porvaristo alkuaikoina suureksi osaksi oli saksalaissyntyistä. Petterssonin (1996: 120ó125) mukaan näin oli myös ruotsalaisissa kaupungeissa, esimerkiksi Tukholmassa ja Visbyssä. Alasaksank vaikutusta ruotsin kieleen onkin tutkittu enemmän kuin sen vaikutusta suomen kieleen.

Suomen kielen sanaston etymologista kokonaisrakennetta ei ole toistaiseksi tutkittu, mutta Häkkisen mukaan omaperäisiä ja lainattuja sananvartaloita on suurin piirtein yhtä paljon (Häkkinen 2004: 15). Hevoskulttuuriin liittyviä vanhoja lainasanoja on saatu germaanisista kielistä, esim. *marhaminta*, *ohja*, *rahje*, *ratsas*, *satula*, *silat* sekä mahdollisesti *hepo* ja sen diminutiivi *hevonen*, joihin ei ole vielä uskottavaa etymologiaa (Häkkinen 1990: 225).

Jansonin (2010: 285) mukaan ranskan kieli sai kansainvälisen statuksen 1600-luvulla Ranskan voimakkaan poliittisen ja kulttuurisen aseman myötä, ennen kaikkea Louis XIV:n (1643ó1715) aikana. Myöhemmin Ranskan poliittinen asema heikkeni, mutta ranskan kieli pysyi diplomaattisena kielenä vielä 1900-luvulla. Kun postilaitos alkoi

toimia kunnolla 1800-luvulla kansainvälisestäikin, sen yhteiseksi kieleksi tuli ranska. Ranska oli myös tärkeä tieteellinen kieli. Häkkisen (2004: 14615) mukaan Ruotsissa ranskalaisuus oli suurta muotia 1700-luvulla. Silloin lainattiin mm. vaatekappaleiden ja huonekalujen nimityksiä, sekä modernin kaupunkilaiskulttuuriin liittyviä sanoja. Näistä osa siirtyi myöhemmin myös suomeen.

Joistakin kouluratsastuksen liikkeistä kansainvälisen tason kilpailuissa, sekä kilpailuokista käytetään sekä ruotsin että suomen kielellä kansainvälisiä termejä, joista toiset nykyään ovat englanninkielisiä ja toiset ranskankielisiä. Näin tietty ranskalainen vaikutus näkyy vielä tänä päivänä myös ratsastuskielen termistössä. Kilpailuluokkien nimissä esiintyy aina sana *Prix*, helpoista aluekilpailun luokista kansainvälisiin vaikeisiin Grand Prix -luokkiin saakka. Esimerkiksi Pohjanmaan alueen kilpailun luokan nimi voi olla vaikkapa *Luokka 1. Helppo C, Prix de Xy-pankki*, jolloin Xy-pankki on kilpailun sponsoreita. Myös vaikean eli GP-luokan liikkeet *passage*, *piaffe* ja *piruetti* ovat lainoja ranskan kielestä (DUW), ja kansainvälisestä ratsastusliitosta käytetään Suomessa yleensä nimen *Fédération Equestre Internationale* lyhennettä FEI (SRL 2011, Kyrklund & Lemkow 2008).

Jansonin (2010: 2826285) mukaan Saksasta tuli poliittisesti hallitseva kansakunta 1870-luvusta alkaen, ja saksan kielen taito oli tärkeä etenkin pienissä, pohjoisissa naapurimaissa. Saksa oli Ruotsin kouluissa pitkään ensisijainen vieras kieli aina vuoteen 1946 toisen maailmansodan jälkeen, jolloin englannista tuli pääkieli. Petterssonin (1996) ja Jansonin (2010) teosten perusteella voidaan päätellä, että saksa on kauan ollut tärkeä kieli myös Ruotsissa, ennen ranskalaisen muodin aikaa, sen jälkeen ja vielä 1900-luvun puolen välin jälkeenkin. Vielä 1970-luvulla saksa oli Ruotsissa se vieras kieli, jota yleisesti parhaiten hallittiin, jos koulussa ylipäättään oli opiskeltu kieliä (Janson 2010: 282).

Lainanominit ovat VISK:n mukaan (§ 151) pääosin substantiiveja. Näiden yleinen rakenteellinen suomen kieleen mukautumiskeino on sananloppuinen *i*, jota lisätään esimerkiksi konsonanttiloppuisiin lähtösanoihin. Tämä ilmiö koskee hyvinkin eri-ikäistä sanastoa ja on käytössä edelleen; tuoreita esimerkkejä ovat *brändi*, *luuseri* ja *netti*. Van-

hemmissä lainanomineissa voi esiintyä myös muu vartalovokaali, joka ei ole kuulunut sanan vieraskieliseen lähtöasuun, esimerkiksi sanoissa *herra*, *aalto* ja *joulu*. Loppuvokaali voi kuitenkin olla alkuperäinenkin, kuten esimerkiksi sanoissa *tina*, *pelle* ja *kantri*. Monitavuiset lainat ovat VISK:n (VISK § 152) mukaan tyypillisesti fonologiselta hahmoltaan samanlaisia kuin johdokset, mutta lainasanasta ei yleensä erotu kantasanaa. Vieraaseen sana-ainekseen on joskus liitetty omaperäinen johdin tai pääteaines, esimerkiksi *-nen*, kuten sanoissa *kriittinen* ja *psykologinen*.

Vieraan kielen sanaa voidaan lainata myös termiksi. Suomessa puhutaan *sitaattilainasta*, *erikoislainasta* tai *yleislainasta*, sen mukaan missä määrin termi on sijoittunut suomeen. (Ingo 1990: 236.) Termien muodostusta käsitellään jäljempänä luvussa 2.2.5. *Sitaattilainat* on siirretty suomeen suurin piirtein muuttamatta niiden kirjoitustapaa, vaikka niitä voidaan ääntää eri tavalla kuin lainanantajakielessä, usein kirjoitustavan mukaisesti (Häkkinen 1990: 2586259). *Erikoislainat* ovat monella tavalla jo mukautuneet kieleen, ja ovat esimerkiksi saaneet edellä mainitun loppuvokaalin, kuten *banaani*. Vierasperäiset äänteet ja äänneyhdistelmät kuitenkin muistuttavat sanan lainaperäisyydestä. *Yleislainat* ovat jo niin paljon mukautuneet kieleen, että ne täydellisesti jo ovat sulautuneet kieleen, esimerkiksi *poni*, *ralli*, *taksi*. (Emt. 2596260)

2.2.4 Käännöslainat

Käännöslainoja voivat olla yksittäiset kompleksiset sanat, erityisesti yhdyssanat, sanaliitot, kokonaiset fraasit sekä idiomaattiset ilmaukset. Tyypillinen käännöslaina on termi *käännöslaina*, joka vastaa ruotsinkielistä termiä *översättningslån* (Häkkinen 1990: 2656267). Vanhat sananparret voivat juontaa juurensa jopa antiikin Kreikasta, Roomasta sekä usein Raamatun käännöksistä (emt. 2676268). Esimerkiksi sanonta *yhdennellätoista hetkellä* tarkoituksessa öviime tipassaö on Raamatun kertomuksesta viinitarhan työntekijöistä, joista jotkut saapuivat vasta vähän ennen työajan loppumista (emt. 268).

2.2.5 Termien muodostus

Uusia termejä tarvitaan mm. uusille keksinnöille, kun uusi tuote tulee markkinoille tai ylipäättänsä kun halutaan tiedottaa, kirjoittaa tai keskustella uusista ilmiöistä. Ratsastustoimintaa on ollut sekä Suomessa että Ruotsissa sen verran kauan, että täysin uusia, ennen tuntemattomia termejä harvoin enää syntyy. Sellainen on kuitenkin termi *laukanvaihto käynnin kautta*, ruotsiksi *enkelt byte av galopp*, jota Kyrklundin ja Lemkowin kirjassa (2008: 91) mainitaan uutena liikkeenä pääosin helpoissa ja junioriluokissa. Uusia termejä voidaan Haaralan (1981: 34637) mukaan muodostaa seuraavalla tavalla.

- 1) termi muodostetaan yleiskielen pohjalta
- 2) kansankielisestä sanasta tehdään termi
- 3) sopiva termi lainataan toiselta erikoisalalta
- 4) termi lainataan vieraasta kielestä
- 5) vierasperäinen termi käännetään, eli muodostetaan käännöslaina
- 6) luodaan aivan uusi sana, usein kirjainsanana ja lyhennesanana.

Ingo (1990: 236) esittää tästä hieman poikkeavan listan, jossa on seitsemästä terminmuodostusmahdollisuutta. Tässäkin listassa yleiskieli mainitaan ensimmäisenä uuden termin lähteenä. Haaralan terminmuodostusmahdollisuuksien lisäksi Ingo ehdottaa, että termi voidaan muodostaa affiksin avulla, tai muodostamalla yhdyssana tai sanaliitto.

- 1) sanasta tehdään termi
- 2) termi muodostetaan affiksin avulla
- 3) muodostetaan yhdyssana
- 4) muodostetaan sanaliitto
- 5) lainataan vieraan kielen sana
- 6) muodostetaan lyhenne tai kirjainsana
- 7) muodostetaan täysin uusi sana.

Käytän soveltaen Haaralan ja Ingon listoja luvussa 3, Kouluratsastuksen termien analyysi, luokittaessani aineistoni termit, koska kyseessä ovat nimenomaan erikoiskielen termit ja niiden muodostus, joka eroaa hieman yleiskielen sananmuodostuksesta. Edellä s. 20 todettiin, että johtaminen on keskeinen sananmuodostuskeino, mutta johtamista ei mainita Haaralan ja Ingon terminmuodostuskeinona.

Esimerkiksi yleiskielisistä, johtamalla saaduista sanoista *asetus* ja *taivutus* on tehty ratsuskielen termejä, jolloin niiden tarkoitus on aivan toinen kuin yleiskielessä. Ruotsin yleiskielinen sana *brun* on myös termi, joka hevosen värinä tarkoittaa, että ruskealla hevosella harja, häntä ja usein jalatkin ovat mustat. Suomessa vastaava termi *ruunikko* sen sijaan tuskin enää kuuluu yleiskieleen.

Suomen kielen yhdyssanoista osa on yleiskielisiä sanoja. Termeien enemmistö on yhdyssanojen ohella sanaliittoja. Sekä yhdyssanan että sanaliiton osat voivat olla yleiskielisiä perussanoja, jotka yhdyssanan tai sanaliiton jäsenenä saavat uuden sisällön. Sanaliiton osat voivat myös olla vieraasta kielestä, toisen erikoisalan kielestä tai kansankielestä lainattuja. (Haarala 1989: 2706271.)

Uudet termit ovat usein käänöslainoja. Aikaisemmin käänöslainat muodostettiin ruotsin tai saksan mallin mukaan, esimerkiksi *flygmaskin ó lentokone*; tänään esikuvana on usein englantia, josta saman käsitteen termiksi muodostetaan käänöslaina esimerkiksi saksaksi, ruotsiksi ja suomeksi. Tällöin on vaikeaa tietää onko suomen käänöslaina tullut suoraan englannista vai ruotsin kautta. (Nuutinen 1990: 1106111).

3 KOULURATSASTUKSEN TERMIEN ANALYYSI

Luvun 2 teorit toimivat kouluratsastuksen termien analyysin tukena. Analyysin termit poimin suomennoksesta *Kyra ja ratsastuksen taito*. Vertaan ruotsinkielistä lähdeosta ja sen suomennosta keskenään löytääkseni suomenkielisen termin ruotsinkielisen ekvivalentin, eli vastineen. Sijoitan termit taulukkoihin niin että suomenkielisen termin vieressä on ruotsinkielinen vastine. Luokittelen termit niiden suomenkielisen muodostustavan mukaan, ja kommentoin ruotsinkielistä muodostustapaa tekstissä. Tekstissä esiintyy muutamia saksankielisiä termejä, jotka olen poiminut lähdeoksen saksannoksesta. Jossakin kohdassa on myös tanskankielinen termi. En käännä saksan- eikä tanskankielisiä termejä, eikä myöskään ruotsinkielisiä sanakirjojen tekstiesimerkkejä, koska lähtökohtana on että lukija ymmärtää ruotsia, saksaa sekä tanskaa.

Jokaisessa luvussa selitän ensin lyhyesti termien tarkoitusta. Sen jälkeen tulevat termit taulukkomuodossa, ja luvuissa viimeisinä varsinainen analyysi ja kontrastiivinen tutkimus. Joissakin tapauksissa esimerkin selitys ja analyysi kuitenkin liittyvät niin kiinteästi toisiinsa, että selitys tulee vasta analyysivaiheessa. Joitakin termejä kommentoin lyhyesti ja joitakin pohdiskelen pitempään, aikaisemmin mainittujen kilpailusääntöjen lisäksi sana- ja hakusanakirjojen avulla. Niiden avulla pyrin myös lyhyesti selvittämään perustermien etymologista taustaa saadakseni selville, onko kyseessä omaperäinen lekseemi vai lainasana. Mikäli suomen- tai ruotsinkielisen termin tai kummankin alkuperä viittaa siihen, että saksankielinen, vastaava termi on ollut esikuvana, en tutki enää saksankielisen termin alkuperää. Oletan, että lainaaminen näissä tapauksissa on tapahtunut joko suoraan saksasta suomeen, tai saksasta ruotsin kautta suomeen.

Termien luokittelussa käytän soveltaen edellä luvussa 2.2.5 Termien muodostus lainattu- ja Haaralan ja Ingon terminmuodostusmahdollisuuksia. Luvussa 3.1 käsittelen yleiskielisistä sanoista tehtyjä termejä ja seuraavissa luvuissa yhdyssanoja, sanaliittoja, lainasanoja, käännöslainoja sekä uusia sanoja. Pitkät luvut, kuten luku 3.1 jaan edelleen alalukuihin käsitteiden mukaan, ja erottelen *apuja* sekä *apujen yhdistelmiä* omiksi alaluvuiksi sekä *liikkeitä*, *liikkeiden osia* ja *liikesarjoja* tarkoittavia käsitteitä omiksi.

Kun luvussa on paljon termejä, eli yhdyssanoja ja sanaliittoja käsiteltävissä luvuissa, esitän termejä käsitejärjestelmien avulla luvussa 3.8. Käsitejärjestelmien tarkoitus on kuvata termien välisiä suhteita. Käsitejärjestelmät eivät sisällä kaikkia termejä, vaan ovat lähinnä esimerkkejä siitä, miten käsitejärjestelmiä voi rakentaa.

Termejä on monta, koska pyrin esittelemään kaikki lähdeoteoksessa ja suomennoksessa esiintyvät, edellä määrittämäni termit, eli apuja ja liikkeitä kuvaavat termit. Osa termeistä, varsinkin yhdyssanoja ja sanaliittoja käsittelevissä luvuissa, on kuitenkin lähinnä vain tarkennusta, eli yhdyssanan ensimmäinen osa määrittää toista. Joissakin tapauksissa yhdyssanat on muodostettu jo esitetyistä termeistä, joten kaikki eivät enää siinä vaiheessa kaipaa omia selvityksiä. Haluan kuitenkin tällä tavalla, esittämällä kaikki termit, konkreettisesti osoittaa miten monella eri tavalla kouluratsastuksen erikoiskielen termejä on muodostettu. Termit kursivoin käyttäessäni niitä analyysissa ensimmäistä kertaa termeinä

3.1 Yleiskielisiä termejä

3.1.1. Apuja ja niiden käyttötappaa tarkoittavat termit

Ratsastaja kommunikoi hevosen kanssa pääosin omalla kehollaan, eli kehonkielellä, antamalla hevoselle signaaleja eli *apuja*. Avuilla ratsastaja ilmoittaa hevoselle mitä liikkeitä hän pyytää hevosta suorittamaan. Avut ovat ratsastajan *paino*, *pohkeet*, *käsi* ja *ääni* (Kyrklund & Lemkow 2008: 22). Ratsastajan paino vaikuttaa hevoseen aina. Painoa pyritään pitämään keskellä suorassa *perusistunnassa* (ks. taulukko 3). Harjoittelemalla ratsastaja oppii vähitellen hallitsemaan kehonsa niin, että pysyy tasapainossa, sekä painoa hieman siirtelemällä pystyy antamaan pehmeitä, lähes huomaamattomia apuja. Jos ratsastaja ei hallitse painoaan ja istuu tahattomasti vinossa vasemmalle tai oikealle, tai nojaa liikaa eteen tai taakse, siis ei pysy tasapainossa, hänen painonsa vaikuttaa hevoseen virheellisesti, jolloin hevonen ei pysty liikkumaan oikein ja hyvin (Kyrklund & Lemkow 2008: 23-24).

Apujen käyttöä käsitellään Kyrklundin ja Lemkowin kirjassa hyvin yksityiskohtaisesti ja perusteellisesti. Mitä vaikeampi liike, sitä perusteellisemmin apujen käyttöä käydään läpi, ja myös miten hevoselle opetetaan liikkeitä ja apujen tarkoitusta. Ratsastajan ääni on tärkeä apu sekä hevosen koulutuksessa että yleensäkin, kun hevosta halutaan kiittää, käskeä, rauhoittaa tai kehottaa johonkin suoritukseen. Ääntä voi käyttää joko maiskuttamalla tai sanomalla ääneen esimerkiksi lyhyet keuhut tai käskyt, kuten *øhyvä!ø* tai *øravi!ø*. Kouluratsastuskilpailuissa kuitenkin ääniavun toistuva käyttö on vakava virhe (SRL 2011: 12). Taulukossa 1 esitetään yleiskieliset, apuja tarkoittavat ja yksittäisestä sanasta koostuvat termit.

suomi	ruotsi
käsi	hand
paino	vikt
pohje	skänkel
ääni	röst

Taulukko 1. Yleiskieliset apuja tarkoittavat termit

Taulukossa 1 ei ole monta termiä. Nämä tavalliset, suomenkieliset sanat ovat kaikki omaperäisiä (Häkkinen 2004). Ruotsinkielisistä termeistä muut tunnetaan jo muinaisruotsista (SO), mutta saksalainen lainasana *skänkel* esiintyy ihmisestä ainoastaan ratsastajan pohkeen nimityksenä (SAOL), kun taas suomen sana pohje on myös yleiskielinen sana ja Häkkisen (2004) mukaan etymologisesti yhdistetty vanhaan omaperäiseen *potka*-sanaan. Pohje ratsastusterminä tosin käsittää sekä pohkeen että reiden (Uusitupa 2006: 62). Sanaa avut käsitellen lähemmin luvussa 3.5 Lainasanat taulukossa 9. Kannus-sanaa esittelen luvussa 3.6 Muut termit, taulukko 11.

3.1.2 Liikkeitä ja liikkeiden osia tarkoittavat termit

Termillä *liikkeet* tarkoitan tässä yhteydessä niitä liikkeitä, jotka ratsukko suorittaa kouluratsastuskilpailuissa sekä harjoituksissa hevosen voimisteluna, tai joita käytetään rat-

sastajien opetuksessa. Yksi liike voi koostua monesta eri osaliikkeestä, joista osa on mukana tutkielman esimerkkeinä. Mitä vaikeampi liike, sitä useammasta osasta se koostuu. Termi *asetus* tarkoittaa, että hevonen liikkuu rungostaan täysin suorana ja vain niskastaan hieman asetettuna, ts. ensimmäisestä kaulanikamasta hieman taipuneena. Ratsastaja asettaa hevosen vain sen verran, että hän näkee aavistuksen hevosen asetuksen puoleista silmäkulmaa ja sierainta (Kyrklund & Lemkow 2008: 59). Asetus suoritetaan pehmeästi toisella ohjalla, eikä koko hevosta välttämättä käännetä ollenkaan.

Termi *siirtymiset* tarkoittaa sekä siirtymisiä askellajista toiseen, esimerkiksi käynnistä raviin, että tempon lisäämistä tai hidastamista samassa askellajissa. Koska siirtymisiä tehdään jatkuvasti, niistä puhutaan useimmiten monikossa. Hevonen suoritetaan, eli tehdään *suoristus* esimerkiksi asetuksen ja käännöksen jälkeen; ts. hevosen niska suoritetaan ja varmistetaan, että hevonen ei kulje vinossa, vaan kaikki jalat liikkuvat samalla uralla. *Taivutuksessa* hevonen liikkuu rungostaankin taipuneena, jolloin etu- ja takajalat astuvat ristiin. *Väistössä* hevonen liikkuu samanaikaisesti sekä sivusuuntaan että eteenpäin, asetettuna mutta ei taivutettuna.

Taulukossa 2 esitetään yleiskieliset, yhdestä sanasta koostuvat liikkeitä tarkoittavat termit. Sanat ovat yleiskielestä tuttuja, mutta termeinä niiden merkitys saattaa olla aivan erilainen kun yleiskielisesti käytettyinä.

suomi	ruotsi
asetus	ställning
käännös	vändning
laukka	galopp
peruutus	ryggning
pysähdys	halt
siirtymiset	övergångar
suoristus	rakriktning
taivutus	böjning
väistö	sidvärtesrörelse

Taulukko 2. Yleiskieliset liikkeitä tarkoittavat termit

Taulukossa 2 esitetyt yhdeksän yleiskielestä saatua termiä näyttää ensisilmäykseltä hyvin tavallisilta sanoilta, mutta erikoiskielisinä termeinä niiden merkitystä ei kuitenkaan itsestään selvänä asiana voi ymmärtää. Asetus tarkoittaa yleiskielessä kuitenkin öö ö lakia alempi säädös (SS). Etymologisesti termi asetus on johdos ikivanhan *asea* *ø*panna (kuntoon)*ø*-verbin ja tämän asettaa-johdoksen pohjalta muodostettu sana (Häkkinen 2004). Ratsastuskielinen asetus on muodostettu verbistä *ø*asettaa*ø*ruotsin tai saksan mallin mukaan.

Myös ruotsinkielinen ratsastuskielen ekvivalentti *ställning* on yleiskielinen sana, jolla on monta merkitystä. Sana *ställning* ei kuitenkaan vastaa suomen yleiskielistä sanaa asetus esimerkiksi tarkoituksessa säädös. Sanaa *ställning* käytetään mm. sotilaskielessä, esimerkiksi *öryssarna besköt tjetjenernas ställningarö* (SO), mutta tätä käsitettä ei suomenkielinen sana asetus vastaa. Sana *ställning* on johdettu verbistä *ställa*, joka on muinaisruotsalainen sana, luultavasti johdos alaksalaisesta verbistä *stellen*, ja sekä ruotsinkielinen että saksalainen verbi ovat molemmat johdoksia sanasta *stall* (DUW, SO), tarkoituksessa *ø*hevos- tai muiden eläinten talli*ø*

Kakki taulukossa esitetyt suomenkieliset termit paitsi laukka ovat sekä yleiskielessä että ratsastuksen erikoiskielessä johdoksia, ja ruotsinkielisistä kaikki paitsi galopp ja halt. Ruotsinkieliset *övergångar*, *rakriktning* ja *sidvärtesrörelse* ovat myös yhdyssanoja. Suomenkieliset ja ruotsinkieliset termit vastaavat ratsastuskielisessä merkityksessään tässä taulukossa pääosin toisiaan, vaikka yleiskielessä eivät.

Sana *käännös* on johdos verbistä *kääntää*, ja on muiden hyvien selitysten puutteessa pidettävä vanhaan omaperäiseen sanastoon kuuluvana (Häkkinen 2004). Ruotsin *vändning* on johdos verbistä *vända*, joka on muinaisruotsalainen sana tarkoituksissa *ø*vända; *förvandla*; *översättaø*(SO).

Termin *laukka* ja vastaavan verbin *laukata* sanavartalon alkuperä on tuntematon, ja se esiintyy suomen kirjakielissä ensi kertaa 1770-luvulla (Häkkinen 2004). Ruotsinkielinen *galopp*, verbistä *galoppera* on lainasana ranskalaisesta *galoper*, vanhempi muoto

myös *waloper*, ja luultavasti sukua muinaisruotsalaiseen sanaan *löpa*, joka on yhteisgermaaninen sana (SO). DUW:n mukaan *galoper*-sanan alkuperä on luultavasti germaaninen ja tarkoittaa oikeastaan *øgut springenø* joka on sukua sanoihin *wohl* ja *laufen*. *Gut springen* tarkoittaisi tässä yhteydessä öjuosta hyvinö, ja vastaa näin ollen laukan luonnetta eläinten nopeimpana askellajina.

Sana *peruutus* on johdos verbistä *peruuttaa*, joka puolestaan on johdos ikivanhasta *perä*-sanasta, josta myös verbi *perua* on johdettu (Häkkinen 2004). Ruotsinkielinen *ryggning* on ainoastaan ratsastuskielinen termi, jonka vastaava verbi *rygga* on ollut ruotsin kirjakielessä vuodesta 1679 (SO). Suomenkielisellä sanalla *peruutus* on laajempi tarkoitus, synonyymeina mm. *økieltäminenø* ja *øperuminenø* (PS), ja *peruuttaa* voi myös esimerkiksi autoa ja muita ajoneuvoja. Ruotsin verbi *rygga* esiintyy yleiskielessäkin, mutta tarkoituksessa "(hastigt) dra sig (ngt) tillbaka som reaktion på ngt skrämmande ö (SO). *Rygga* on muodostettu sanasta *rygg*, jonka muinaisruotsalainen muoto *rygger* (selkä) on yhteisgermaaninen, alkuperältään epäselvä sana (SO).

Termi *pysähdys* on teonnimi ja *pysähtyä*-sanan johdos. Verbi on johdos alun perin **pise*-muotoisesta vartalosta, josta on muodostettu myös *pysyä*, *pystyä* ja *pistää*, ja josta näiden sanojen volgalaiskielten vastineet ovat suoraan johdettavissa (Häkkinen 2004). *Pysähdys* on laajempi käsite kuin ruotsinkielinen *halt*. Yleiskielessä *halt* tarkoittaa ö1. relativ mängd av ngt som ingår i en blandning e.d., ó ó 2. avbrytande av marsch ó ó 3. interj. avbryt marschen!ö. *Halt* on lainasana saksalaisesta *halt(e)*, *halten* (SO).

Termiä *siirtymiset* käytetään yleensä monikossa, koska ratsukko tekee siirtymisiä jatkuvasti, joko askellajista toiseen tai tempon hidastamisena tai lisäyksenä samassa askellajissa. Termiä käytetään samalla tavalla sekä suomessa että ruotsissa ja myös saksassa. Teonnimi *siirtyminen* on johdettu verbistä *siirtää*, jota on pidetty johdoksena substantiivista *siiri*, jonka tarkoituksena on ollut *øivuø* *øreunaø* *øvieriø* *økylkiø* (SSA 1995).

Myös termi *suoristus* on teonnimi, joka on johdettu verbistä *suoristaa*. *Suoristaa*-verbin kantasanan *suora* alkuperä on epäselvä (Häkkinen 2004). Sen alkuperä on mahdollisesti

germaaninen *st -ra, jonka pohjana on verbi *st*, øeistäø (SSA: 1995). Ruotsinkielinen vastine *rakriktning* on yhdyssana, joka on muodostettu verbistä *rikta* ja adjektiivista *rak*. *Rikta* on lainasana alaksa tai saksan verbistä *richten*, ja on ollut käytössä kirjakielessä vuodesta 1685. *Rak* on yhteisgermaaninen sana ja kirjakielessä vuodesta 1541 (SO). Termit *rakriktning* ja *rakrikta* eivät löydy sanakirjoista (SAOL, SO). Kyrklund ja Lemkoin kirjassakaan (2008: 58659) termiä *rakrikta* ei käytetä suoristamisesta kertovassa luvussa, vaan asiaa ilmaistaan toisin. Esimerkiksi sanotaan *räta ut hästen* ja *Det är alltså framdelen som ska rättas in på bakdelen*, kun suomennoksessa verbiä suoristaa käytetään luontevasti eri taivutusmuodossa samoissa kohdissa: *että pystyy suoristamaan hevosen täysin* ja *Hevosen etuosa tulee siis suoristaa takaosan mukaan*. Ruotsin kielessä käytetään kuitenkin myös termiä *rakrikta* ratsastusterminä samalla tavalla kuin suoristaa, esimerkiksi toisaalla lähdeoksessa (emt. 54): *Yttertygeln reglerar böjningens storlek och rakrikta hästen efter vändningen*. Myös esimerkiksi Hendeliowitz & Zetterqvist Blokhuis käyttävät termiä: *Att rakrikta hästen är grundläggande för allt arbete ó ó* (Hendeliowitz & Zetterqvist Blokhuis 2010).

Termi *taivutus* on johdos verbeistä *taivuttaa*, joka puolestaan on johdettu verbistä *taipua*. *Taipua*-verbin alkuperäiseksi vartaloksi on voitu rekonstruoida *taje-, ja sillä on varmoja vastineita vain itäsuomalaisissa kielissä (Häkkinen 2004). Ruotsinkielisen termin *böjning* verbistä *böja* muinaisruotsalainen sanamuoto on ollut yhteisgermaaninen *böghia*, joka on ollut käytössä 1400-luvun alkupuolelta (SO).

Termi *väistö* ei suoraan vastaa ruotsinkielistä *sidvärtesrörelse*. Suomenkielistä *väistö*-termiä käytetään ratsastuksessa vain kun puhutaan *pohkeenväistöstä* (ks. taulukko 6). Termi *sidvärtesrörelse* on yläkäsite, jota myös käsittelen luvussa Yhdyssanat. *Väistö* on suomessa myös yleiskielinen sana, mutta ruotsissa sen vastinetta *sidvärtesrörelse* ei löydy SO:sta. Vastaavaa verbiä *väistää* voi käyttää ratsastuskielessä kuten yleiskielessäkin, eli ratsukko voi väistää esimerkiksi kentällä toista ratsukkoa tai metsässä puuta.

Suomenkielisiä termejä asetus, siirtymiset, suoristus ja taivutus sekä ruotsinkielistä halt voidaan myös pitää käännöslainoina, koska niillä on saksassa suorat vastineet (*Stellung*,

Halten, Übergänge, Geraderichten sekä *Biegung*) Ainakin termin asetus, (sa *Stellung*), ilmestymistä tässä tarkoituksessa suomen kieleen on vaikeaa ymmärtää muulla tavalla.

Paitsi termistä *siirtymiset*, joka on jo verbikantainen substantiivi, kaikista muistakin taulukossa 2 olevista termeistä voi muodostaa täysin käyttökelpoisia teonnimiä, jotka myös ovat enemmän tai vähemmän aktiivisessa käytössä, eli *asettaminen, kääntäminen, laukkaaminen, peruuttaminen, pysähtäminen, suoristaminen, taivuttaminen* ja *väistäminen*. Ruotsinkieliset termit on muodostettu eri tavalla, eikä niistä automaattisesti voi muodostaa samankaltaisia teonnimiä. Esimerkiksi *øtällandeø* ja *øvändandeø* voisi sanoa, mutta termistä *halt* tarkoituksessa *pysähdys* ei voi johtaa sanaa *øhaltandeø* Verbi *øhaltaø* tarkoittaa *øntuaø* ja verbistä johdettuna *øhaltandeø* tarkoittaa *øntuminenø* tai *øntuvaø* Suomen kielessä on helppo muodostaa monenlaisia johdoksia, esimerkiksi teonnimiä (Ingo 2000: 105).

3.2 Yhdyssanat termeinä

Yhdyssanat jaan kahteen alalukuun: luvussa 3.2.1 käsittelen tavallisia yhdyssanoja, ja luvussa 3.2.2 epäitsenäisen ja prefiksimäisen yhdysosan avulla muodostettuja termejä. Prefiksin tai epäitsenäisen yhdysosan avulla muodostettuja termejä aineistossa ei ole monta, mutta sijoitan ne kuitenkin omaan lukuun, koska ne erottuvat itsenäisistä sana-aineksista muodostetuista yhdyssanoista.

3.2.1 Itsenäisistä sanoista muodostetut yhdyssanat

Yhdyssanatermeistä suurin osa on niin sanottuja määritysyhdyssanoja, jossa alkuosa määrittää loppuosan (Häkkinen 1990: 150, Tyysteri 2010: 357, Ikola 1991: 104). Vesikansan (1989: 215) mukaan suomessa on vanhastaan lähinnä ruotsista tai ruotsin kautta omaksuttuja yhdyssanoja. Kaikkien yhdyssanojen kaikkia osia ei käsitellä yksityiskohdaisesti tässä luvussa; osa niistä on ollut esillä jo aikaisemmissa luvuissa, ja osa käsitellään myöhemmin.

Yhdyssanatermeistä osa on muodostettu yleiskielen sanoja yhdistämällä. Olemassa olevia termejä yhdistelemällä saadaan myös tarkempia termejä, ja niistä on hyötyä esimerkiksi kun ratsastuksenopettaja tai valmentaja haluaa antaa nopeasti monta ohjetta peräkkäin, tai niin kuin tässä tapauksessa, kun huippuratsastaja ja -valmentaja kirjoittaa kirjan lukijakunnalle, joka tuntee termit ennestään. Tyysterin (2010: 351) mukaan yhdyssanojen muodostaminen on erityisen keskeistä erikoiskielissä.

3.2.1.1 Apuja ja niiden tarkennuksia tarkoittavat yhdyssanatermit

Ratsastaessa ohjasapuja voi antaa monella eri tavalla ja eri tarkoituksessa. *Pohkeenväistöavut* ja (*laukan*)*vaihtoavut* ovat ohjas- pohje- ja painoapujen yhdistelmiä, joita annetaan samanaikaisesti tai erikseen heti peräkkäin. Termi *perusistunta* tarkoittaa, kuten sen ruotsinkielinen vastine *korrekt sits* kuvailee, sellaista optimaalista istuntaa, jossa ratsastaja on tasapainossa ja pystyy käyttämään apuja oikein ja tarkasti. Hyvän *istunnan* tuloksena hevonenkin viihtyy ja liikkuu hyvin; jos ratsastaja istuu miten sattuu, hevoseltakaan ei voi vaatia hyviä suorituksia.

Termi pohkeenväistöapujen osa pohkeenväistö kuvataan SRL:n kilpailusäännöissä (SRL 2009: 8) seuraavasti:

Pohkeenväistön tarkoituksena on kehittää hevosen kuuliaisuutta ja ratsastajan eri apujen keskinäistä vaikutusta hevoseen. ó ó Pohkeenväistöässä hevonen liikkuu rungostaan suorana sen verran liikkeen suunnasta pois päin asetettuna, että ratsastaja näkee sen sisäsilmäkulman ja sieraimen reunan. Sisäpuoliset jalat astuvat ristiin ulkopuolisten editse.

Hevonen siis väistää ratsastajan pohjeavusta sivulle ja liikkuu samalla eteenpäin.

Termi *puolipidäte* on monella tavalla ongelmallinen termi; se on tärkeä apujen yhdistelmä, mutta vaikea selittää lyhyesti ja ymmärrettävästi. Ruotsinkielinen vastine *halvhalt* antaa harhaanjohtavia assosiaatioita; kyseessä ei ole hevosen öpuoleksi pysähdyttäminenö, mikä ruotsinkielisen nimityksensä perusteella oikeastaan olisi liikkeen eikä avun termi, vaan paljon hienovaraisemmat, hetkeksi tasapainottavat avut, siis eräänlainen hienosäätö. Kilpailusääntöjen (SRL 2011: 7) mukaan puolipidäte on ratsastajan is-

tunnan, pohkeiden ja käden lähes samanaikaisen vaikutuksen yhteensovittaminen, jonka tarkoituksena on kiinnittää hevosen huomio ja valmistella sen tasapaino tulevaa liikettä varten tai siirtymistä temposta toiseen.

Termi *laukanvaihtoavut* tarkoittaa niitä apuja, joita käytetään kuin hevosta pyydetään vaihtamaan laukkaa, esimerkiksi vasemmasta laukasta (vrt. taulukko 3 myötälaukka) oikeaan laukkaan, tai päinvastoin. Laukanvaihtoa käsittelen luvussa 3.2.1.2. Osa seuraavista termeistä käytetään ehkä enemmän kirjallisessa esityksessä kuin puheessa. Osa niistä, kuten *diagonaaliavut* eli *ristikkäiset avut* (esimerkiksi yhdistelmä sisäohja-ulkopohje) ovat yläkäsitteitä, toiset, kuten ohjasote ovat alakäsitteitä, kun taas ohjasapu voi olla sekä ylä- että alakäsite. Taulukossa 3 esitetään Kyrklundin teoksessa esiintyvät, apuja tarkoittavat termit.

suomi	ruotsi
diagonaaliavut	diagonala hjälper
käännöskäsky	vändande hjälp
laukanvaihtoavut = vaihtoavut	byteshjälper
ohjasapu	tygel (hjälp)
ohjasote	tygeltag
ohjaspidäte	förhållande tygeltag
painoapu	vikthjälp
pohjeapu	skänkelhjälp
pohkeenväistöavut	hjälpgivning för skänkelvikning
puolipidäte	halvhalt

Taulukko 3. Apuja tarkoittavat yhdyssanatermit

Taulukossa 3 esitettyjen suomenkielisten yhdyssanojen ruotsinkielisistä vastineista kuusi on yhdyssanoja ja loput sanaliittoja. Suomenkieliset ja ruotsinkieliset termit vastaavat melko tarkasti toisiaan. Sanaa *käsky* käytetään termissä käännöskäskyssä avun synonyminä; termi käännösapu sopisi yhtä hyvin. Jos käsky ja apu kuitenkin halutaan eritellä toisistaan, voisi ajatella, että käsky annetaan, jos apu ei riitä, eli ensin pyydetään kohteliaasti, ja jos hevonen ei siihen reagoi, vaaditaan. Ruotsiksi sen sijaan ei sanota

*vändande kommando, eikä kommando-sanaa käytetä apu-termin synonyymina yksinään eikä yhdyssanoissa.

Termin käännöskäsky, sekä ohjas-sanalla alkavien termien *-s*-loppuisia alkuosia ei ole muodostettu samalla tavalla. Käännös on myös itsenäinen, yleiskielinenkin sana ja ohjas on raviurheilun termi (ks. taulukko 3), mutta ohja on ratsastustermi ilman *s*-kirjainta. Häkkisen (1990: 155) mukaan osa tällaisista yhdyssanoista on muodostettu ennestään tunnettujen, lukuisten *s*-loppuisten mallien mukaan, esimerkiksi *rouvashenkilö*, *pariskunta*. Oletan, että ratsastuskielen ohjas-termit on muodostettu saman mallin mukaan, koska termi ohjas ei itsenäisenä sanana esiinny ratsastuskielessä. On tietenkin myös mahdollista, että ohjas-yhdyssanatermit ovat muodostettuja ravi- ja ajotermistön itsenäisen ohjas-sanalla mallin mukaisesti, esimerkiksi ohjas|taja.

Jotkut termit on korvattu kertomalla asiasta toisin, useammalla sanalla, mutta muut vastaavalla ruotsinkielisellä termillä. Termin *vaihtoavut* = laukanvaihto-avut kohdalla Kyrklund ja Lemkowin ruotsinkielisessä lähdetekstissä käytetään lyhennettyä termiä *byte*, ja mainitaankin (Kyrklund & Lemkow 2008: 93), että jatkossa käytetään termiä *byte*. Suomentoksessa käytetään myös selvempää termiä laukanvaihto-avut.

Kaikki taulukossa olevat termit ovat määrittelyyhdyssanoja, eli ensimmäinen osa määrittää jollakin tavalla toista. Kaikki muut termit ovat myös johdoksia, paitsi diagonaaliavut ja pohjeapu. Saksannoksen vastineet *diagonale Hilfen*, *Hilfen zur Wendung*, *Hilfen zum Umspringen* (laukanvaihtoavut), *Zügelhilfe*, *Gewichtshilfe*, *Schenkelhilfe*, *Hilfen zum Schenkelweichen* sekä *halbe Parade* (puolipidäte) vastaavat melko hyvin ruotsinkielisiä termejä, ja osaksi myös suomenkielisiä. Ruotsinkielisistä termeistä neljä on sanaliittoja, saksalaisista viisi. Termien puolipidäte ja halvhalt saksankielinen vastine, sanaliiton *halbe Parade* ensimmäinen osa vastaa suomen- ja ruotsinkielisiä termejä. Tämänkin luvun suomenkielisiä ja ruotsinkielisiä termejä voidaan pitää käännöslainoina.

3.2.1.2 Liikkeitä ja niiden osia tarkoittavat yhdyssanatermit

Tämän luvun termit kuvaavat liikkeitä, jotka voivat olla joko yksittäinen liike, osa liikkeistä tai liikkeiden yhdistelmä. Koska termejä on luvussa paljon, esitän osan niistä myös käsitejärjestelminä luvussa 3.8.

Suomenkielisistä termeistä esimerkiksi *asetuksenmuutos* on öliike liikkeessä; hevosen niska taivutetaan vasemmalta oikealle tai päinvastoin, (ks. taulukko 2 asetus) esimerkiksi *suunnanmuutoksissa*. *Diagonaaliaskleet*-termi kuvailee liikettä, ts. *ravissa* oikea etujalka ja vasen takajalka liikkuvat samanaikaisesti sekä vastaavasti oikea etujalka ja vasen takajalka niin, että liikkeestä tulee kaksitahtinen. Termin *käyntipiruetti* takana on sama käsite, josta SRL (2011: 668) käyttää nimitystä *täyskäännös takaosalla* tai lyhyttermiä *takaosakäännös* ja Kyrklund ja Lemkowin (2008: 28) suomentaja myös nimitystä *täyskäännös takaosan ympäri*, joka kuvaa hyvin tämän liikkeen suoritustapaa. *Laukannosto* tarkoittaa, että ratsastaja pyytää hevosta siirtymään laukkaan. Termi *sarjavaihdot* on vaikeiden kilpaluokkien liikesarja, jossa laukkaa vaihdetaan (ks. taulukko 3) sarjoina joka neljännessä, kolmannessa, joka toisessa sekä jokaisessa askeleessa (Kyrklund & Lemkow 2008: 100).

Termi *kouluratsastusliike* on aineiston kaikkien muiden liikkeiden yläkäsite. Termi voidaan jakaa kolmeen osaan: *koulu*, *ratsastus* ja *liike*. Ruotsinkielinen ekvivalentti *dressyrörelse* eroaa nykyään suomenkielisestä. Termin *dressyr* tilalla käytetään myös tarkempaa termiä, *dressyrridning*, kun halutaan tarkentaa, että kyseessä on ratsastuksen laji, eikä esimerkiksi koirien kouluttaminen. Yhdyssana *kouluratsastus* on oletettavasti käännöslaina; aikaisemmin ruotsissa käytettiin vastaavaa *skolridning*-termiä. Johdos - *ratsastus* verbistä *øratsastaaø* on johdettu germaanisperäisestä sanavartalosta, jonka alkumuodoksi on rekonstruoitu varhaisgermaanin **raidja-z* (Häkkinen: 2004). Tästä voi päätellä, että suomenkielisten esi-isät ovat harrastaneet ratsastusta vuosisatoja, vaikka eri tavalla kun nykyään. Hevosia käytettiin kulkuvälineinä niin rauhassa kun sodassakin.

Vain harjoittaessa ratsastetaan toistuvasti sarjoina esimerkiksi ympyrällä *ravi-laukka-ravi-* sekä *laukka-käynti-laukka-siirtymisiä*. Myös jäljempänä kuvailtava *eteenratsastus* niin kuin myös termi *työpiruetti* kuuluvat harjoituskentälle. Liikkeessä *laukkapiruetti* hevosen etujalat ja ulkotakajalka liikkuvat keskipisteenä polkevan sisätakajalan ympäri 360 astetta, (SRL 2011: 9). Termi *piruettilaukka* on erittäin koottua laukkaa. öKootuissa askellajeissa hevonen taivuttaa takajalkoja voimakkaammin alleenö (SRL 2011: 11), eli koko hevonen näyttää lyhyemmältä ja korkeammalta.

Siksakliikkeet ovat vaativia sarjasivuliikkeitä. Siksakliikkeissä ratsastetaan määrätyn määrän askeleista esimerkiksi vasemmalle, vaihdetaan taivutusta ja ratsastetaan yhtä monta askeletta oikealle, ratsastetaan uudestaan vasemmalle jne. sarjana. Siksakliikkeet voidaan suorittaa käynnissä, ravissa ja laukassa. *Laukka-siksakissa* kuvaan tulee mukaan myös *laukanvaihto*, kun taivutussuuntaa vaihdetaan, joten vaikeusaste kasvaa. Liikesarja on vaikeampi sitä mukaa, mitä vähemmän askeleita käytetään ennen vaihtoa.

Liikettä *suunnanmuutos* voisi kuvitella yksinkertaiseksi toimenpiteeksi: käännytään oikealle tai vasemmalle. Kilpailusääntöjen mukaan (SRL 2009: 6) kuitenkin suunnanmuutokset voidaan suorittaa kuudella eri tavalla: mm. *puolipiruetilla* (180 asteen käännös), *takaosakäännöksellä* ja *siksak* suunnanmuutoksilla. Taulukossa 4 esitetään 21 suomenkielistä yhdyssanaa, joista heti huomaa, että ne ovat kaikki määritysyhdyssanoja.

suomi	ruotsi
asetuksenmuutos	omställning
diagonaaliasteleet	diagonala steg
eteenratsastus	framåtridning
kouluratsastusliike	dressyrrörelse
käyntipiruetti	skrittpiruett
laukannosto	galoppfattning
laukanvaihto	galoppombyte
laukka-askel	galoppsprång
laukka-käynti-laukka-käynti-siirtymiset	övergångar galopp-skritt-galopp-skritt
laukkapiruetti	piruett i galopp
laukka-siksak	zig-zag-galopp
piuettilaukka	piruettgalopp
pohkeenväistö	skänkelvikning
ravi-laukka-ravi-laukka-siirtymiset	övergångar trav-galopp-trav-galopp
ristiinastunta	övertramp
sarjavaihdot	seriebyten
siksak-liike	zig-zag-rörelse
siksak-sulkutaivutukset	zig-zag-sluta
suunnanmuutos	byta riktning
taivutusväistöt = kokoavat sivuttaisliikkeet	skolor = samlande sidvärtesrörelser
työpiruetti	arbetspiruett

Taulukko 4. Liikkeitä tarkoittavat yhdyssanatermit

Taulukossa 4 olevista yhdyssanoista huomaa niin ikään helposti, että osa termeistä on suomessa ja ruotsissa samankaltaisia. Melkein puolet, eli kaksitoista termiä vastaa suoraan toisiaan suomessa ja ruotsissa. Termillä *eteenratsastus* ei ole vieruskäsitteenä *taakseratsastus niin kuin voisi kuvitella. Substantiivisena termi on keinotekoinen; yhdyssanan pääosa on alun perin sotilaallinen käsky *eteen!* esimerkiksi ratsastuksenopettajien käskyissä *paremmin eteen!* tai *kaikki paremmin eteen, hevoset nukkuvat!* Termi tarkoittaa, että samassa askellajissa siirrytään nopeampaan tempoon, eli ratsastetaan energisesti eteenpäin. Ruotsinkielisellä termillä on täysin vastaava tausta.

Suomen ja ruotsin kielessä termit *laukannosto* ó *galoppfattning* eroavat hieman toisistaan, eli yhdyssanan toinen osa ei ole sama suomeksi ja ruotsiksi. Vastaavat verbit, joista

termit on muodostettu ovat *nostaa (laukkaa)* ja *fatta (galopp)*. Termi *laukka-askel* eroaa ruotsinkielisestä termistä *galoppsprång*. Termiä *laukkahyppy* on joskus käytetty, mutta ei enää nykysuomen ratsastuskielessä. Suomessa ratsastuksen termi hyppy kuuluu este- ja maastoratsastuksen termistöön ja tarkoittaa esteen ylittämistä. Laukkahyppy-termi esiintyy nykysuomessa kuitenkin ihmisten voimistelun, taitoluistelun ja erityyppisten tanssien terminä. Askel-termiä käytetään suomessa myös yhdyssanoissa käynti- ja raviaskel kuten ruotsissakin sanaliitoissa *steg i trav* ja *steg i skritt*. Termejä käynti ja ravi käsittelen luvussa 3.5 Lainasanat. Askel on Häkkisen (2004) mukaan ikivanha johdos, ja sen alkuperäiseksi muodoksi on rekonstruoitu *a ke-l3. Samasta vartalosta on luultavasti myös johdettu sana *østuaø* Ruotsin *språng* tulee muinasisruotsalaisesta sanasta *sprang*, joka on johdettu yhteisgermaanisesta verbistä *springa*. Saksankielinen termi on *Galoppsprung*, ja tanskankielinen *galop-spring*. Tässä tarkoituksessa tanskankielinen termin loppuosa -spring tarkoittaa *øhyppyø øoikkausø*(Nuutinen).

Suomenkielinen termi *laukka-siksak* ja ruotsinkielisen alkuteoksen termi *zig-zag-galopp* vastaavat toisiaan. SO:n mukaan ruotsinkielinen sana kirjoitetaan *sicksack*, ja sen alkuperä on luultavasti saksalainen, joten tämän termin voisi yhtä hyvin luokitella lainasanaksikin. Toisaalta *siksak* ei ole itsenäinen ratsastustermi. Saksalainen vastaava termi onkin *Galopp-Zickzack*. Termin *ristiinastunta* synonyymi on sivuliikkeistä puhuttaessa *yliastunta*, ja ruotsissa käytetään samaa termiä, *övertramp*. *Ristiinastunta* kuvaa liikettä parhaiten, eli hevosen jalat astuvat ristiin ja liikkeen suunta on eteen-sivulle. Termien saksannoksen vastine on *(Über)kreuzen der Beine* ja tanskan termi *overtrædning*, eli suomalainen termi muistuttaa saksalaista ja ruotsinkielinen muistuttaa tanskalaista termiä. *Piruetti*-termejä käsittelen luvussa Lainasanat, koska *piruetti* on myös itsenäinen termi.

Termi *työpiruetti* on muodostettu englanninkielisen mallin mukaan, eikä tätä termiä käytetä yleisesti vielä Suomessa ainakaan Google-hakujen perusteella. Ruotsissa sen sijaan käytetään termiä *arbetspiruett*, joka on varsinaisen *piruetin* helpompi harjoitusvariantti. Seuraavat, tämän mallin mukaan muodostetut termit eivät esiinny Kyrklund & Lemkowin kirjassa, vaan esitän ne tässä yhteydessä vain esimerkkeinä. SRF:n koulurat-

sastusohjelmissa käytetään saman mallin mukaan muodostettuja termejä *arbetstrav* (en *working trot*) ja *arbetsgalopp* (en *working canter*). Näistä käsitteistä käytetään Suomessa virallisesti SRL:n kouluohjelmissa termejä *harjoitusravi* ja *harjoituslaukka*, vaikka jotkut valmentajat käyttävätkin lyhyempiä termejä *työravi* ja *työlaukka*.

3.2.2 Prefiksimäisen yhdyssosan avulla muodostetut termit

Yhdyssanojen määriteosa voi olla ns. epäitsenäinen yhdyssosa, joka ei voi esiintyä suomessa itsenäisenä sanana (VISK § 406). Osa näistä, esimerkiksi yhdyssanaosat *avo-* ja *perus-* voidaan pitää myös prefiksimäisinä (VISK § 172). Näin ollen sijoitan omaksi luvuksi sellaiset yhdyssanat, joita voidaan pitää epäitsenäisinä tai prefiksimäisinä. Aineiston tämän luvun termit ovat kaikki alakäsitteitä, joiden avulla määritellään tarkemmin esimerkiksi mistä osasta tai mistä suunnasta on kyse.

3.2.2.1 Apuja ja niiden tarkennuksia tarkoittavat termit

Alapohje tarkoittaa ratsastajan jalkaa polvesta kantapäähän, ja pelkkä termi *pohje* tarkoittaa yleensä tätä osaa. Mm. Kyrklund haluaa kuitenkin tarkasti määrittää pohkeiden osia, ja puhuu siitä syystä lisäksi mm. ratsastajan lantion, istuinluun, polven ja reiden asennosta ja käyttämisestä. *Sisä-* ja *ulko-ohja* sekä *-pohje* ovat sen sijaan tavallisia ja ratsastajan aloittelija-tasollakin tarvittavia määrittäviä. Kun ratsastetaan esimerkiksi ympyrällä vasemmalle, *sisäohja* ja *sisäpohje* ovat vasen ohja ja pohje, kun taas *ulko-ohja* ja *ulkopohje* ovat oikea ohja ja pohje. Lantion ja istuinluun asentoa muuttamalla edistyneempi ratsastaja säätelee painonsa vaikutusta, jolloin pohkeiden ja ohjien käyttö vähenee. Taulukossa 5 on kahdeksan sellaista yhdyssanaa, jonka ensimmäinen osa on epäitsenäinen tai esiintyy prefiksimäisesti.

suomi	ruotsi
alapohje	underskänkel
perusistunta	korrekt sits
sisäohja	innertygel
sisäpohje	innerskänkel
sisälantio	inre höft
sisäistuinnuu	inre sittben
ulko-ohja	yttertygel
ulkopohje	ytterskänkel

Taulukko 5. Prefiksimäisen yhdyssosan avulla muodostetut, apuja tarkoittavat termit

Taulukossa 5 olevat termit ovat kaikki perustermin tarkennuksia. Termien toinen osa voi esiintyä itsenäisenä terminä, mutta ensimmäinen osa ei voi. Termin perusistunta ó korrekt sits alkuosa on suomeksi ja ruotsiksi hyvin erilainen, vaikka kyseessä on sama käsite. Saksannoksessa käytetään samassa kohdassa vaihtoehtoisesti kolmea eri ilmaisuun tai termiä: *die richtige Position*, *die richtige Haltung* ja *der korrekte Sitz*, joten ainakin ruotsinkielistä termiä voi pitää käänköslainana.

Ohja, ja monikossa *ohjat*, ovat ratsastuksessa käytettäviä termejä, kun termit *ohjas*, *ohjakset* ja *ohjastaja* (ru töm, tömmar, kusk) kuuluvat ravi- ja ajotermistöön. Ratsastuksessa käytettävät ohjat ovat kaksi vahvaa nahka- tai tekstiilihihnaa, jotka yhdistetään soljella yhdeksi kappaleeksi. Termin käyttö sekä yksikössä että monikossa on siis luontevaa. Ohjat yhdistävät ratsastajan kädet hevosen suussa olevaan kuolaimeseen, ja useimmiten käytetäänkin ohja- eikä käsi -sanaa eri yhdyssanoissa ja sanaliitoissa eri apujen tarkoitteena, esimerkiksi sellaisissa termeissä kuin sisäohja, ulko-ohja, sekä oikea ohja ja vasen ohja. Ratsastajan kädestä kuitenkin puhutaan sellaisissa termeissä kuin *pehmeä käsi*, *liian vahva käsi* ja *joustavat kädet*.

Termin sisäohja perusosa -ohja on germaaninen lainasana, jonka varhaiskantagermaaniseksi alkumuodoksi on rekonstruoitu *ansjä, jota edustaa esimerkiksi nykyksän *Öse øilmukkaø* (Häkkinen 2004). Nykyksän ohjaa vastaava termi on kuitenkin *Zügel* ja ruotsin vastine *tygel*, monikossa *tyglar*. SO:n mukaan tygel on yhteinen germaaninen sana; DUW:n mukaan *Zügel* on johdos verbistä *ziehen* øvetääø Termejä

ohja, ohjat ja ohjas, ohjakset sekä tygel, tyglar käytetään myös yleiskielessä metaforisesti, esimerkiksi ilmaisussa *ottaa ohjakset omiin käsiinsä; antaa jklle vapaat ohjat* (SRS) ja *hålla i tyglarna* tarkoituksessa \varnothing bestämmande(SO).

Taulukon termit vastaavat tarkoitukseltaan täysin toisiaan suomessa ja ruotsissa, ja myös saksassa on vastaavat termit: *Unterschenkel, innere Zügel, innere Hüfte* ja *äußere Zügel*. Ruotsissa ja saksassa osa termeistä on sanaliittoja. Koska Suomessa ja Ruotsissa sekä itse kouluratsastus että sitä käsittelevä kirjallisuus ovat saaneet voimakkaasti vaikutteita Saksasta, termit alapohje, sisäohja, sisäpohje, sisälantio, sisäistuinluu, ulko-ohja ja ulkopohje on melko varmasti muodostettu saksan mallin mukaan, ja ovat siten myös käännöslainoja (ks. luku 2.2.4 Käännöslainat).

3.2.2.2 Liikkeitä ja niiden osia tarkoittavat termit

Tässä luvussa esitetään sellaisia prefiksimmäisiä yhdyssanatermejä, jotka tarkoittavat liikkeitä. Taulukossa olevien *taivutus*-termien yläkäsite on sanaliitto *kokoavat sivuttaisliikkeet ó samlande sidvärtsrörelse, de sk. öskolornaö* (Kyrklund & Lemkow 2008: 716-72) eli *sivuliikkeet* (SRL 2011: 8), ja ne ovat ns. vaativien kilpailuluokkien kouluratsastusliikkeitä. Sivuliikkeissä hevonen liikkuu rungostaan taivutettuna kahdella tai useammalla uralla sivuttain eteenpäin. Prefiksi avo- tai sulkumäärittää, millä tavalla hevonen liikkuu taivutettuna radan suhteen. Avotaivutuksessa hevonen liikkuu asetettuna pois päin liikkeen kulkusuunnasta ja sen etuosa kulkee ratsastusradan ns. uran eli kaviouran sisäpuolella (SRL 2011: 8). SRL:n kilpasäännöissä on sekaannusten välttämiseksi liitteenä piirrokset kaikista sivuliikkeistä sekä suluissa niiden kansainväliset termit, joista osa, oletettavasti historiallisista syistä, on englanninkielisiä ja osa ranskankielisiä. Avotaivutuksen kansainvälinen termi on *Shoulder in* (SRL 2009: 27). Sulkutaivutuksessa uraa pitkin (*Travers*) hevosen etuosa kulkee uralla ja takaosa uran sisäpuolella siten, että hevosen ulkojalat astuvat sisäjalkojen editse ristiin (SRL 2011: 8). Sulkutaivutusta voi myös suorittaa diagonaalilla, ja sen ns. kansainvälinen termi on silloin *Half-pass. Vastataivutus (Renvers)* ratsastetaan kuten sulkutaivutus, mutta hevosen takaosa kulkee uralla ja sen etuosa uran sisäpuolella.

Termillä *myötälaukka* tarkoitetaan, että laukataan *oikeaa laukkaa* oikeassa kierroksessa esimerkiksi ympyrällä, ja *vasenta laukkaa* vasemmassa kierroksessa. öó ó oikeassa laukassa jalkojensiirto on seuraava: vasen takajalka, vasen diagonaalijalkapari (vasen etujalka ja oikea takajalka) oikea etujalka, jonka jälkeen seuraa liitovaiheö (SRL 2011: 6). Myötälaukka on hevoselle luontevampaa ja ratsastajalle helpompaa kuin vastalaukka. *Vastalaukassa* pyydetään oikeaa laukkaa vasemmassa kierroksessa ja päinvastoin. Vastalaukka on vaikeampi liike kuin myötälaukka, mutta kehittää hevosen tasapainoa eri tavalla kuin myötälaukka, ja sisältyy sen tähden kouluratsastusohjelmiin. *Yliastunta* tarkoittaa sitä, että takakavio astuu etukavion jäljen yli (Tähkämö 2009), mikä on hevosen käynnissä hyvä ja tavoiteltava ominaisuus: käynti on silloin rento ja askel matkaa voittava. Sivuliikkeissä yliastunta tarkoittaa, että hevosen etu- ja takajalat astuvat ristiin. Sen synonyymi on tässä tarkoituksessa yhdyssanatermi ristiinastunta (ks. taulukko 4). Taulukossa 6 on edellä mainittujen liikkeiden suomen- ja ruotsinkieliset termit. Koska kansainvälisiä termejä käytetään jonkun verran Suomessakin, ne esitetään lainasanoina luvussa 3.5.2.

suomi	ruotsi
avotaiivutus	öppn a, -n, -or, -orna
myötälaukka	rätt (vänd) / (sidas) galopp
sulkutaiivutus	slut a, -n, -or, -orna
vastalaukka	förvänd galopp
vastataiivutus	förvänd sluta
yliastunta	övertramp

Taulukko 6. Prefiksimäisen yhdyssanan avulla muodostetut, liikkeitä tarkoittavat termit

Taulukossa 6 olevat termit eroavat suomessa ja ruotsissa huomattavasti toisistaan. Kun suomenkielisistä *avo-* ja *sulkutaiivutus*-termeistä ymmärtää, että kyseessä täytyy olla jonkinlainen ötaiivutus", ruotsinkieliset vastineet *öppna* ja *sluta*, ovat, tässä yhteydessä substantiivisina, maallikolle täysin käsittämättömiä, niitä ei löydy sanakirjoista ratsastustermeinä, eikä muutenkaan substantiiveina (SAOL, SO). Mahdollisesti voisi ajatella, että hevonen, selässä istuvan ratsastajan näkökulmasta selästä katsoen, näissä liikkeissä

liikkuu ikään kuin ovi, joka avautuu siirtyessään avotaivutukseen ja vastaavasti sulkeutuu siirtyessään sulkutaivutukseen. Termien täytyy kuitenkin osittain olla lainasanoja ruotsista, koska alkuosat avo- ja sulkumuistuttavat ruotsinkielisiä termejä. Suomenkieliset yhdyssanat ovat tässä yhteydessä ruotsinkielisiä termejä selväkielisempiä. Saksan kielen vastaavat termit ovat *Schulterherein* ja *Kruppeherein*, joten näiden käsitteiden termit eivät voi olla saksalaisia lainasanoja.

Suomenkielinen termi *myötälaukka* on muodostettu samalla tavalla kun esimerkiksi yleiskieliset *ømyötämäkiø* ja *ømyötätuuliø* jotka kuvaavat jotakin hyvää ja positiivista. Siinä mielessä *myötälaukka* vastaa ruotsinkielistä termiä *rätt galopp*, eli hevonen nosti pyydettyä laukkaa (eikä väärää laukkaa, ks. taulukko 8).

Vaikka sanojen muodostus prefiksin avulla on germaanisissa kielissä tavallisempaa kuin suomessa, edellisistä ruotsinkielisistä termeistä vain sanaliittotermien *förvänd galopp* ja *förvänd sluta* ensimmäiset osat alkavat prefiksillä. Myös termin *övertramp* alkuosaa voidaan pitää prefiksimäisenä. Muut ruotsinkieliset termit ovat sekä yleiskielestä saatuja (*öppna* ja *sluta*), yhdyssanoja että sanaliittoja.

Suomenkieliset termit *vastalaukka* ja *vastataivutus* muistuttavat ruotsinkielisiä termejä, mutta eivät ole suoria vastineita. *Vasta*-alkuisten sanojen ruotsinkieliset vastineet alkavat usein *mot*- tai *anti*-prefiksillä, esimerkiksi *vasta-aine øantikroppar* ja *vastavirta ø motström*. RSS:n mukaan sanaa *förvänd* käytetään vain tarkoituksissa 1. *väärä*, 2. *nurinkurinen*: ø ø 3. (*rats.*) *vastalaukka*. Tässä tapauksessa yleissanakirja siis tunnistaa ratsastustermin.

Suorana käännöslainana suomeen ryhmässä voidaan pitää vain *yliastunta ø övertramp*, vaikka muut suomenkieliset termit muistuttavatkin ruotsinkielisiä vastaavia termejä. Termiä *yliastunta* käytetään ainoastaan hevosten ja koirien liikkeiden yhteydessä, positiivisena asiana, kun ruotsin termiä *övertramp* käytetään myös muissa, kielteisissä yhteyksissä: yleisurheilussa *övertramp* vastaa suomen *øyliastuminenø ødet var ett klart*

övertramp ó hyppy (heitto) oli selvästi yliastuttuö (RSS) ja metaforisesti mm. tarkoituksessa ödet var ett uppenbart övertramp att fråga om hennes privatlivö (SO).

Saksankielisistä vastineista *Schulterherein* (avotaivutus) *richtige Galopp*, *Travers* (sulku-
kutaivutus), *Aussengalopp* (vastalaukka), *Renvers* (vastataivutus), *Schulterherein*, *Travers*
ja *Renvers* vastaavat kansainvälisiä termejä. Termi *richtige Galopp* vastaa ruotsin-
kielistä *rätt galopp* -termiä ja osittain suomen *myötälaukkaa*, mutta muita termejä ei voi
pitää käännöslainoina.

3.4 Sanaliitot termeinä

3.4.1 Apuja tarkoittavat sanaliitot

Yksittäiset apuja tarkoittavat termit voidaan yhdistää monella eri tavalla, sekä yhdys-
sanoina ja varsinkin sanaliittoina. Vaikka sanotaankin, että avut ovat ratsastajan paino,
pohje, käsi ja ääni, näillä käsitteillä on lukuisia alakäsitteitä. Kun käytännössä puhutaan
tai kirjoitetaan kädestä apuna, käden sijasta puhutaankin ohjasta, jota voidaan vielä tar-
kentaa sanomalla mitä kädessä olevalla ohjalla on tarkoitus tehdä. Esimerkiksi *asettava*
ohja asettaa, *kääntävä ohjasapu* tai *kääntävä sisäohja* kääntää ja *nostava ohajsote* pyy-
tää hevosta nostamaan päätään. Mm. kun hevosta halutaan kiittää suoritetaan ohjasta
myötääminen, tai luontevammin sanottuna, verbiä käyttäen, ratsastaja myötää ohjasta.
Puhutaan myös *ohjan otteesta* tai ohjasotteesta, ja usein täytyy tarkentaa kumpaa ohjaa
tarkoitetaan, eli sanotaan oikea ohja tai vasen ohja. Esimerkiksi ympyrällä ratsastettaes-
sa hevoselle annetaan *ulko-ohjan tuki*, eli ratsastaja pitää ohjan tarpeeksi tiukalla ettei
ympyrästä tule liian pieni. Hevosta voi jarruttaa mm. *pidättävällä ohjalla* tai *pidättäväl-
lä ohjasotteella*.

Avut voidaan ryhmittää myös niiden vaikutuksen mukaan: apu voi olla *eteenpäin ajava*
eli *eteenpäin vievä*, esimerkiksi *eteenpäin ajava pohje*. Apu voi olla *kääntävä apu*, esi-
merkiksi *kääntävä painoapu*; tai *pidättävä apu*, esimerkiksi *pidättävä istunta*. Usein

käytetään *ristikkäisiä apuja*, eli samanaikaisesti esimerkiksi oikeaa ohjaa - vasenta pohjetta, sekä *sivulle vieviä apuja*, kun pyydetään hevosta liikkumaan sivusuuntaan.

Painoapua eli istuntaa voi käyttää eri tavoin: *öaktiivinen istuntaö* eli *vaikutusratsastus* tarkoittaa, nimityksensä mukaisesti, että istunnalla vaikutetaan hevoseen, kun taas *öpassiivinen istuntaö* eli *tasapainoratsastus* tarkoittaa mukautumista istunnalla hevosen liikkeisiin, ja on ensimmäinen asia, joka ratsastajan on opittava (Kyrklund & Lemkow 2008: 36). Hyvin koulutetulla ja herkällä hevosella *istunnan vakaannuttaminen* voi riittää hevosen jarruttamiseen. Harjoittaessa vaihteeksi ja etenkin maastossa ja esteratsastuksessa käytetään *kevyttä istuntaa*. Siinä ei ratsastaja istu satulassa ollenkaan, vain seisoo jalustimien varassa, jolloin hevosen selkä on vapaa. Edellä kuvailtuja, apujen tarkennuksia tarkoittavia sanaliittoja esitetään taulukossa 7.

suomi	ruotsi
öaktiivinen istunta = vaikutusratsastus	öaktiv sitsö = ridning med inverkan
asettava ohja	den tygel som ställer hästen
eteenpäin ajava / vievä apu	framåtdrivande skänkel
istunnan vakaannuttaminen	fixering av sätet
kevyt istunta	lätt sits
kääntävä ohjasapu	vändande tygelhjälp
kääntävä apu	vändande hjälp
kääntävä painoapu	vändande vikthjälp
kääntävä sisäohja	inre vändande tygel
myötääminen ohjasta	eftergift (på tygeln)
nostava ohjasote	uppresande tygeltag
ohjan ote = ohjasote	tygeltag
öpassiivinen istuntaö = tasapainoratsastus	öpassiv sits = balansridning
pidättävä apu	förhållande/bromsande hjälp
pidättävä istunta	förhållande säte
pidättävä ohja	förhållande tygel
pidättävä ohjasote	förhållande tygeltag
ristikkäiset avut	diagonala hjälper
sivulle vievä apu	sidförande hjälp
ulko-ohjan tuki	stöd på yttertygeln

Taulukko 7. Apuja tarkoittavat sanaliitot

Taulukossa 7 olevat 21 suomenkielistä ja ruotsinkielistä sanaliittoa vastaa melko tarkasti toisiaan. Ikolan (1991: 105) mukaan yhdyssanojen ja sanaliittojen kirjoittamistavassa esiintyy paljon horjuvuutta. Edellä olevat suomenkieliset sanaliitot ovat kuitenkin hyvin vakiintuneet, eivätkä ne edes toimisi yhdyssanoina. Kaikki suomenkieliset sanaliitot ovat sanaliittoja myös ruotsiksi, paitsi *ohjan ote ó tygeltag*, jolle kuitenkin on suomessa myös yhdyssanasynonyymi ohjasote.

Kahdestakymmenestäyhdestä termistä neljä termiä on saksannoksessa täysin vastaava, eli saksankielinen termi on muodostettu samalla tavalla kun suomenkieliset ja ruotsinkieliset termit, esimerkiksi *vorwärtstreibende Hilfe* ja *die verhaltende Hilfe*. Viiden käsitteen osalta termissä on samankaltaiset ainekset kun vastaavissa suomen- ja ruotsinkielisissä termeissä, ja lopuissa asia on ilmaistu saksannoksessa toisin. Sanaliitoista ei ole aina helppoa tietää, ovatko ne käännöslainoja. Koska nämä sanaliitot ovat suhteellisen yksiselitteisiä ja läpinäkyviä, osa niistä voi eri kielissä mahdollisesti olla myös itsestä muodostettuja.

3.4.2 Liikkeitä tarkoittavat sanaliitot

Liikkeitä tarkoittavat sanaliittotermit koostuvat, kuten apujakin tarkoittavat, samoista elementeistä kuin yhdyssanat ja yksittäiset termit. Sanaliittotermitkin ovat erilaisia tarkennuksia, ja niitä tarvitaan liikkeiden kuvailemisessa. *Erittäin koottua laukkaa* ja *ravia* sekä *eteenpäin polkevaa piaffea* tarvitaan vaikeimpia liikkeitä suoritettaessa ja harjoitessa. Etuosan käännös kuuluu helppoihin ja myös hevosen lihasten *irrottaviin liikkeisiin*. Liikkeessä *etuosan käännös* hevosen etujalat polkevat paikallaan, ja takajalat astuvat ristiin niin, että ratsukko kääntyy 180 astetta. *Takaosan käännös* eli *täyskäännös takaosan ympäri* on tavallaan edellä kuvatun liikkeen vastakohta, mutta sen suorittaminen oikein on edellistä liikettä vaikeampaa. SRL:n (2011:9) kilpailusääntöjen mukaan öhevonen siirtää etujalkoja ja ulkotakajalkaa sisätakajalan ympäri, jolla se polkee tahdikkaasti ó óö. Käyntiä niin kuin muitakin askellajeja voi ratsastaa eri tavalla. Termeillä *koottu käynti* ja *vapaa käynti pitkin ohjin* ratsukon liikkumista voidaan esimerkiksi ku-

vailla alku- ja loppupisteinä skaalassa öerittäin keskittynyt ratsukko ó erittäin rento ratsukkoö.

Virheellisten liikkeiden termejä ei yleensä ole aineistossa, mutta sellainen on kuitenkin termi *väärä laukka*. Sen vastakohtana on myötälaukka (ks. taulukko 6), eli hevonen nostaa vasenta laukkaa kun ratsastaja pyytää vasenta laukkaa, ja vastaavasti oikeaa laukkaa, kun ratsastaja pyytää oikeaa laukkaa. Jos hevonen nostaa oikeaa laukkaa kun vasenta laukkaa on pyydetty, kyseessä on *väärä laukka*, eli virhe. Oikea laukka on siis vasemman laukan vieruskäsite, ja *väärä laukka* on myötälaukan vastakohta.

Laukanvaihto tarkoittaa, että hevonen vaihtaa laukkaa vasemmasta laukasta oikeaan laukkaan, tai päinvastoin. Helpompi vaihtoehto on, että ratsastaja esimerkiksi siirtyy vasemmasta laukasta käyntiin, ja nostaa oikeaa laukkaa, eli suorittaa *laukanvaihdon käynnin kautta*. *Laukanvaihto askeleessa* on vaativampi liike, joka tarkoittaa, että hevonen laukka-askelen liitovaiheessa vaihtaa takajalkojensa paikkaa, jolloin vasemmasta laukasta tulee oikea laukka, tai päinvastoin. Laukanvaihtoja tehdään sarjoina vasta vaikeissa kilpailuluokissa, ja sitä ennen harjoitellaan *yksittäisiä vaihtoja*.

Taulukossa 8 esitetään sanaliittoja, jotka tarkoittavat liikkeitä. Osa niistä on tarkennuksia kuten oikea laukka, osa on itsenäisiä liikkeitä kuten etuosan käännös. Kokoavat sivuttaisliikkeet on yläkäsite, kun esimerkiksi irrottava liike on kuvaileva termi.

suomi	ruotsi
erittäin koottu laukka	mycket samlad galopp
erittäin koottu ravi	mycket samlad trav
eteenpäin vievä liike	framåttänkande rörelse
eteenpäin polkeva piaffe	framåtgripande piaff
etuosan käännös	framdelsvändning
irrottava liike	lösgörande rörelse
kokoavat sivuttaisliikkeet	samlande sidvärtesrörelser
koottu käynti	samlad skritt
käynti kuolaintuella	skritt på tygeln
käynti pitkin ohjin	skritt på lång tygel
laukanvaihto askeleessa	galoppombyte i språnget
laukanvaihto käynnin kautta	enkelt byte av galopp
lisätty laukka	ökad galopp
lisätty ravi	ökat trav
lisätyt askellajit	ökade gångarter
lyhyt passage	kort passage
normaali käynti	normalt tempo i skritt
normaali passage	normalt passagetempo
oikea laukka	höger galopp
ravia paikalla = piaffe	trav på stället = piaff
sulkutaivutus jyrkällä linjalla	tvär sluta
sulkutaivutus ravissa	travsluta
sulkutaivutus suoralla uralla = travers	sluta längs en rak linje = travers
sulkutaivutus lävistäjällä = traversade	sluta längs diagonalen
takaosan käännös = täyskäännös takaosan ympäri	bakdelsvändning
täyskäännös etuosan ympäri	framdelsvändning
vapaa käynti pitkin ohjin	fri skritt på lång tygel
vasen laukka	vänster galopp
väärä laukka	fel galopp
yksinkertainen laukanvaihto = laukanvaihto käynnin kautta	enkelt byte av galopp
yksittäiset vaihdot	enstaka byten

Taulukko 8. Liikkeitä tarkoittavat sanaliitot

Taulukossa 8 on vierasperäisiä sanoja sisältäviä sanaliittoja, joita käsittelen lähemmin luvussa 3.5.2 Liikkeitä tarkoittavat lainasanat. Lähdeteoksessa käytetään termiä *framdelsvändning* ja suomennoksessa yleensä termiä *täyskäännös etuosan ympäri*. 1960-luvulla käytettiin liikkeestä myös vielä läpinäkyvämpää termiä *käännös etujalkojen ympäri*. Puhkielessä käytetään nykyään myös lyhyttermiä *etuosakäännös*.

Liikkeestä takaosan käänös käytetään kilpailusäännöissä myös termiä *puolipiruetti*. Suomenkieliset termit kuvailevat näitä kahta käsitettä ruotsinkielisiä termejä selvemmin, mutta ruotsissakin käytettiin aikaisemmin termejä, jotka täysin vastasivat suomenkielisiä termejä, eli *helomvändning på framdelen* ja *helomvändning på bakdelen* (Lithander 1967: 60661).

3.5 Lainasanat

3.5.1 Apuja tarkoittavat lainasanat

Kouluratsastuksen kilpailusääntöjen mukaan ratsastajan apujen tulee olla pehmeät ja niin näkymättömät kuin mahdollista, eikä niiden käytössä saa esiintyä väkivaltaisuutta (SRL 2011: 10). Viitataan lukuun 3.1.1, josta kävi ilmi että käsitteeseen avut kuuluvat ratsastajan paino, pohje, käsi ja ääni (taulukko 1). Avut-termiä voidaan yhdistää eri tavalla, niin kuin luvuissa 3.2 Yhdyssanat ja 3.4 Sanaliitot on selvitetty, esimerkiksi termeissä diagonaaliavut ja eteenpäin ajava/vievä apu. *Raippaa* käytetään tarvittaessa pohkeen vahvistuksena ja öherätyskellonaö, jos hevonen ei reagoi pohkeeseen. *Vaikuttaminen* tarkoittaa apujen käyttöä. Kaikessa eläinten koulutuksessa käytetään kiittämistä ja rangaistusta. Kyra Kyrklundin menetelmä perustuu mahdollisimman pehmeään apujen käyttöön. Näin ollen riittävä *rangaistus* voi olla hyvinkin lievä, esimerkiksi että tehdään hevosen olo hieman epämukavaksi, jolloin se pyrkii itse korjaamaan asian, eli suorittaa pyydettyä liikettä. *Kiittäminen* voi olla, ettei hevoseen vaikuteta ollenkaan (Kyrklund & Lemkow 2008: 21622), esimerkiksi annetaan hetkeksi pitkät ohjat. Taulukossa 9 olevat sanat ovat yleiskielessäkin tavallisia, mutta ne ovat kuitenkin myös lainasanoja.

suomi	ruotsi
avut	hjälp
istuin	sits, säte
istunta	sits; säte
kiittäminen	beröm
ohja	tygel
raippa	spö
rangaistus	straff
vaikuttaminen	inverkan

Taulukko 9. Apuja tarkoittavat lainasanat

Taulukossa 9 esitetyt lainasanat ovat olleet suomen kielessä niin kauan, ettei niitä heti mielletä lainasanoiksi. Ne ovat täysin mukautettuja suomen kieleen, eli ovat yleislainoja, ja osa myös käänöslainoja. Termiä avut käytetään miltei aina monikossa, koska apuja käytetään yhdistelmänä samanaikaisesti tai heti peräkkäin. Ainoastaan ratsastusteoriasta puhuttaessa, ratsastajan aloittelijavaiheessa ja nuoren hevosen koulutuksen alussa käytetään ja opetetaan erikseen yhtä apua kerrallaan.

Apu-sanaa on Häkkisen (2004) mukaan pidetty germaanisena lainana, mutta viimeisimmän selityksen mukaan apu on vanhempi, arjalainen laina, jolle rekonstruoitua alkumuotoa *avas- vastaa esimerkiksi muinaisintian *avas-* *øpu*, tukiø SO:n mukaan ruotsin *hjälp*-sanaa eli *ömedel som ryttare, kusk eller dressör använder för att påverka hästen* on ollut käytössä tässä tarkoituksessa vuodesta 1740. Yleiskielisen *hjälp*-sanin muinaisruotsalainen muoto on *hiälp* verbistä *øhjälpaø* (SO). *Ridkonsten*-käännöksessä vuodelta 1828 (Guérinièri) termi *hjälper* oletettavasti ei ole vielä vakiintunut ruotsissa, koska siinä mainitaan *hjälp*, *känning* ja suluissa ranskalainen *aides*, niin kun monen muunkin termin kohdalla. Kääntäjäksi saksankielisestä käännöksestä ruotsiin on mainittu nimetön *En f. d. Kavalleri-Officer*, eli asiantuntija. Apu-sanan käyttötapaa mm. sanaliitoissa voidaan pitää myös käänöslainana, koska samantapaiset sanaliitot esiintyvät niin ruotsissa, saksassa kuin tanskassakin.

Lähdeteoksessa ja suomennoksessa termejä *istuin* ja *istunta* käytetään paikoin toistensa synonyymeina, niin kuin myös ruotsinkielisiä *säte* ja *sits*. Arkikäytössä, ratsastuksesta puhuessa käytetään yleensä termiä *istunta* ó *sits*. PS ei tunne kumpaakaan sanaa ratsastusterminä, mutta NS mainitsee yhdyssanan *ratsasistunta*, ja että *istunta* on øratsastusentoø SO:n mukaan *sits* tarkoittaa ösätt att sitta på häst: ha en bra sitsö, ja *säte* tarkoittaa ö kroppsparti mellan ryggen och benen, som man stöder mot underlaget när man sitter - ryttaren ska sitta med sätet i sadelns djupaste delö. Suomenkieliset *istuin* ja *istunta* ovat johdoksia verbistä *istua*, jolle on rekonstruoitu vartalo **is-*. Tämä vartalo juontuisi indoeurooppalaisesta juuresta **s*, edustajana mm. kreikan *h stai*, joka tarkoittaa ø(hän) istuuø(Häkkinen 2004). Ruotsinkielinen *sits* verbistä øittaaøon yhteisgermaaninen sana (Wessén 2002).

Aineistossa termimäisesti käytetty sana *kiittäminen* on johdos verbistä *kiittää*, ja sitä on aikaisemmin pidetty ikivanhana, omaperäisenä johdoksena, mutta uudemman selityksen mukaan kyseessä olisikin balttilainen lainasana (Häkkinen 2004). Ruotsinkielinen sana *beröm* verbistä *berömma* on muinaisruotsalaisessa muodossaan kirjoitettu *beröma* (sik) ja on laina alasaksan (sik) *berömen* (SO). *Rangaistus* verbistä *rangaista* on alkuperältään epäselvä (Häkkinen 2004). Ruotsinkielinen *straff* ja muinaisruotsalainen *straf* ovat peräisin alasaksalaiselta *straffen* (SO). Termiä ohja käsittelin aikaisemmin termin sisäohja yhteydessä (ks. luku 3.2.1 taulukko 5).

Toinen termimäisesti käytetty yleiskielinenkin sana on *vaikuttaminen*. Tämän sanan alkuperä ei myöskään ole yksiselitteinen; sille on annettu sekä balttilainen että skandinaavinen tausta (Häkkinen 2004). Jos sanalla olisi skandinaavinen alkuperä, sillä ei kuitenkaan olisi mitään yhteistä ruotsinkielisen *inverkan*-sanan kanssa, sillä tämän sanan rekonstruoitu kantaskandinaavinen vartalo **kwaik(w)-* tarkoittaa øehdä eläväksi, sytyttää, herättää, yllyttääø Ruotsalainen verbi ønverkaø josta substantiivi *inverkan* on johdettu, tulee muinaisruotsalaisesta *värk*, joka tarkoittaa øverk; gärning; byggnadø ja on yhteisgermaaninen sana.

Termillä *raippa* on sama alkuperä kun ruotsinkielisellä sanalla *ørepø* Skandinaavinen alkuperäinen vartalo on Häkkisen mukaan **raipa-* (Häkkinen 2004). Ruotsinkielisen termin ja yleiskielisenkin sanan *spö* muinaisruotsalainen muoto on *spödh*, ja mahdollisesti *spjut*-sanana sukua (SO). Suomenkielistä *raippa*-sanaa ei yleiskielessä käytetä muussa yhteydessä kun *ødyödä raipallaø øantaøtai øaada raippojaø*(SRS), kun ruotsissa sanaa *spö* käytetään myös yhdyssanan jälkiosana tarkoituksessa *økalastusvälineøesimerkiksi ømetspö*'.

3.5.2 Liikkeitä tarkoittavat lainasanat

Tutut, yleiskielisetkin termit käynti ja ravi tuskin kaipaavat selitystä. Sen sijaan vaativien ja vaikeiden kilpaluokkien liikkeitä kuvaavat termit eivät kuulu yleiskieleen. *Passage* on SRL:n (2011: 10) määritelmän mukaan erittäin koottua ravia korkein, ilmavin, erittäin tahdikkain, diagonaalisesti säännöllisin askelin. *Piaffe* on lyhyesti sanottuna ravia paikalla. *Piaffen* tarkoituksena on esittää korkeinta mahdollista kokoamisastetta antaen samalla vaikutelma paikallaan pysymisestä (SRL 2011: 10). *Piruetti*-liikkeessä hevosen etujalat ja ulkotakajalka liikkuvat keskipisteenä polkevan sisätakajalan ympäri 360 astetta (SRL 2011: 9), ks. myös taulukko 4 *laukkapiruetti*. Kansainvälisissä kouluohjelmissä *sulkutaivutus* (ks. taulukko 6) ratsastetaan mm. *siksak-liikkeenä* (ks. taulukko 4) kilpailuradan keskihalkaisijan molemmin puolin, ja tätä liikettä kutsutaan myös *saksiksi* (Kyrklund & Lemkow 2008: 76). Taulukossa 10 on liikkeitä tarkoittavia lainasanoja, joista osalla on myös taulukossa oleva, suomenkielinen nimitys (ks. taul. 6 ja 8).

suomi	ruotsi
halbe Tritte, puoliaskleet	halbe Tritte, öhalva stegö
käynti	skritt
passage	passage
piaffe	piaff
piruetti	piruett
ravi	trav
renvers = vastataivutus	renvers = förväänd sluta
saksi	sax
travers = sulkutaivutus	travers = sluta
traversade = sulkutaivutus lävistäjällä	traversade = sluta längs diagonalen

Taulukko 10. Liikkeitä tarkoittavat lainasanat

Taulukossa 10 nähdään sekä yleislainoja, erikoislainoja että sitaattilainoja. Ingon (2000: 100) mukaan suomen erikoiskielet sietävät lainasanoja enemmän kuin yleiskieli. *Käynti* on teonniminen johdos verbistä *käydä*, joka todennäköisesti on vanha germaaninen laina, jonka alkumuoto voi olla kantagermaanin **sk wijan-* (Häkkinen 2004). Sanaa *skritt* käytetään nykyruotsissa vain ratsastukseen käytettävän eläimen käynnistä, ja on nykyisessä käytössä lainasana saksalaisesta *Schritt* (SO). Suomessa voidaan hevosen käynnin lisäksi puhua *ääkärissä käynnistä*, voidaan sanoa että *øneuvottelut ovat käynnissä* tai että *ømoottori lähtee käyntiin* (SRS). Hevosen *ravi* on lainaa ruotsin sanasta *trav* (Häkkinen 2004). Sen alkuperä on muinaisruotsalainen verbi *trava* joka luultavasti on lainaa alasaksalaisesta *traven*, jolla on sama merkitys (SO). Vastaavaa verbiä *ravata* ja *trava* käytetään myös yleiskielisesti sekä suomessa että ruotsissa ihmisten liikkumisesta, esimerkiksi *sain ravata ympäri kaupunkia toisten asioilla* (SS), ja *barnen travade iväg till skolan* (SO).

Termit *saksi* ja *piruetti* ovat erikoislainoja. Erikoislainan kirjoitusmuoto on mukautettu suomeen, mutta *piruetti* on kuitenkin helppo tunnistaa lainasanaksi, ja *saksi* kirjoitetaan eri tavalla kuin yleiskielen *øakset*. Taulukossa 10 esiintyvät kansainvälisissä vaikeissa luokissa esitettävien liikkeiden termit ovat kaikki paitsi *piruetti* sitaattilainoja, ja näin ollen ne kirjoitetaan samalla tavalla sekä suomen että ruotsin kielessä, eli *passage*, *renvers*, *travers* ja *traversade*. Termi *passage* lausutaan suomeksi *öpassaasiö*. Joskus näkee

ja kuuluu esimerkiksi TV-selostuksissa nimitystä öliitoraviö, joka kuvaa hyvin liikkeen luonnetta, mutta SRL:n kilpailusäännöissä (2011: 10) liikkeen virallinen termi on *passage*. Termi *piaffe* lausutaan suomeksi samalla tavalla kuin se kirjoitetaan. Muissa kielissä loppu-*e*:tä ei lausuta, mutta suomen kieleen loppu-*e* sopii hyvin. Suomen kielessä erikoislainat saavat sopivan loppuvokaalin ja mukautuvat näin suomeen (Häkkinen 1990: 259). Ruotsin kielen *piaff* on kuitenkin erikoislaina, koska loppu-*e* on kadonnut sekä kirjoitetussa tekstissä että puheessa. *Passage-* ja *piaffe-*termejä voisi katsoa kirjoitustavaltaan sitaattilainoiksi ja lausumistavaltaan erikoislainoiksi.

Sitaattilainoja ovat myös ranskalaiset, kansainväliset termit *renvers*, *travers* ja *traverse*. Ranskalaiset nimitykset kuvailevat liikkeitä; *renversé* tarkoittaa økäännettyø ja *de travers*, *en travers* tarkoittaa øvinoon, vinoittainø (Pasanen & Pasanen 2006). Termeillä on myös sekä suomenkieliset että ruotsinkieliset nimitykset, joita käsittelin yhdyssanojen yhteydessä, ks. taulukko 6. Kyrklundin ja Lemkowin kirjassa käytetään liikkeiden esittelyssä molempia, mutta sen jälkeen niiden omakielisiä termejä, eli lähdeteoksessa ruotsinkielisiä ja suomennoksessa suomenkielisiä termejä. SRL:n kilpailusäännöissä (2009: 27) mainitaan liikkeiden suomenkielisten nimitysten lisäksi suluissa myös niiden englanninkieliset nimitykset: *travers* eli *sulkutaivutus suoralla linjalla* on *Half-pass*.

Koska Kyra Kyrklund asuu Englannissa sekä kilpailee ja valmentaa ulkomailla, kirjassa esiintyy ulkomaisia termejä, kuten sitaattilaina *halbe Tritte* ja ruotsinkielisessä alkuteoksessa *handcheck*. *Halbe Tritte*-termiä Kyrklund käyttää asiayhteydessä, jossa hän kertoo miten hän opettaa hevoselle *piaffea*, *passagea* sekä *siirtymisiä* niiden välillä. Saksankielinen *halbe Tritte* -termi tarkoittaa pieniä, ravimaisia askelia, eikä käsite täysin vastaa suomenkielistä *puoliaskeleet* tai ruotsinkielistä *öhalva stegö*. Näistä käänöslainoista ovat ehkä kuitenkin vähitellen tulleet oikeita termejä suomeksi ja ruotsiksikin.

Handcheck-termillä on omat vastineensa suomessa ja ruotsissa, mutta varsinkin termiä *halvhalt* koetaan ruotsin kielellä ongelmallisena (ks. taulukko 5), ja Kyrklund käyttää siitä syystä lähdeteoksessa jossakin kohdassa (Kyrklund & Lemkow 2010: 48) mieluummin englanninkielistä termiä *handcheck*. Suomennoksessa on kuitenkin käytetty

termiä *puolipidäte*. Sekä lähdeteoksessa että suomennoksessa esiintyy muitakin englanninkielisiä termejä, mutta ne eivät kuulu tämän tutkielman aihepiiriin. Ratsastajalla esimerkiksi pitäisi olla hyvä "body-tuningö (emt. 33), ja Jytte Lemkowin mukaan kouluratsastuksen tavoite on harmonisen koulutuksen kautta kehittää hevosta niin, että se esiintyy iloisena urheilijana, "Happy Athleteö (emt. 168ó169).

3.6 Muut termit ja uutta terminmuodostusta

Aineiston yhdyssanoista ja sanaliitoista suurin osa on käänöslainoja. Yleiskielisiä sanoja on vieraan kielen mallin mukaan otettu käyttöön erikoiskielen termeiksi. Tähän luokkaan otan käänöslainan esimerkiksi ainoastaan termin kokoaminen, joka on apujen yhdistelmä. *Kokoamisen* tarkoituksena SRL:n kilpailusääntöjen (2011: 11) mukaan on mm. ö a) kehittää ja vakiinnuttaa hevosen luonnollista tasapainoa ja kantovoimaa ratsastajan painon alla ó ó ö. Käytännössä kokoaminen tarkoittaa sitä, että öhevonon taivuttaa takajalkoja voimakkaammin alleen. Ratsastaja vaikuttaa istunnallaan ja pohkeellaan hetkellisin mutta usein toistuvien avuin ó ó ö. Taulukossa 11 esitetään sellaisia termejä, joita on muodostettu tai otettu käyttöön ratsastustoimintaa varten.

suomi	ruotsi
kannus	sporre
kokoaminen	samling
pidäte	förhållning

Taulukko 11. Uutta terminmuodostusta

Taulukossa 11 on vain kolme termiä. Tämä tavallaan kuvastaa sitä tosiasiaa, että ratsastus on ollut suomensukuisten heimojen keskuudessa vuosisatoja vanha toiminta, ja että kouluratsastus on tullut Suomeen vieraasta kulttuurista, ja sen mukana siihen liittyvä termistö lainasanojen ja käänöslainojen muodossa.

Termi *kokoaminen* on johdos verbistä *ökootaa*, joka puolestaan on johdos sanasta *ökokoä*. Ratsastuskieleen sen on täytynyt tulla saksankielisestä vastineesta *Versammlung*, ja

myös ruotsinkielisellä sanalla *samling* on muodostettu samantapaisista aineksista. Yleiskielisinä sanat *ø*kokoaminenø ja *ø*samlingø sen sijaan eivät vastaa toisiaan, vaikka verbit *ø*kootaø ja *ø*samlaø joissakin konteksteissa ovat toistensa vastineita, esimerkiksi lauseessa *ø*koota risut kasaan ø samla ihop risetø (SRS).

Termit *kannus* ja *pidäte* ovat ainoat aineistosta löytämäni yksinkertaiset sanat ja samalla johdokset, jotka on luotu nimenomaan ratsastustoimintaa varten. *Kannus* on johdos sanasta *ø*kantaø, joka todennäköisimmin on ikivanha ja omaperäinen sana (Häkkinen 2004). Terminä *kannus*-sanaa käytetään myös kasvi- ja eläinkuntien terminologiassa (SRS) sellaisesta ulokkeesta, joka muistuttaa ratsastuksessa käytettäviä *kannuksia*. Ruotsinkielinen *sporre* on yhteisgermaaninen sana, ja sen muinaisruotsalainen muoto on *spori*, joka on sukua lekseemeihin *ø*parkaø *ø*þjærnaø ja *ø*þårø. Sanaa käytetään kuten suomessakin kasvi- ja eläinkunnan termistössä, ja kummassakin kielessä myös kuvaanollisesti, esimerkiksi ilmauksissa *ø*pengar var ingen sporre för honomø (SO), ja *ø*ansaita kannuksensaø (SSR, SS) tarkoituksessa *ø*menestyä tai saavuttaa kuuluisuutta ensi kerran, todistaa kykynsäø(SS).

Termin *pidäte* täytyy olla johdos verbistä *ø*pidättääø, joka puolestaan on johdettu *ø*pitääø-verbistä. Häkkisen (2004) mukaan *ø*pitääøkatsotaan vanhaksi omaperäiseksi sanaksi. PS ei tunne termiä *pidäte*, mutta NS:ssa *pidäte* esiintyy, synonyymeina *ø*pidätinø *ø*pidäkeø ja esimerkkeinä *koneen p:teet uusittiin; satujen maailmassa ei ole mitään p-teitä*. Sana *ø*pidättääø tarkoituksessa *ø*pidättää hevostaø ei myöskään löydy PS:stä, mutta NS antaa selityksen *ø*hevosen pitäminen ohjia kiristämälläø. Ruotsin *förhållning* on SO:ssa ainoastaan musiikkitermi, mutta SAOL mainitsee *öl. förhållning av hästenø* ja seuraavana musiikkitermi. Saksannoksen vastine on *Nachgeben*, mutta verbinä käytetään myös *verhalten*, esimerkiksi *die verhaltende Hilfe*, eli verbiä käytetään samalla tavalla kuin ruotsin *förhålla*.

Haaralan ja Ingon mukaan uusia termejä voi lainata sekä kansankielestä että muista erikoiskielistä. Kansankielestä lainattuja termejä aineistostani ei löytynyt. Kansankielinen, pohjanmaanlainen termi on esimerkiksi hevoselle kehotus *ø*pakita!ø ruotsin sanasta

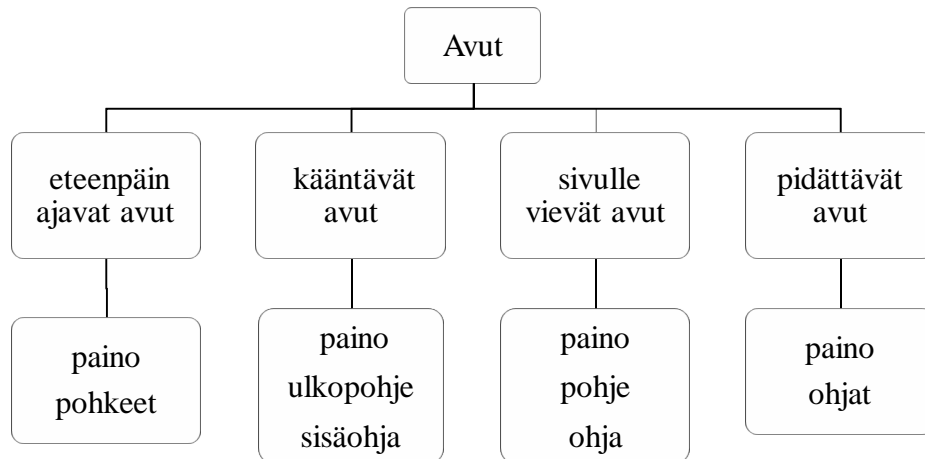
⊘backa⊘ Nykyaikainen kouluratsastus on kuitenkin ollut verrattain varakkaiden ja sivistyneiden ihmisten harrastus, joten kansankielestä ei ole ollut tarvetta lainata termejä.

Sotilasalan erikoiskielestä termejä on lainattu runsaasti. Kouluratsastushan syntyi alun perin sotilaallisia tarpeita varten, niin kuin johdannosta käy ilmi. Myös nykyinen urheiluratsastus kilpailuineen oli jo 1800-luvun loppupuolella alun perin sekä Suomessa että Ruotsissa upseerien harrastus, joka on tullut muihin Pohjoismaihin pääosin Saksasta, mutta Suomeen myös jonkun verran Venäjältä ennen vuotta 1918. Tästä syystä on luonnollista, että suomessa ja ruotsissa on sotilaskielen termejä, ja etenkin saksan kielestä lainattuja termejä. Esimerkiksi sellaiset termit kuin *eteen!* ja *täyskäännös* mainitaan PS:ssa sotilas- mutta ei ratsastustermeinä.

3.8. Käsitejärjestelmät

Kaikkien tämän tutkielman liikkeitä tarkoittavien termien yläkäsite on *kouluratsastusliike*. Näistä osa on kilpailuohjelmissa vaadittavia liikkeitä, osa suoritetaan harjoituksina, osa on liikkeiden yhdistelmiä, osa on liikkeiden osia ja osa liikesarjoja. Kun käsitteitä on monta ja monenlaisia, niistä on hyvä tehdä käsitejärjestelmiä, josta käsitteiden suhteet toisiinsa selviävät. Käsitteitä voidaan järjestää monella tavalla, josta jäljempänä olevat ovat vain esimerkkejä. Kaikista aineiston käsitteistä voisi myös tehdä yhden ison satelliittimallisen käsitejärjestelmän, joka olisi tavallaan tämän erikoisalan käsitekartta (Nuopponen & Pilke 2010: 43).

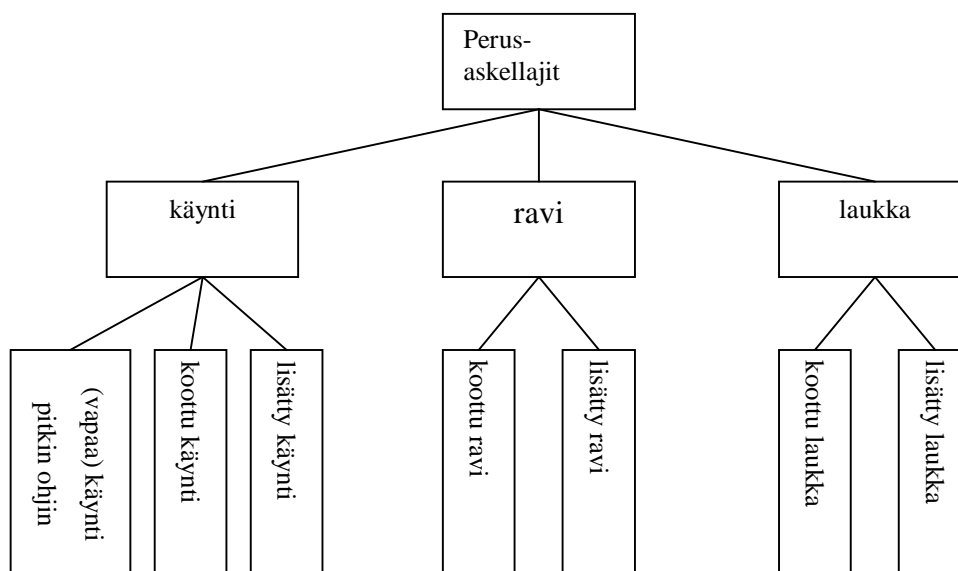
Avuista on ollut puhetta aikaisemmissa luvuissa, ja apuja tarkoittavia termejäkin on paljon. Niiden käyttötarkoitusta ja käyttötapoja voidaan kuitenkin karkeasti ja yksinkertaisesti kuvailla hierarkkisena käsitejärjestelmänä esimerkiksi kuten kuviossa 3.

Kuvio 3. Apujen käyttö

Esimerkiksi kuviossa 3 kääntäviä apuja paino, sisäohja ja ulkopohje käytetään samanaikaisesti tai melkein samanaikaisesti. Eteenpäin ajavia apuja ja muita sanaliittotermejä käsiteltiin luvussa 3.4 Sanaliitot taulukossa 7, jossa myös niiden ruotsinkieliset vastineet esitetään. Yhdyssanatermejä sisäohja ja ulkopohje käsiteltiin luvussa 3.2.2.

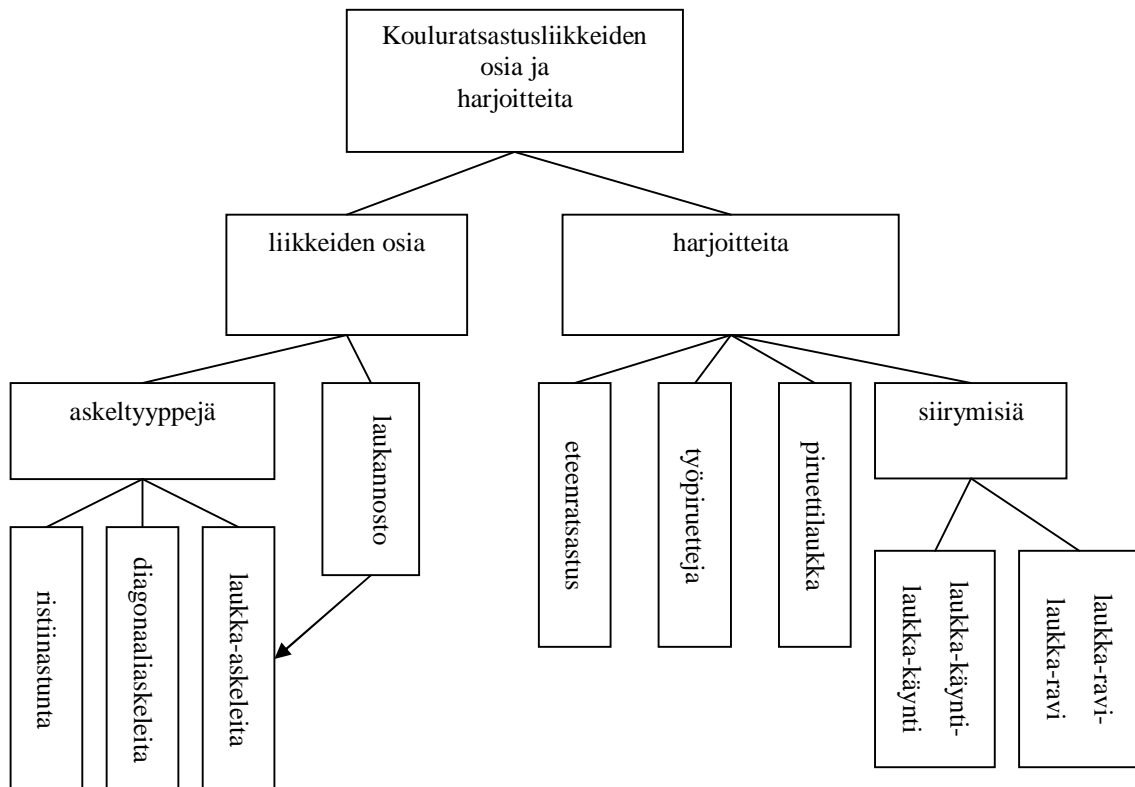
Kuviossa 4 esitetään sellaiset perusaskellajit, jotka esiintyvät Kyrklundin kirjassa. Harrastelijat ja alemmalla tasolla kilpailevat eivät ratsasta koottujaaskellajeja. Sen sijaan ratsastetaan harjoitusravia ja harjoituslaukkaa, mutta nämä käsitteet eivät esiinny Kyrklundin kirjassa. Muissa ratsastuksen lajeissa on muitakinaskellajeja, kuten islanninhevosten passi ja tölt.

Kuvio 4. Kouluratsastuksen perusaskellajit

Kuviossa 4 esitetään perusaskellajit käynti, ravi ja laukka, sekä osa luvussa 3.4.2 Sanaliitot esiintyvät, askellajien alakäsitteet. Passage ja piaffe voisivat olla ravin alakäsitteinä, mutta koska kuviossa on vain sanaliittoina, ne eivät kuuluisi tähän käsitejärjestelmään.

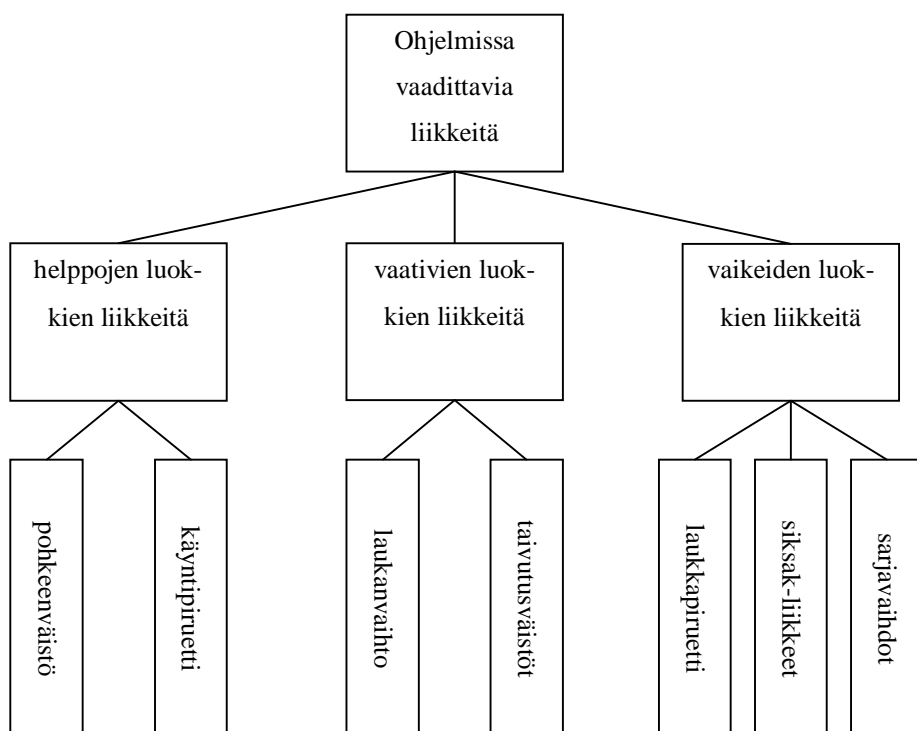
Kuviossa 5 ovat esitetyistä liikkeistä ainoastaan sarjoina tehtävät *siirtymiset* voidaan pitää *siirtymisiä*-käsitteen alakäsitteinä. *Laukannostoa* pitäisi heti seurata *laukka-askelia*, eli näillä termeillä on syy ó seuraussuhde. Muilla käsitteillä on yhteistä vain se, että ne ovat liikkeiden osia, tai ne kuuluvat harjoituskentälle. Liikkeiden osina voidaan pitää laukannosto ja laukka-askel. Laukannostoa, eli siirtymistä laukkaan ravista, käynnistä tai pysähdyksestä voidaan myös pitää erillisenä liikkeenä. Piruettilaukkaa tarvitaan tietysti pirueteissa, mutta piruettilaukkaa pitäisi sen lisäksi harjoitella myös suoralla linjalla (Kyrklund & Lemkow 2010: 132).

Kuvio 5. Liikkeiden osia ja harjoitteita tarkoittavia termejä

Kuviossa 5 nähdään luvussa 3.2.1.2 esiintyvät yhdyssanatermit, jotka tarkoittavat kouluratsastuksen liikkeiden osia sekä eri harjoitteita. Sekä liikkeiden osia että harjoitteita esiintyy Kyrklundin kirjassa paljon enemmän sekä yksittäisinä sanoina, prefiksimäisinä yhdyssanoina, sanaliittoina että lainasanoina.

Kuviossa 6 esitän aineistossa esiintyviä kouluratsastuksen kilpailuohjelmissa vaadittavien liikkeiden yhdyssanatermit. Kouluratsastuskilpailujen karkea luokitus on helpot, vaativat ja vaikeat luokat. Yksinkertaistetusti voi todeta, että helppoja luokkia nähdään yleensä seura- ja aluetasolla, vaativia luokkia kansallisella tasolla ja vaikeita luokkia kansainvälisellä tasolla. Myös kuviossa 6 nähdään vain osa aineiston liikkeistä, eli luvussa 3.2.1.2 esiintyvät yhdyssanatermit. Jo helpoimmassa, eli helppo C -luokissa ratsukko suorittaa noin kymmenen eri liikettä ohjelman vaaditussa järjestyksessä ja tavalla.

Kuvio 6. Kouluratsastuskilpailuissa esitettäviä liikkeitä

Kuviossa 6 on esimerkkejä kouluratsastuksen kilpailuohjelmissa esitettävistä liikkeistä. Todellisuudessa niitä on paljon enemmän, mutta kuvion liikkeet ovat aineistossa olevat yhdyssanatermit. Käsitejärjestelmiä voidaan tehdä monella tavalla, ja tässä esitetyt järjestelmät ovat vain esimerkkejä siitä, miten käsitejärjestelmiä voidaan rakentaa.

3.9 Analyysin kvantitatiivinen tarkastelu

Tässä luvussa tarkastelen analyysin kvantitatiivisia tuloksia. Koko aineistossa on yhteensä 130 termiä. Tarkoituksena oli tehdä johdoksista oma luokka, mutta termeistä suurin osa on kuitenkin juuri johdoksia, joten luokituksessani johdokset sisältyvät muihin luokkiin. Esimerkiksi luvussa 2.2.5 lainatuista Haaran ja Ingon terminmuodostustavoista ensimmäinen, eli *termi muodostetaan yleiskielen pohjalta*, ja *sanasta tehdään termi*, termit on joko muodostettu johtamalla, tai yleiskielistä sanaa on käytetty sellaisenaan. Termit ovat muodostustavaltaan joko yksittäisiä sanoja, yhdyssanoja tai sanaliittoja. Taulukossa 12 esitän yksisanaisten, yhdyssanojen ja sanaliittojen osuudet suomenkielisestä ja ruotsinkielisestä aineistosta.

	yksittäinen sana	yhdyssana	sanaliitto
suomi	34	44	52
ruotsi	35	34	61

Taulukko 12. Suomen- ja ruotsinkieliset termit muodostustavan mukaan

Taulukossa 12 olevista termeistä yksisanaisia termejä on melkein yhtä monta suomenkielisessä ja ruotsinkielisessä aineistossa, eli 34 suomenkielistä ja 35 ruotsinkielistä termiä. Sanaliittoja on kummassakin kielessä enemmän kuin yhdyssanoja. Suomenkielisistä termeistä sanaliittoja on 52 ja ruotsinkielisiä sanaliittotermejä on 61, eli ruotsinkielisten sanaliittotermien osuus on suurempi kuin suomenkielisessä aineistossa.

Yleiskuva lainasanojen osuudesta koko aineistosta esitetään taulukossa 13. Taulukossa on otettu huomioon vain edellä olevien taulukkojen 1, 2, 9 ja 10 yksisanaiset termit, eli yleiskielestä saadut termit sekä lainasanat, yhteensä 28 termiä. Yhdyssanojen ja sanaliittojen lainapohjaa olen tutkinut vain joissakin tapauksissa, koska osien erottaminen olisi hankalaa, eikä toisi tutkielmaan lisäarvoa. Yhdyssanojen ja sanaliittojen osia sisältyy kuitenkin tutkittuihin taulukkoihin, koska niitä esiintyy yksittäisinä sanoinakin. Taulu-

kossa olen käyttänyt lähteissäni olevia luokituksia, joissa vanhimpia lekseemejä sanotaan suomenkielisissä lähteissä *omaperäisiksi* ja ruotsinkielisissä *muinaisruotsalaisiksi* tai *yhteisgermaanisiksi*. *Epäselvät* tarkoittaa tässä yhteydessä että sanojen alkuperästä ei ole varmaa tietoa. Ne voivat olla ikivanhoja, omaperäisiä sanoja tai lainasanoja, mutta varmoja todisteita ei ole. *Germaanis* lainat ovat vanhoja germaanisista lainoja. *Muut* ovat yksi balttilainen, yksi vanha arjalainen, yksi indo-eurooppalainen ja yksi skandinaavinen laina.

Ruotsinkielisten sanojen osalta lähteissäni sanat ovat joko *muinaisruotsalaisia*, *yhteisgermaanisista* tai lainasanoja saksasta ja ranskasta. Jotkut sanat ovat SO:n mukaan sekä muinaisruotsalaisia että yhteisgermaanisista, ja ne ovat taulukossa yhteisgermaanisina.

Taulukossa 13 verrataan suomenkielisten ja ruotsinkielisten termien alkuperää toisiinsa.

Suomenkieliset sanat					
omaperäiset	epäselvät	germaanis	ranskalaiset	ruotsalaiset	muut
8	7	3	6	1	4

Ruotsinkieliset sanat				
yhteisgermaanis	muinaisruotsalaiset	alaksalaiset	ranskalaiset	saksalaiset
7	6	4	7	4

Taulukko 13. Suomen- ja ruotsinkielisten termien alkuperä

Taulukosta 13 selviää, että sanojen alkuperässä on suuria eroja. Tämä on luonnollista kun ottaa huomioon, että kyseessä on kaksi kieliopillisesti hyvin erityyppistä kieltä, joilla ei ole yhteisiä sukujuuria. Yhteistä sanapohjaa sen sijaan on; esimerkiksi suomen kielessä on germaanisista lainasanoja, ja ruotsin kielessä yhteisgermaanisista sanoja. Ruotsin kirjakieli on suomen kirjakieltä vanhempi, ja näin ollen ruotsalaisten sanojen kirjallista alkuperää on, joidenkin sanojen osalta, mahdollista seurata aina riimukiviin saakka. Käyttämieni sanojen alkuperän lähteitä ei voi suoraan verrata toisiinsa; Häkkisen (2004) etymologinen sanakirja on perusteellisempi kuin SO:n lyhyet ja ylimalkaiset historialli-

set tiedot. Myös yhteisgermaanisista ruotsinkielisistä sanoista osa voi olla arjalaista tai indo-eurooppalaista perua, mutta SO:n etymologiat eivät ulotu niin kauas. SO:n tiedot riittävät kuitenkin hyvin tämän tutkielman tarkoituksiin, jonka pääpaino on suomenkielisillä termeillä.

Oletin, että suomenkielisessä aineistossa olisi enemmän omaperäisiä sanoja kuin ruotsinkielisessä. Jos taulukon 13 perusteella suomenkielisiä omaperäisiä ja epäselviä lekseemejä, ja toisaalta ruotsinkielisiä yhteisgermaanisista ja muinaisruotsalaisia lekseemejä pidetään varovaisesti öomaperäisinä, öomaperäisten sanojen osuus on kummassakin kielessä melkein sama. Suomessa olisi kaksi öomaperäistä sanaa enemmän kuin ruotsissa, mutta koska ööpäselvien sanojen alkuperästä ei ole varmaa tietoa, niissäkin voi olla lainasanoja. Ranskalaiset lainasanat ovat suomessa ja ruotsissa samoja, mutta ruotsissa on lisäksi termi *galopp* ranskalaisena lainasanana. Saksalaisia lainasanoja suomessa taulukossa 13 ei ole, mutta sen sijaan on vanhoja, germaanisista lainoja ja muita lainasanoja. Vaikka lainasanojen osuus suomessa ja ruotsissa on suurin piirtein yhtä suuri, muiden kuin ranskalaisten lainasanojen osalta alkuperä on erilainen.

Käännöslainojen osuus selvitettiin erikseen niissä luvuissa, joissa käännöslainoja havaittiin. Käännöslainoja on suomenkielisessä aineistossa 66, kun termejä yhteensä on 130, ja niistä yhdyssanoja ja sanaliittoja yhteensä 97. Suomenkielisistä käännöslainoista 65 vastaa suoraan ruotsalaista termiä, ja yksi vastaa saksalaista mutta ei ruotsinkielistä termiä. Ei kuitenkaan selvinnyt miten nämä käännöslainat ovat tulleet suomeen. Vielä on epäselvää, ovatko käännöslainat tai osa niistä tulleet ruotsista suomeen vai suoraan saksasta suomeen, ja asian selvittäminen on ehkä mahdoton tehtävä.

Ruotsinkielisissäkin termeissä on paljon käännöslainoja, mutta niistä ei ole aina helppoa nähdä mistä kielestä ne ovat tulleet ruotsiin. Ruotsissa kouluratsastuskulttuuri on vanhempi kuin Suomessa, joten lainasanoja ja käännöslainoja on termistöissä pidemmältä ajalta. Ruotsin käännöslainojen alkuperää pitäisi etsiä aikaisemmista lähteistä, eli vanhemmista ratsastuskirjoista, joita on sekä käännettyjä vuodesta 1752 alkaen että myöhemmin alun perin ruotsiksi kirjoitettuja (Larsdotter 2008: 55).

4 PÄÄTELMIÄ JA KESKUSTELUA

Tavoitteenani oli kontrastiivisesti tutkia *Dressyr med Kyra* -kirjan ja sen suomennoksen kouluratsastustermistöä termien muodostuksen kannalta ja etymologisesti, eli historiallisterminologisesti. Tällä tavalla olen saanut monipuolisen kuvan termien alkuperästä, niiden kehityksestä pitkältä ajalta sekä termien käytöstä suomen ja ruotsin kielissä. Tutkiminen on ollut antoisaa ja mielenkiintoista. Kaikkiin kysymyksiin en kuitenkaan saanut vastausta, eikä hypoteesini kaikilta osin pitäneet paikkaansa.

Koska ratsastusta on tavalla tai toisella harrastettu vuosituhansia, tämän erikoiskielen termitkin ovat kehittyneet vuosisatojen aikana eri kielissä, ja termejä on siitä syystä monenlaisia. Jo Ksenofonin (2003: 7643) ratsastusoppaan suomennoksessa esiintyy 18 termiä, jotka esiintyvät myös Kyrklundin ja Lemkowin kirjassa. Tämä osoittaa, että termeinä tai termien osina on toisaalta hyvin vanhoja, omaperäisiä suomen kielen sanoja, ja toisaalta uudempia. Jotkut ovat omakielisiä ja läpinäkyviä, mutta suuri osa on lainasanoja ja käänöslainoja, ja erikoiskielisinä niitä ei voi ilman muuta ymmärtää. Lainasanoja ja käänöslainoja on eniten yhdyssanoissa ja sanaliitoissa, mutta myös yleiskielisissä sanoissa.

Suomenkielisistä termeistä voidaan todeta, että suomessa moni termi on läpinäkyvämpi kuin ruotsinkielen vastaava termi, esimerkiksi suomen taivutusväistöt, puolipidäte ja laukanvaihto käynnin kautta. Koska suurin osa termeistä on vakiintunut, ruotsinkielisistä termeistä ei havaitse erityisiä tanskalaisia tai eteläruotsalaisia vaikutteita, niin kuin olin oletanut; nämä vaikutteet huomaa vain kirjan yleiskielisestä tekstistä.

Kuten oletin, käänöslainoja on sekä lähdeteoksessa että suomennoksessa paljon. Käänöslainoista ei ole aina helppoa tietää, mitä kautta ne ovat tulleet suomeen. Analyysin perusteella asia ei aineistosta selvinnyt, ja saksankielisen materiaalin riittävä tutkiminen olisi ollut liian työlästä tämän tutkielman tarkoituksiin. Yleisesti voidaan kuitenkin todeta, että aineiston suomen- ja ruotsinkielisissä termeissä on enemmän samankaltaisuutta kun suomen- ja saksankielisissä termeissä. Suomen ja ruotsin kouluratsastuskielessä

näkyä kulttuuris-historiallinen ja poliittinen kehitys. Suomessa on ikivanhoja omaperäisiä sanoja, vanhoja germaanisperäisiä ja muita lainoja. Ruotsissa on yhteisgermaania ja muinaisruotsalaisia sanoja. Renessanssi- ja barokkiajan ranskalainen muoti ja ratsastusakatemioiden perinne näkyä vieläkin ruotsinkielisissä ja kansainvälisissä termeissä.

Oletin että suomenkielisissä termeissä olisi enemmän omaperäisiä sanoja kuin ruotsinkielisissä. Tämä oletamus ei analyysin perusteella pitänyt paikkaansa, vaan omaperäisten sanojen ja lainasanojen osuus on kummassakin kielessä suurin piirtein yhtä suuri. Jos tutkisi kaikki yhdyssanoja ja sanaliittojakin, tulos saattaisi olla toinen.

Luvussa 3.8 on esimerkkejä siitä, miten yksinkertaisia käsitejärjestelmiä voidaan rakentaa käsiteanalyysin perusteella. Käsitejärjestelmistä on apua silloin, kun tutustutaan itselle vieraaseen alaan.

Ruotsin kielessä ratsastuskielen termejä on siirtynyt yleiskieleen kuvallisesti käytettäväksi. Oletan että ruotsin kielessä sanaliitto *fatta galopp* on siirtynyt metaforisesti käytettäväksi myös yleiskieleen tarkoituksessa *öfå grepp om ett sammanhang: när hon väl hade fattat galoppen tyckte hon att det var enkelt att läsa sjökortet.ö* (SO) Jokainen ratsastuksen harrastaja muistaa, että laukannosto ei onnistunut ensimmäisellä eikä ehkä kymmenennelläkään yrityksellä, joten ratsastajan on helppo ymmärtää tämä metafora. Samantapainen ilmaisu on *öhljälpa någon på travenö* tarkoituksessa *öhljälpa ngn/ngt att komma igång: de hjälpte naturen på traven genom att sätta upp en fågelholk.ö* (SO) Ratsastaja muistaa myös, miten kirjaimellisesti joku oli alussa ja ehkä myöhemminkin auttamassa saamaan opetushevosta siirtymään käynnistä raviin, esimerkiksi ratsastuksenopettaja äänen tai pitkän raipan avulla. Myös ilmaisu *öden högre skolanö* (ks. johdanto) on siirtynyt ruotsin yleiskieleen. SO:n mukaan *den högre skolan* tarkoittaa *öridning i svår dressyrö*. I *den högre skolan* tarkoituksessa *öpå avancerad nivåö* esimerkkinä *öö ö matlagning i den högre skolanö* on esiintynyt ruotsissa vuodesta 1829 lähtien. Vastaavia idiomisia ilmauksia ei suomen kielessä ole.

Nykyaikainen urheiluratsastus on saanut lainasanoja saksasta, ja viime vuosikymmenillä on tullut ja tulee yhä enemmän englanninkielisiä vaikutteita. Esimerkiksi Suomen suurin vuosittainen ratsastustapahtuma on nimeltään *Helsinki International Horse Show*, ja ratsastuksessa niin kuin muissakin urheilulajeissa on *sponsoreita*, *cup*-kilpailuja ja *dopingtestejä*. Kokonainen ratsastuslajikin, *Western Riding*, eli lännenratsastus, joka perustuu amerikkalaisten karjapaimenten työhön hevosen selässä, on tullut Yhdysvalloista englanninkielisine termeineen. *Centered Riding* on ratsastusmenetelmä, jolla ei vielä ole suomenkielistä nimeä. Englanninkielisiä lainasanoja on kuitenkin aineistossani vain muutama: vaativien kilpailuluokkien kansainväliset termit *Half-pass* ja *Shoulder in*. Ratsastustoimintaa on ollut sekä Ruotsissa että Suomessa sen verran kauan, että täysin uusia, ennen tuntemattomia termejä harvoin enää syntyy. Koska uusia hevos- ja ratsastustarvikkeita kehitellään jatkuvasti, tuotteille täytyy luoda uusia termejä. Tendenssinä nykyään on, että jos ja kun syntyy uusia termejä, tai vanha termi korvataan uudella, uusi termi lainataan englannin kielestä niin suomeen kuin ruotsiinkin.

LÄHTEET

Aineistolähteet:

Kyrklund, Kyra & Jytte Lemkow (2008). *Dressyr med Kyra. Rid med system, logik och konsekvens*. 4:de utökade och uppdaterade utgåvan. Västerås: Ica Bokförlag.

Kyrklund, Kyra & Jytte Lemkow (2008). *Kyra ja ratsastuksen taito. Järjestelmällisesti ja johdonmukaisesti*. käänätányt Ulla Lindgren Fagerholm. Helsinki: WSOY.

Sekundaarilähteet:

Kyrklund, Kyra & Jytte Lemkow (2008). *Dressur med Kyra. Rid med system, logik och konsekvens*. 2. reviderede udgave. Lindhardt og Ringhof forlag A/S.

Kyrklund, Kyra & Jytte Lemkow (2003). *Dressurreiten. Schritt für Schritt zur Perfektion. Mit Praxistipps von Profireitern*. 3. Auflage. Käätányt englannista Bettina Borst. Göppingen: Müller Rüschnikon Verlags AG.

Muut lähteet:

Bonniers konversations lexikon (1926). Stockholm: Alb. Bonniers boktryckeri.

Branderup, Bent (2000). *Akademisk ridkonst. En ridlära för anspråksfulla fritidsryttare*. Käätányt Christina Drangel. Zwickau: Cadmos förlag.

Bützow, Yngve (1943). *Ratsuhevosen ja ratsastajan koulutus*. Helsinki: Otava.

DUW (2007) = *Deutsches Universalwörterbuch*. 6., neu bearb. u. erw. Aufl. Hrsg. von der Dudenredaktion. Mannheim u.a.: Dudenverlag.

Erola, Juha & Nenne Hallman (2010). Näin Suomi nousi ratsaille. *Hippos* 2010: 8, 22625.

Guérinière, Robichon de la (1828). *Ridkonsten. Ecole de la Cavalerie*. Käätányt saksasta nimetön öEn f.d. Kavalleri-Officerö. Christianstad: F.F. Cerdergréns Bok-tryckeri. [online]. [Lainattu 28.2.2010]. Saatavilla: <http://walter.thyselius.org/equus/guerinarie/ridkonsten-VO.2.pdf>

Haarala, Risto (1989). Sanat tiedon ja taidon palveluksessa. Sanasepistä sanastokeskuksiin. Teoksessa: *Nykysuomen sanavarat* 2596275. Toim. Jouko Vesikansa. Juva: WSOY.

Hendeliowitz, Mads & Mari Zetterqvist Blokhuis: *Så får du hästen mer rakriktad*. [online]. [Lainattu 30.3.2011]. Saatavilla: www.tidningenridsport.se/Article.aspx?m=4507&a=620602

- Hippolis 2009: *Suomen Hevosurheilumuseon erikoisnäyttely 2009: Karjalan Ratsujääkärirykmentti 1918*. [online]. [Lainattu 11.3.2011]. Saatavilla: http://www.hippolis.fi/UserFile/hippolis/File/PDF-esitteet/Hevosurheilumuseon_erikoisnayttely_2009.pdf
- Häkkinen, Kaisa (1990). *Mistä sanat tulevat. Suomalaista etymologiaa*. Pieksämäki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Häkkinen, Kaisa (2004). *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Juva: WSOY.
- Ikola, Osmo (1991). *Nykysuomen käsikirja*. Jyväskylä: Weilin+Göös
- Ingo, Rune (1990). *Lähtökielestä kohdekieleen*. Juva: WSOY.
- Ingo, Rune (2000). *Suomen kieli vieraan silmin*. Vaasan yliopiston käännösteorian ja ammattikielten tutkijaryhmän julkaisut N:o 26. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Janson, Tore (2010). *Språkens historia. En upptäcktsresa i tid och rum*. Finland: Norstedts.
- Ksenofon (2003). *Hevostaito. (Xenophontis opera omnia, tomus V opuscula. Recognovit breviq̄ue adnotatione critica instruxit, kääntänyt Hilla Halla-aho.)* Helsinki: Tammi.
- Larsdotter, Anna (2008). *Hästens tid. Rid- och stridskonst under stormaktstiden*. Lund: Historiska Media.
- Lithander, Lars (1967). *dressyrriding hoppning. Ny omarbetad och utvidgad upplaga*. Stockholm: Bonniers.
- NE = *Nationalencyklopedien* (1989). Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker.
- NS = *Nykysuomen sanakirja. Lyhentämätön kansanpainos*. (1983). 8. painos. Porvoo: Suomen kirjallisuuden seura ja Werner Söderström Oy.
- Nuopponen, Anita: *Begreppssystem för terminologisk analys* (1994). Acta Wasaensia No 38. Språkvetenskap 5. Acta Wasaensia.
- Nuopponen, Anita & Nina Pilke (2010). *Ordning och reda. Terminologilära i teori och praktik*. Finland: Norstedts.
- Nuutinen, Olli (1989). Käännöslainat. Teoksessa: *Nykysuomen sanavarat 1106126*. Toim. Jouko Vesikansa. Juva: WSOY.
- Nuutinen, Olli (1991). *Tanskalais-suomalainen sanakirja. Dansk-finsk ordbog*. Helsinki: Oy Finn Lectura Ab.

- Pasanen, Pentti & Pasanen, Pirkko (2006). *Uusi ranskalais-suomalainen sanakirja*. Juva: Oy Finn Lectura Ab.
- Pettersson, Gertrud (1996). *Svenska språket under sjuhundra år. En historia om svenskan och dess utforskande*. Lund: Studentlitteratur.
- Podhajsky, Alois (1965). *Den Klassiska Ridkonsten. En ridlära från början till fulländning. (Die Klassische Reitkunst: eine Reitlehre von den Anfängen bis zur Vollendung)*, kääntänyt Wivi Olby). [online]. [Lainattu 3.5.2009]. Saatavilla: www.olby.se/Podhajsky/Podhajsky/pdf.
- PS = *Suomen kielen perussanakirja 163* (1990/1994). Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Helsinki: Valtion painatuskeskus & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- RSS = *Ruotsi-suomi-suursanakirja*. (2007). Toim. Ilse Cantell. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö
- Sajavaara, Paula (1989). Vierassanat. Mitä ja mistä lainataan? Teoksessa: *Nyky-suomen sanavarat* 646109. Toim. Jouko Vesikansa. Juva: WSOY.
- SAOL = *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket*. [online]. [Lainattu 29.3.2011]. Saatavilla: <http://www.svenskaakademien.se/web/Ordlista.aspx>
- SO = *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien*. 2009. Italien: Svenska Akademien.
- SRF = Svenska Ridsportförbundet (2011). *Tävlingsreglemente*. [online]. [Lainattu 17.3.2011]. Saatavilla: <http://www3.ridsport.se/Tävling/Tävlingsreglemente>
- SRL = Suomen Ratsastajainliitto (2009). *Kilpailusäännöt II. Kouluratsastus* [online]. [Lainattu 16.4.2009] Saatavilla: <http://www.ratsastus.fi/uploads/Microsoft Word ó koulusäännöt2009lopullinen.fi>
- SRL = Suomen Ratsastajainliitto (2010) *Kilpailusäännöt I. Yleinen osa. (KS I)*. [online]. [Lainattu 13.2.2011] Saatavilla: http://www.ratsastus.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/ratsastajainliitto/embeds/ratsastajainliittowwwstructure/13710_ks1_yleinen_paivitetty_07052010.pdf
- SRL = Suomen Ratsastajainliitto (2011). *Kilpailusäännöt II. Kouluratsastus* [online]. [Lainattu 13.2.2011]. Saatavilla: http://www.ratsastus.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/ratsastajainliitto/embeds/ratsastajainliittowwwstructure/31289_KSII_2011_kouluratsastus.pdf
- SRS = *Suomi-ruotsi-suursanakirja*. (2004). 3. painos. Toim. Ilse Cantell. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö

- SS = *Suomea suomeksi. Suomen kielen sanakirja.* (1993). Nurmi Timo & Ilkka Rekiaro & Päivi Rekiaro. Jyväskylä: Big Sur Oy ja Gummerus Kustannus Oy.
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja IóIII.* (1992,1995 ja 2000). Helsinki: Suomen kirjallisuuden seura ja Suomen kielten tutkimuskeskus.
- TS = *Terminologian sanasto. Terminologins terminologi. Terminology of Terminology. Vocabulaire de la Terminologie.* Sanastokeskus TSK ry (2006). Helsinki.
- Tuomi, Tuomo: Yleiskielemme murrepohjainen sanasto. Teoksessa *Nykysuomen sana varat* 28ó56. Toim. Jouko Vesikansa. Juva: WSOY.
- Tyysteri, Laura (2010). Yhdyssanatermien rakenne erikoiskielen erityisluonteen kuvaajana. Teoksessa: *Käännösteoria, ammattikielet ja monikielisyys.* VAKKI:n julkaisut, N:o 37. Vaasa
- Tähkämö, Sirpa (2009). [online]. [Lainattu 28.3.2011.] Saatavilla: <http://hevosmaailma.net>
- Uusitupa, Raisa (2006). *En lexikografisk undersökning av ord inom ridsporten.* Pro gradu óavhandling. Tammerfors: Tammerfors universitet [online]. [Lainattu 17.4.2009.] Saatavilla: tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu00899.pdf
- Vehmas-Lehto, Inkeri (2006). Yläkäsite ó määritelmien toimittamisen kulmakivi. Teoksessa: *Erikoiskielet ja käännösteoria. VAKKI-symposiumi XXVI.* Vaasan yliopiston käännösteorian, ammattikielten ja monikielisyysden tutkijaryhmän julkaisut 33. Vaasa. 319ó330.
- Vehmas-Lehto, Inkeri (2010a). Fields and methods of terminology research by university students. Teoksessa *Ordning och reda. Terminologilära i teori och praktik.* Nuopponen, Anita & Pilke, Nina. Finland: Norstedt.
- Vehmas-Lehto, Inkeri (2010b). *Termit kääntäjän näkökulmasta.* Teoksessa: *Käännösteoria, ammattikielet ja monikielisyys.* VAKKI:n julkaisut, N:o 37. Vaasa
- Vesikansa, Jouko (1978). *Johdokset.* Porvoo: WSOY.
- Vesikansa, Jouko (1989). Yhdyssanat. Teoksessa *Nykysuomen sanavarat.* Toim. Jouko Vesikansa. Juva: WSOY.
- VISK = *Iso suomen kielioppi* (2005) [online]. [Lainattu 24.9.2010]. Saatavilla : <http://scripta.kotus.fi/visk>
- Wessén, Elias (2002). *Våra ord. Kortfattad etymologisk ordbok.* Nordstedts Ordbok. Gjøvik, Norge.